

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI WÄLJAANNE

Fr. R. Kreutzwaldi nim.
Eesti NSV
Riiklik Aastlik
Raamatukogu

TOIMEKOND:

**J. Aawik, M. J. Eisen, V. Grünthal, J. Jõgower,
A. Jürgenstein, M. Kampmann, A. Kitzberg, J. Luiga,
W. Reiman, J. Tõnisson**

1913

Kaheksas aastakäik

Nr. 4/5

Eesti kirjandus nr. 4/5.

Sisu:

M. J. Eisen, Kaarle Krohn.

J. Jõgewer, Mis kõnelevad meile Liber Census Daniae (Daani hindamise raamatu) kohanimed Eesti rahva minevikust.

Eesti Kirjanduse Seltsi Keele Toimekonna nimel J. Aavik: Üleskutse ja juhatus Eesti murdesõnade korjamiseks.

Eesti Rahva Museum 1912.

O. Kallas, Üleüldine tegevuse ülevaade.

R. Põld, Kassa aruanne.

E. Eisenschmidt, Lillemüügi toimekonna aruanne.

C. Matto, Ainelise vanavara korjamise toimekonna aruanne.

O. Kallas, Ülevaade töö kohta, mis veel ees.

Kirjandusline ülevaade:

Ed. Schönberg, O. Luts, Kevade.

K. A. Hindrey, K. Rumor, Lumiste kõrguste poole.

„ K. Kotsar, Paigulised.

K. Menning, Heino Anto, Merepojad.

M. Kampmann, Hällist hauani.

Anna Haava, Asmus Semperi noorusemaa.

A. Jürgenstein, Leina Saar, Sihile.

J. Jõgewer, Fr. J. Pajeken, Tondid.

„ Conan Doyle, Cloomberi lossi saladus.

„ Finnisch-Ugrische Forschungen. XII. 1—2.

Bibliografia.

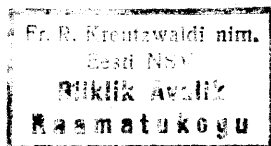
Eesti Kirjanduse Selts:

Tänuavaldus.

Teatus.

Kaarle Krohn.

Kaarle Krohn.

Tänavu 10. mail ehk meie kalendri järele 28. aprillil tuletavad Soome õpetlased meele meest, kes 50 aastat elurada sammudes esimesena rahvaluule professorina Helsingis Soome-Eesti rahvaluule uurimist kõrgele järjele tõstnud, endisesse hämarusse uut valgust luues. Soome õpetlase kõrval peab Eesti Kirjanduse Seltski, kelle auuliikmena nimetatud rahvaluule uurija — professor **Kaarle Krohn** — esineb, oma kohuseks sel puhul tänuavaldustega jubilaari ette astuda ja teistega üheskoos õnne soovida.

Tähtsate kirjanikkude ja kunstnikkude lapsed tõusevad harukorral isade kõrgusele. Tõusukorral jälle jaksab ainult üks ehk teine laps enesele nime teha. Kus Eesti tähtsamate meeste laste tähtsus? **J. W. Jannseni** lastest, näituseks, päris **Koidula** surematuse ja **Harry Jannsen** on enese tuttavaks teinud, teised lapsed ei ole isa jälgedesse kirjanduse alal astunud.

Professor **Julius Krohn**ile, kes kirjanikuna Soome kirjanduses enesele tähelepanemise väärilise auukoha omandanud, on see haruldane õnn osaks saanud, et kõik 5 last isa kirjaniku talenti enam vähem enestele pärinud. Tütred **Helmi Krohn** ja **Aime Krohn** avaldavad mõlemad ilukirjanduslisi töid, kolmas tütar, praegune proua **Aino Kallas**, esineb Eestigi kirjanikuna, nagu oleks ta üks meie seast, ehk ta küll alles mehel olles Eesti keele kätte õppinud. Poeg **Ilmar Krohn** edendab muusikalist kirjandust, teine poeg, **Kaarle Krohn** aga käib täieste isaraada, on isa talendi enesele pärinud, ei ole oma jõudu ometi nii mitmele tööalale killustanud nagu isa **Julius Krohn**.

Krohni sugu on Pommerist Rügeni saarelt pärit, kust 18. aastasajal üks esivanem Peterburki rändas. Pärastpöole asus üks osa järeltulijaist Soome, kuna teine osa praegu alles Peterburis elab. Saksast tulnud Krohni perekonnas valitses muidugi **Saksa keel**. Nähes, kuidas enam haritud

isikud Soome keelt põlgavad, tegi professor Kaarle Krohni isa Julius Krohn, Soomes asudes, noore mehena juba otsuseks Soome keelt kodukeeleks muuta. Julius Krohni noor proua ei osanud Soome keelt kuigi palju; ühtelugu pidi sõnaraamat appi astuma. Kuid sellegi pärast räägiti Soome keelt. Krohni perekond on Yrjö-Koskise perekonna kõrval Soomes teine haritud perekond, kus Soome keel enesele kodaniku õiguse saanud. Seda õigust, korra omandades, ei annud Soome keel enam muile keelile ära.

Kaarle Leopold Krohn sündis 10. mail 1863 Helsingis soomekeelses perekonnas, Soome keele dotsendi Julius Krohni pojana. Hiljemine sai isa Soome kirjanduse professoriks. Soome keelt õppis Kaarle Krohn vanemate kodu rääkima, varsti aga ka Saksa ja Rootsi keelt. Vaimustatud Soome keele edendaja isa pani poja soomekeelsesse eragümnasiumi, mille rohkeandeline poeg ju 17 eluaastal 1880 lõpetas, Helsingi ülikooli ajaloo-keeleteaduslikku fakulteeti astudes, kus ta filosoofia kandidadi eksami 1883 ära tegi.

Vara tärkas Kaarle Krohni hinges vaimustus Soome rahvaluule kohta. Sel ajal Helsingi ülikoolis rahvaluule professori õpetooli veel ei leidunud, kui ka Julius Krohn oma ettelugemistes tihti rahvaluulet puudutas. Isa seletused rahvaluule kohta mõjusid pojasse nii suurel mõõdul, et noormees pea nõuaks võttis rahvaluulet oma uurimise alaks teha. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura kogud esinesid ju sel ajal rahvaluule varanduse aidana, kuid Julius Krohn, Yrjö-Koskinen, August Ahlqvist, Elias Lönnrot ja teised tundsid, et ammugi kõik rahvaluule kogutud ei ole, vaid korjamist hoolsalt tarvis jätkata. Rahvaluule korjamine vaimustas linnas üleskasvanud üliõplast Kaarle Krohni nii rohkelt, et noormees kõige vaeva peale vaatamata ju järgmisel suvel pärast üliõplaseks saamist 1881 Arhangeeli kubermangu karjalaste sekka teele läks ja sealt mõne aja pärast rohke saagiga tagasi tuli.

Sel ja edaspidistel korjamise teekondadel edendas Krohni tööd tubliste kiirkiri. Krohn oli kiirkirjutuse ära õppinud, nii et ta rahvaluulet üles tähendades kõik sõna sõnalt võis kirja panna. Kiirkirjutus saatis Krohni korjandustele palju kasu, sest lihtkirjaga kirjutades ei oleks korjaja kas nii selgelt võinud kõike üles kirjutada ehk jälle sama ajaga nii määratu palju aineid üles märkida.

Järgmisel suvel liigub Krohn juba E. Lönnroti järgedel, rändab Kajaani maakonna risti, põigiti läbi, mõndagi

leides, mida Kalevala kokkuseadija silma omal ajal ei puutunud.

1883 algu poolel sain Helsingist kirjaliku palve Kaarle Krohnil Tartus rahvalaulude kogumisel abiks olla. Kalevalat uurides ja Kalevala kohta ettelugemisi pidades oli Julius Krohn ikka selgemine aru saanud, et palju Kalevala aineid Eestist pärit. Ühtlasi märkas ta, et raske määrata, mis Kalevipojas tõeste rahva oma. Julius Krohn pani sellepärast Suomalaisen Kirjallisuuden Seurale ette rahvalaulude korjamist Eestis ette võtta, omalt poolt seks poega Kaarlet soovitades. Selts ühines Julius Krohni ettepanekuga. Seltsi poolt ilmus siis Kaarle Krohn kevadel 1883 Tartusse Kalevala ja Kalevipoja aineid koguma. Võõrana ei võinud noor üliõplane mööda Eestimaa talust talusse rändama minna. Seda temalt ei nõutudki. Ta pidi Eestis leiduvaid aineid kopeerima ja uurimiseks Helsingisse viima. Rahvalaulusid leidis sel ajal Tartus Dr. Kreutzwaldil, Eesti Õpetatud Seltsil, Eesti Kirjameeste Seltsil ja Dr. M. Weskel. Dr. Kreutzwald ei viibinud elavate hulgas, teda ei saanud Kaarle Krohn Tartus enam näha. Ma juhatasin Krohni Kreutzwaldi väimehe G. Blumbergi juure, kelle juures Viru laulik viimseid eluaastad elanud ja puhkama läinud. G. Blumberg, kellega tuttav olin, võttis meid lahkelt vastu, Krohnile Kreutzwaldi laululaegast avades, s. o. kõiki Kreutzwaldi rahvalaulude käsikirju tarvitada andes. Peale Kreutzwaldi vaatas K. Krohn muudki enne nimetatud rahvalaulude kogud läbi, kõiki tähtsamaid Kalevalasse ehk Kalevipoega iganes puutuvaid rahvalaulusid ära märkides, niisama veel mõnda iseäranis tähtsat luuletodet. Töö rutulisemaks lõpetamiseks palkas ta enesele kellegi nooremehe laulude ära kirjutamiseks appi. K. Krohn oli oma töös nii ihu, hingega kinni, et ta kõigist kutsetest hoolimata vaevalt laulude juurest lahkus. Ta oli Eesti keelt ülikoolis juba hästi õppinud, nii et keelega ilusaste toime sai. Iga päev puutusin ma noore uurijaga Tartus kokku, iga päev sain talt seletust rahvalaulude iseloomu kohta, iga päev vaimustust ja õhutust agaralt rahvaluulet korjama hakata. Trööstisin teda ometi selle lubamisega, et õppimise lõpetamise järele hoolsamine hakkab korjama, seni aga veel teiste korjamise peale loodan.

Mõne nädala viibis Krohn sel puhul Tartus, kuni viimaks ära kirjutamisega valmis sai, hulga vanu laulusid Helsingisse kaasa viies. Sest saadik ei ole ta Eestimaaale enam Eesti rahvaluulet uurima saanud; kas on soovitavad korjandused Soome viidud ehk on Soomest keegi saadetud

aineist koopiaid tegema, nii Dr. J. Hurti juure, nii minugi juure, kuni hiljemine esimesed korjandused täielikult Helsingisse jõudsid, kus professor Kaarle Krohni hoolekandmisel kõigest Hurti tähtsamatest aineist ärakirjad valmistati.

Kuna 1883. aasta Krohnil enam nagu puhkamiseaastaks tuleb arvata, sest et Tartu teekond vähem vaeva nõudis, leiame järgmisel aastal noore üliõplase pikkadel, vaevarikastel teekondadel kaugel haritud maailmast. Oli ta ju 19. dets. 1883 oma lõpueksami ülikoolis ära teinud ja võis sellepärast kõike hoolt ja jõudu armsaks saanud rahvaluule korjamisele pühendada. Varsti pärast uut aastat rändab noor kandidat mööda Kesk-Põhjamaa talusid, kevadeks lumesulamise ajaks Helsingisse tagasi tõtates, et metsadesse roheline ilmumisel Ida-Karjala ja Aunuse saludes pea jalgsi, pea paadiga ühest asukohast teise rännata Karjalaste laulurikkast lätest ammutades ja rajataguste luulesoontega ennast tutvustades. Vaeva nõudis see korjamine palju, väsitas rängalt, kuid rõõmuga kannatas noor teadusejünger nädalate kaupa kestva teekonna raskusi, tihti nalga ja jänugi nähes. Vihmarikas sügise sundis viimaks teadusejüngri saagikoormaga Helsingisse tagasi pööрма. Kauaks ei jäänud ta ometi vanemate varju alla. 1885. aasta algusel rändab noormees, suusad jalas, läbi Põhja-Karjala laante, üle sügavate lumehangede, üle tuisanud järvede, vahel verstade kaupa talu nägemata, pakase ja tuisu vasta võideldes, julgelt nagu enne, kõiki jalgsirändaja raskusi kandes. Pani ka tuisanud tee ja kange tuisk higistama, Karjala taatide laululaeka avamine ja laekast ammutamine valas nagu uut elu väsinud liikmetesse ja saagirohkus saatis teda uue jõuga uuele vaevalisele teele, kuni kevade tulek jälle tagasiminekule sundis. Teel tutvustas agar korjaja ennast veel Savo ja Häme rahvaluule hallikatega, neistki nii palju kaasa võttes kui iganes võimalik. Vee kahanemise järele leiame väsimata korjaja ju Rootsi saludes ametis. Seal, näe, asub mitu sada aastat juba hulk soomlasi, lahutatud kallist kodumaast, nagu meil Luutsi maakonna eestlased. Nende rootslastest ümberpiiratud vendade juures tahtis noor kandidat oma korjamise tööd lõpetada. Vermland'i soomlaste tähtsamad asukohad rändas ta läbi, pani paberisse, mida iganes kuulis ja pööris mõne aja pärast rahuloldava saagiga Helsingisse, sest saadik praktilist korjamist teiste hooleks jättes.

Tänini oli Krohn korjamiseks viis aastat ära viitnud, nüüd algab korraldamine, läbitöötamine, algab ainete kogumine väitekirja jaoks, algab kirjanduse seltsi lipu all Krohni

poolt uute korjamiste juhatamine. Aineid Peterburi kogudest muretsedes jäi korjaja kevadel 1886 haigeks ega võinud teistega üheskoos enesele magistri pärga lasta päha panna. Haigusest kosudes astus noor uurija esimese suurema tööga platsi: „Suomalaisia kansansatuja I. Eläinsatuja. 1886.“ (Soome rahva ennemuistsete jutud I. Elajate jutud.) Ju 4 aastat varem oli ta väikse kogu „Suomalaisia satuja“ (Soome ennemuistsete jutud) ja 1885 „Luettelo Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran satukokoelmista“ (Soome kirjanduse seltsi ennemuistsete juttude korjanduse nimekirja) välja annud. Soome ennemuistsete jutte korraldades ja trüki vasta valmistades õppis noor uurija nende iseloomu paremine tundma. Need huvitasid teda nii suurel määral, et ta need oma väitekirja aineks valis. Doktoriks eksami äratemise järele kaitses ta 8. veebruaril 1888 enne jõulu ilmunud väitekirja „Tutkimuksia Suomalaisen kansansatujen alalta I“ 1887 (Uurimised Soome rahva ennemuistsete juttude alalt 1887), mis hiljemine Saksa keeligi ilmus ja kelle jätkuna 1891 ilmunud „Mann und Fuchs, drei vergleichende Märchenstudien“ (Mees ja rebane, kolm võrdlevat ennemuistsete juttude uurimist) tuleb pidada. Esimeses reas paneb uurija oma väitekirjas kavalama elaja suhet vägevama kohta tähele, nagu see nimelt rebane ja mõne vägevama looma vahel ilmub. Ülepea katsub noor uurija teaduslike juurlemiste ja kaalumiste abil ära seletada, kui palju Soome elaja jutud võõrsilt laenatud aineid sisaldavad ja kust need ained laenatud.

Oma väitekirjas tarvitab K. Krohn ennemuistsete juttude alal tänini tundmata uurimiseviisi. Uus uurimiseviis ei ole küll otse K. Krohni üles leitud, ja ennemuistsete juttude harutamistes veel võõras. Isa Julius Krohn oli rahvalaulude uurimises selle ju varem tarvitusele võtnud. Seda uurimise viisi hüütakse geograafiliseks uurimise viisiks.

Soomes oli 1873 A. A. Borenius (Lähteenkorva) raamatukeses „Missä on Kalevala syntynyt“ väitega platsi astunud, et Kalevala kodumaaks arvatud Vene-Karjalasse palju laule Lääne-Soomest sisse rännanud. Tõendustega toetas Julius Krohn seda väidet, ühtlasi seletada püüdes, et mitmed laulud Ingerist ja Eestist pärit näikse olevat. Küll astus professor A. Ahlqvist uute väidete vastu välja, ei jõudnud ometi enam usku Karjalat Kalevala laulude ainsaks kodumaaks pidamise sisse oma seletustega maksvaks jätta. Uurimine pidi iga laulu kohta üksikult seletust andma, mis Karjalast ja mis Eestist pärit.

Iga laulu üksikult harutama hakates leidis K. Krohni isa Julius Krohn geografilise uurimise viisi. Ta märkas, et laulud rändamisel läänest idasse ja lõunast põhja sedaviisi olid moondunud, et nende üks kuju teisest välja arenes. Sel teel tagurpidi minnes katsus ta iga laulu algkuju ja kodu kätte saada.

Isa ülesleitud ja rahvalaulude harutusel tarvitusele võetud geografilise uurimise viisi laiendas K. Krohn. Ta ise kirjutab selle kohta: „Veel mu isa eluajal võisin ma ta geografilist uurimise viisi ennemuististe juttude alal tarvitada. Selle uurimise viisi kõlbamine ei ulata mitte ainult lauludeni ja Soome aineteni, vaid kõigi rahvaluule mälestusteni, mis suust suhu edasi rändavad. Et see uurimise viis elusse tekkis Soomes, kus rahvasuust korjatud ained rikkamad ja vahetuvamad kui mujal ja laulude rändamise rajad kehvalt asunud piirimaades vähem arvurikkad olid, on üsna loomulik. Aga geografiline uurimiseviis oleks aja jooksul mujalgi kätte saadud. Ilma Soome uurimiseta oleks ta uurija peatööriistaks saanud, ütleb kuulus Daani õpetlane Alarik Olrik ja on seega kõige parema tunnistuse selle uurimise viisi üleüldise kõlbamise kohta annud.“ (Finnisch-ugrische Forschungen, 1910, 1—3).

Mis on selle uurimise viisi iseloom? „See — seletab K. Krohn edasi — et kõige pealt harutusele võetava teema kõik tõenduse ained, kõik teisendid hoolega kokku kogutakse. See nõudmine käib iga põhjaliku uurimise kohta. Siin pannakse pearõhku korjamise koondamise peale äärmääratud geografilisel alal, kust kõige täielikumaid ja kõige ustavamaid aineid võib saada. Enamiste on uurijale oma maa ained kõige ligem ja loomulikum lähtekoht. Neid aineid võib ta tarbekorral, rännates ja järele küsides, täiendada ja ta jaksab kõige paremine nende tunnistuse jõuu kohta otsust teha. Rahvaluule uurimise edenemise esimeseks tingimiseks tuleb valvsat, hallikate loomu kahtlevat arvustust pidada. Ses tükis peab teadus väga ettevaatlikult esinema. Soome rahvaluule on uurimisele selle poolest kasuline ala, et ta kunstlike kude kokkuseadete nagu Kalevala kõik rahvalikud hallikad peaaegu alal hoidnud. Peale selle on kirjanduslised tooded nii noored, et nende mõju rahvalaulu kohta kergelt võib tunda ja välja sulgeda.“

Esiti esines Julius Krohn oma geografilise uurimisega nagu hüüdjä hää l kõrbes, hiljem astus poeg talle appi. Ja vaata, aja jooksul on see uurimiseviis laialdase vastuvõtmise leidnud; K. Krohn on aegamööda kooli sünnitanud, hulka noorimehi rahvaluule korjamisele äratades, ja kõik need

nooremad tarvitavad nüüd seda uurimiseviisi. Ei või siiski salata, et mõnel pool selle uurimise viisi peale ometi kaheldes vaadatakse, arvates, et igal korral see ometigi kriteeriumiks rahvaluule ainete kodu äramääramiseks ei kõlba. Leidub mõnigi õpetlane, kes Krohni uurimiste tagajärgi ümberlökkamata tõeks ei taha pidada, vaid viimast sõna alles tuleviku teaduselt ootab. Rohkearvuline kool tarvitab ometi ohtralt Krohni geografilist uurimise viisi.

K. Krohni väitekiri leidis nii palju lugupidamist õpetatud meeste keskel, et Helsingi ülikool noore uurija veel selsamal aastal Soome ja võrdleva rahvaluule uurimise dotsendiks nimetas. Noorel uurijal oli nõuu ennast koolitööle pühendada. Juba oli ta Oulu kooliõpetajaks määratud, kui õnnetu juhtumine ta isa äkiste 28./16. augustil 1888 siit ilmast ära kutsus. K. Krohn jättis Oulu koolikoha teistele ja asus Helsingi ülikooli dotsendi ametisse, omalt poolt isa tööd nagu jätkama.

Ülepea näitas esiotsa, nagu jätkaks noormees ainult isa tööd, õigem saadaks isa ilmumata jäänud kirjatöid maailma, ilma et ise suuremaid teosid looks. Sest isa avaldamata töid avaldada pidas uurija pühaks poja kohuseks ja hakkas sellepärast üht isa kirjatööd teise järele, omalt poolt täiendades ja parandades, trükist välja andma. Nii ilmus „Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus“ 1894 (Soome sugu paganaline jumalateenistus), mis lühendatud kujul Eesti Üliõplaste Seltsi Albumiski hiljem ilmus, „Suomalaisen Kirjallisuuden vaiheet“ 1897 (Soome kirjanduse käekäik) ja „Kantelettaren tutkimuksia“, 3 osa 1900, 1901 ja 1902 (Kanteletare uurimised). Peale nende suuremate teoste laskis ta veel mõnda vähemat isa kirjutust trükkida.

Isa tööde kõrval saatis uurija vahete vahel mõne omagi raamatu maailma. Endistele Elajate juttudele lisas ta L. Liliusega seltsis teise jao „Kuninkaallisia satuja“ 1893 (Kuningalised ennemuistsed jutud) rahva ja teadusliku väljaande näol. Niisama lisas ta uurimisi ennemuististe juttude alal.

Krohni elutöök, Krohni krooniks peame ta suurt „Kalevalan runojen historia“ (Kalevala laulude ajalugu) nimetama. See ilmus 1903—1910 kuues osas. Raamatu tähtsamad osad on Sampo, Ilmarinen, Väinämöinen, Lemminkäinen, Kullervo, Samps Pellervoinen ja ülevaade. 889 lehekülge täitev raamat võtab kõik tähtsamad Kalevala lood harutu-sele, näidates, kus nad sündinud ja kuidas nad viimseni

täielikkuseni arenenud. Krohni teenistuseks jääb, et ta ses tähtsas teoses selgeste näidanud eestlaste osa Kalevala loomises. K. Krohni uurimise järele on 23 Kalevala laulu algupära Lääne Soomest, 2 laulu algupära Ingerist ja 20 laulu algupära Eestist otsida. Seega on eestlased ligi poole osa Kalevala aineid loonud, muidugi mõista mitte praegusel kujul, vaid nii ütelda nende kondikavastiku sünnitanud, kuna Karjala habenikud laulikud selle kondikavastiku ilusaste ehtesse pannud, sellele praeguse kuju kinkinud. Igapidi on Eestis sündinud 20 laulu ained alles Karjalas praegusele kujule arenenud. Mida Julius Krohn aasta 30 eest aimas, seda on Kaarle Krohn tunnistustega tõendanud: Kalevala on Soome-Eesti-Karjala ühine rahvaluule sünnitus. Igaüks neist kolmest rahvast on ehitusekiva seks eeposeks kokku kannud ja ühise kokkukandmise peale praeguse Kalevala kasvatanud. K. Krohn on eestlasi soomlaste ja karjalaste kõrva Kalevala loojateks tõstnud ja seda leidu maailmale kuulutanud, ilma et selle tõe vastu oleks võidud väita.

Selle elutöö ilmumise ajal nimetati K. Krohn 1908 rahvaluule korraliseks professoriks, kuna talle 1898 ju harukorralise professori auunimi oli antud.

Ära nähes, kui vähe Europa haritud ringkonnad Soome olusid tunnevad ja nõuaks võttes Soome-Ugri uurimisi haritlastele tuttavaks teha, asutas K. Krohn professor E. N. Setäläga seltsis 1901 ajakirja „Finnisch-ugrische Forschungen“. Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde. (Soome-Ugri uurimised. Ajakiri Soome-Ugri keele ja rahvateaduseks.) Ajakirja kõrval ilmub veel Anzeiger der finnisch-ugrischen Forschungen arvustustega ja lühemate teadetega. Ajakiri on palju keeleteaduslisi, aga ka rahvaluulelisi aineid käsitanud. Selle ajakirja vihkudes leidub hulk K. Krohni kirjutusi, kellest mitmed Eesti olusidki puudutavad. Nimetame neist: Wo und wann entstanden die finnischen Zauberslieder? (Kus ja millal tekkisid Soome nõialaulud?) Kalevala aineid uurides jõudis uurija otsusele, et ligi pooled neist Eestist Soome (Karjalasse) rännanud. Nõialaulude harutamisel jõuab K. Krohn vastaoksa resultadile: Soome nõialaulud on Eesti rännanud ja siin eestlaste omadeks saanud. Nõialaulud ei ole Eestis tekkinud, vaid Soomes; sealt on nad alles meie juure rännanud. Oma tõenduslause Soome laenust tunnistab uurija paljude näitustega. Soome laenu poolt räägivad nimelt võõrad, sagedaste hoopis ära väänatud sõnad nõidumistes.

Teised K. Krohni tööd nimetatud ajakirjas on: „Die Freierei der Himmelslichter“, (taevakehade kosimine), „Vainämöinens Richterspruch und Abschied“ (V. kohtuotsus ja lahkumine), „Die Fundorte der epischen Gesänge des Kalevala“ (Kalevala eepiliste laulude leiukohad), „Der gefangene Unhold“ (Vangi pandud koll), „Zur Kalevala-Frage (Kalevala küsimuse kohta), „Lemminkäinen's Tod“ (Lemminkäise surm), „Lappische Beiträge zur germanischen Mythologie“ (Lapi lisad Germania mütoloogia). „Ueber die finnische folkloristische Methode“ (Soome rahvaluule metodist), „Das Schiff Naglfar“ (laev Naglfar), „Die Märchen und Sagenpublikationen von M. J. Eisen“ (M. J. Eiseni ennemuististe ja kohalikkude juttude avaldused), „Jakob Hurti Setukeste laulud“, Jakob Hurt †.

Uurijatele toetamiseks rahvaluule ainete kättesaamises asutas professor K. Krohn 1907 Rootsi õpetlase W. von Sydovi ja Daani õpetlase A. Olrikiga üheskoos Rahvaluule uurijate seltsi, „Folklore Fellows“, „Folkloristischer Forscherbund“, lühedalt F. F. nime all tuttavaks saanud. Seltsi püüd on peale muu üksikute kogude kohta katalogisidki välja anda uurijate töö kergenduseks. Mitmed ennemuististe juttude katalogid on juba ilmunud, teised alles teksil.

1907 hakkas O. Dähnhardt Saksamaal suurt ennemuististe juttude kogu „Natursagen“ mitme maa uurijate abil välja andma. Abiliste hulgas esineb professor K. Krohngi. Dähnhardt avaldab raamatu esimeses köites veel omalt poolt kokkuotsitud, Saksa keeli varem ilmunud ennemuistseid Eesti juttegi, teisest köitest peale muretses K. Krohn talle Soome ja Eesti ennemuististe juttude kogudest otsekohe aineid, nii et meie tänini trükkimatagi jutte sedaviisi õpetatud maailma ette kanti.

Praegu on professor K. Krohnil huvitav töö teksil: Soome-Ugri rahvaste mütoloogia. Mütoloogia puudust tuntakse ammu ju ära. M. A. Castréni 1853 ilmunud „Finnische Mythologie“ ei täida enam ülesannet; uurimine rahvaluule alal on hiidla sammudega edasi jõudnud kuulsa õpetlase tööd koguni maha jättes. Prof. Julius Krohnil oli omal ajal nõuu ajakohast mütoloogiat välja anda Uuri ja jõudis ainult neli peatükki lõpetada, kui ju surm töö seisma pani. Nüüd kavatses K. Krohn seda tööd uueste käsile võtta. Töö laialduse peale vaadates on ta ennast mitme õpetlasega ühendanud. Oma töö alaks Soome-Eesti mütoloogiat jättes on teised Soome-Ugri rahvad prof. Paasose, Dr. Karjalaise ja Holmbergi vahel ära jaetud.

Uus teos hakkab veel tänavu vihkude kaupa ilmuma. See töötab suurel määral meie hämarat mütoloogilist ala selgitada.

Enam kui ükski muu mitte-eestlane on professor K. Krohn Eesti rahvaluule korjamisest osa võtnud, seda edendades, õhutades, nõuuga ja jõuga toetades. Seda tean oma kogemusest, sellest võiks Dr. Hurt veel enam, elus olles, kõnelda. Kõige pealt kirjutas K. Krohn J. Hurti laulude najal huvitava ülevaate „Die geographische Verbreitung estnischer Lieder“ (Eesti laulude geograafiline laialelagunemine).

Võõramaa teadusemehi tutvustas K. Krohn mõnda korda Eesti rahvaluule korjamisega. Näituseks andis ta aineid Prantsuse õpetlasele Henry Carnoyle Parisi rahvaluule uurijate kongressil 1889 kõne pidamiseks. Keiserliku Vene Geograafia seltsi kutsel kirjutas K. Krohn Saksa keeli „Uebersicht über die wissenschaftliche Thätigkeit des Pastors Dr. Jakob Hurt“ 1904 (Õpetaja Dr. Jakob Hurti teadusliku tegevuse ülevaade). Seesama kirjutus ilmus hiljemine Vene keelegi nime all „Отзывъ проф. К. Крона о трудахъ пастора Д-ра Гуртъ.“

Meie rahvalauludest kirjutas K. Krohn korra Eesti keeligi „Eesti Üliõplaste Seltsi Albumis“ IV. Seal seletab ta „Ristitud metsa“ laulu teisendid ja laulu väljalagunemist.

Eelpool nimetatud tööd tunnistavad agara uurija köikidele nähtavat tegevust. Palju tööd Eesti rahvaluule edendamise kasuks on nii ütelda näiteseinte taga tehtud; sest ei ole kaugemad ringkonnad midagi teadnud ega näinud. Krohni püüd on alati käinud ja käib praegugi selle peale rahvaluule aineid kas tuhandes teisendis kätte saada; mida enam, seda parem. Hea asja edendamiseks katsus K. Krohn ainelistki abi muretseda. Kui pärast Dr. M. Weske surma uurija korjandus uurijate käest kippus kaduma, astusin Weske pärijatega kirjavahetusesse.

Pärijate nõudmisi K. Krohnile esitades muretses agar rahvaluule edendaja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralt kohe tarviliku summa ja Dr. Weske käsikirjalised rahvalaulud jõudsid ostuteel nimetatud seltsi omanduseks. Meie „Setukeste laulud“ hallitaksid praegu alles käsikirjades, kui K. Krohn S. Kirjallisuuden Seura ei oleks õhutanud laulude väljaandmist enese peale võtma. Krohn muretses J. Hurtile selle eluajal ainelist toetust, laskis rahvalauludest ärakirju teha ja pärast Hurti surma kõik korjandused Helsingisse ajutiselt hoiule viia. Seal ei hallita korjandused praegugi, vaid professor K. Krohni õpilased uurivad neid hoolega ja

tutvustavad haritud maailma Eesti rahvaluulega, ühtlasi Soome vaimutoodetega võrreldes.

Eesti rahvaluule väljaandmise kohta on professor K. Krohnil suuri plaanisid. Palju, palju rahvaluulet tahaks ta maailma saata, jah, kui võimalik oleks, kõik ained. Paraku tõmbab aineline külg kavatsustele kriipsu ette. Eesti mõistatused on trüki tarvis valmis kirjutatud, Eesti nõiasõnad niisama, ainult vaja veel trükikotta saata, kuid viimsed ajad on Suom. Kirjallisuuden Seura jõudu pingule tõmmanud, nii et Seura vähese ainelise toetuse pärast tähtsate rahvaluule teoste trükkimise K. Krohni pealekäämistest hoolimata ikka peab edasi lükkama.

Professor K. Krohn on teadusemees läbi ja läbi. Ainult teadusele elab ta. Politilistesse vooludesse ja erakondadesse ei ole ta ennast iialgi seganud ega neist osa võtnud. Politikast hoidis ennast isa Julius Krohn kaugele, politikast ja erakondade tülidest hoiab ennast niisama K. Krohn eemale. Mitmed teised teadusemehed on maapäeva saadikutena palju kallist teaduse tööaega ära raisanud, Krohn aga alati teadusele ustavaks jäänud. Ainult kiriklikkudest koosolekutest on Krohn rahva esitajana osa võtnud. Teaduslikkudes ja kasulikkudes seltsides teeb K. Krohn igal pool tööd. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuras esineb ta 1898. aastast saadik ju abiesimehena, Soome-Ugri seltsis, Soome teaduse akademias, Kotikielen seuras, Kansanvalitusseltsis eestseisuse liikmena, suviste ülikooli kursuste toimekonnas agara tegelasena jne. Lühidalt, kasulikkudes, teaduslikkudes ettevõtetes seisab professor K. Krohn igal pool eesotsas. Noores põlves avaldas ta mõne luuletusegi, hiljemine jättis ta luuleala teistele ja pühendas sule ja jõuu ainult teaduse edenemisele, ajakirjadele ja mitmele ühistegevusel väljaantud teoselegi, nagu „Oma maale“, „Karjalale“ jne., kirjutusi oma teaduse alalt valmistades.

Ei ole tõeste väljaspool Eestit teist meest, kes sõnaga ja teoga Eesti asju nii oleks edendanud kui professor K. Krohn. Tänu täheks kõigi ta tööde eest valis Eesti Kirjanduse Selts Kalevipoja 50 aasta juubeli koosolekul 22. aug. 1911 ta oma auuliikmeks. Eesti Kirjanduse Seltsi selle auuliikme teenust täna meele tuletades ja vaimus ta 50 aastast elujuubelipäevast osa võttes soovime Jumalalt agarale uurijale pikka iga ja tugevat tervist, et meie kõige parem rahvaluule tundja aastakümned veel teaduse kasuks võiks tööd teha ja edespidigi Eesti rahvaluule uurimist rohkel moodsul edendada.

M. J. Eisen.

Mis kõnelevad Liber Censu Daniae (Daani hindamise raamatu) kohanimed Eesti rahva minevikust.

J. Jögewer.

Varemine (Eesti Kirjandus 1913 nr. 3, lk. 115—119) sai juba nimetatud, et Dr. W. Schlüter (Sitz. d. Gel. Estn. Ges. 1907 lk. 1—65) ja Tekla Teivaala (Suomi IV 5, 1907 ja Vähäisiä kirjelmiä XL) „Daani hindamise raamatus“ leiduvad kohanimed keeleliselt läbi on töötanud. Ma jätan selle pärast siin puhta keelelise küsimuse kõrvale, tahaksin aga neis kohanimedes leiduva materjali põhjal, nii palju kui sellest materialist praegu võimalik on aru saada, ära määrata katsuda, missugustel põhjused muistsed eestlased kohtadele nimesid andsid.

Selge on ilma pikemate arutusteta, et Liber Censu Daniae Eesti iseseisvuse aja kohta tähtis hallikas on. Kuna ta umbes 50 aastat pärast sakslaste meie maale tulemist kirjutatud, on läbistikku kõik nimed, mis siin leiduvad, enne sakslaste tulemist tekkinud, nõnda siis Eesti iseseisvuse ajal, nii palju kui nad Eesti keelest võetud on. Rahvas, kes need nimed andis, pidi nendes teataval määral ka oma iseloomu välja paista laskma; niisama peab ka elav ja eluta loodus, mis eestlasi siia asumisel ümbritses, kohanimedes enam ehk vähem vastu virvendama. See käib eestikeeliste kohanimede kohta. Nähtavaste leidub aga nende kohanimede hulgas ka võõrakeelsid ollusid; need, kui need läbi uuritud saavad, teeksivad meile võimalikuks ära määrata, kas ja missugused rahvaid eestlased siia asudes eest leidsivad ja kas siin nende kõrval ja keskel ka mõnda muud rahvast ei elanud. Igatahes jätan ma võõrakeeliste kohanimede küsimuse praegu täitsa kõrvale.

Kuid hõlbus ei ole siiski mitte „Daani hindamise raamatu“ nimede abil uurimisi toime panna. Tähtsatud sai juba varemine, et nimed vist mitte üsna õigeste käsikirjast ei ole ära trükitud. Käsikirja valmistaja on nimed nähtavaste kuskilt sedelikeste pealt, vististe vigasid tehes, ära kirjutanud, kuna esialgne sedelite kirjutaja oma poolt raskusi tundis, võõraid tundmata sõnu üles kirjutades. Sellepärast peab kõige pealt nimed, mille praegused esitajad tundmata, kõrvale jätma, kui nad täieste selged ei ole. Niisuguse koha nime, nagu Haeimestkilae, võiksime ju kergeste sõnaga „hõim“ ühendusesse seada, kui meil vähegi kindlust selle kohta oleks, et sarnane nimi, praegu

tundmata, kirjutajate sulesünnitus ei ole, mis kogemata sõnaga „hõim“ ühenäolise kaju omandanud. Peale pooleteise saja nime on sarnasid ehk niisugusid, millele mina ei Eesti ega Soome keelest midagi kohalist tähendust ei mõistnud leida. Need on alamal kõik välja jäetud. Küsimine on aga, kas see targem ei oleks olnud, vahest veel teist nii palju välja jätta ja ainult selgete Eesti sõnade juure jääda. Siiski pidasin ma paremaks kõiki nimesid arvesse võtta, mille tähendust vähegi tõenäolisuse piires võimalik oli ära määrata. Minu soov käib siin rohkem selle kohta Liber Census Daniae kohanimede tähtsust meele tuletada, vähem uusi teaduses maksvaid seisukohte üles seada. — Mõne nime seletuse kohta on allpool kahtlust avaldatud, kuid see ei tähenda mitte, et ma seletusi, kus sarnane kahtluse avaldus puudub, kindlamateks ja tõenäolistemaks peaksin. Küsimise märkisid oleks nimelt liig palju saanud. Nimed, mis iseenesest selged, märkab lugeja kerge vaevaga isegi.

Kuna uued sisserrändajad harilikult endised kohanimed omandavad, mis nõnda ühe rahva käest teise kätte pärandatakse, ja endise nime asemele uue, omapärase nime paigutamine erandiks on, tuleb oletada, et Eesti nimelised kohad eestlaste kohale jõudmise ajal läbistikku ilma nimeta, s. o. ilma peremeheta, olivad. Vaatame siis, mis kõnelevad meile need kohanimed.

1. Inimene ja tema tegevus.

Kui me nimesid, mille tähendusest enam ehk vähem võimalik on aru saada, nende sisu järele korraldame, siis märkame peagi, et nende hulgas nimesid, mis hariduslisi aineid sisaldaksivad, väga vähe on. See on ka arusaadav. Harilikult tekib nimi sellel silmapilgul, kus koht harimise alla esimest korda alles võetakse. Seal on siis tähtis küll koha loomulisi tundemärkisid ära tähendada, kuna aga hariduslised tema küljes veel puuduvad. Võiks siis ütelda: Me kuuleme „Daani hindamise raamatu“ põhjal väga vähe rahva hariduse järgust, küll aga sellest, missugusena sisserrändajad m a a eest leidsivad. Nii või teisiti inimeste tööde ja toimetustega ühenduses võiks ainult järgmisi kohanimelisi nimetada:

Põllutöö. Siia võiks ainult kolm nime lugeda, kuid ühegi kohta ei saa kindlaste tõendada, et nimi seda ka tähendab, mis ta näib tähendavat. Kõige pealt tuleks siin nimetada Põllula (praegu Põlula, Saksa keeles Poll), kui see nimetus põldu tähendab. Seda tähendust toetaks pr.

Saksa nimi Poll, kuna aga pr. Eesti nimi Põlula, kui see Snellmannil õigeste kirjutatud, hästi „põldu“ oletada ei luba. Ta võiks väga hästi seesama olla, mis Soome polku polun, tähenduses: der steig, der fusssteig, der pfad, mis-sugusel korral tal põllutööga midagi tegemist ei oleks. — Tihti ettetuleval sõnal „nurm“ ei ole iseenesest põllutööga midagi tegemist. Selle sõna kohta vaata alamal. — *L i n a s* pr. Linala võiks ehk muidu meie lina tähendada, kui me oletada tohiksime, et sellel ajal, kus kliima siin suurte metsade ja otsatumate soode tõttu palju karedam pidi olema, Tallinnamaal, kus praegugi linakasvatamine koguni väikesel määral olemas, linakasvatamist toimetati. Võimalikul korral on meil siin tegemist sõnaga Soome „linna“ die anhöhe, der hügel. Pr. Linala nimi oleks siis hiljemal ajal „lina“ sõna analoogial 1-se järgule nõrkenud. Vist uha zum verbrennen niedergehauener wald, dessen boden feld werden soll (Octinus, pr. Uhtna); see oleks ka kõik, mis põllutöö kohta võiks ütelda.

Karjakasvatus. Karjakasvatuse kohta käivad kindlaste mitu nime, osalt iseenesest arusaadaval kujul. Nõnda *Carias* (pr. Karjaküla), *Kaeris* (? *Kärso*, enne *Kairas* ja *Karies*), küll rikutud kujul, kuid Rootsi ajal tarvitusel olnud nimi *Karies* juhatab meid sõna õige tähenduse juure; *Kariael* pr. *Karila* on iseenesest selge (*Kariael* < *Karjala* = *karjamaa*); — üksikutest koduloomadest leiame nimetatud *lehma*. *Laemestaekilae* (< *Lehmiste*, pr. *Lehmjaküla*), *Lemethel* ja *Lemethos* (vahest pr. *Lehmjamõisa*). Lõpuosad mõlemates viimastes nimedes *-thel* ja *-thos* on igatahes tumedad, olgu siis et kirjutaja *s* on kirjutamata unustanud, nagu *ta h m-i ees ära unustas*. Need nimed oleksid siis esimese nimega täitsa üks ja seesama. — Karjakasvatusega ühenduses võiks nimetada ka koera sõnas *Coraverae*, praegune *Koeravere*, vahest ka *Rakal* (*Raka*, vrd. *rakk*, *-a*, *-i*, *-e*, *hündchen*).

Kalastus. Kalastuse kohta leiame selgeid ja kindlaid lõendusi nimedes nagu *Kalameki* (pr. *Kalamägi*), *Kaltax* (pr. *Kaluse*), vahest ka *Kallesi* (arvatavaste praegune *Kalesi* küla, Saksa keeli *Kalles*, kui see mitte sõnaga „kallas“ ühenduses ei seisa, mille peale Saksa nimi näib juhatavat). Kalastamisega ühenduses võiks seista ka nimi *Uldalep* (pr. *Unnaleppe*, kui seda tohib ühendada sõnaga „und g. unna“, *angel in fischgestalt*), ja *Pariol* (pr. *Parila*, vrd. Soome *parila*, *das eiserne gitterwerk fürs fischstechen beim fackelschein; die fisch- od. aalgabel*). — Kalastamisega ühendusesse tuleb seada ka nimesid, mis

„laeva“ tähendavad: Holki (pr. Holk, vrd. Soome holkki, eine art kleinerer fahrzeuge, der prahm, der bottich. Iga-tahes loeb Schlüter Holki asemel Kolki, mis vist sõnaga kolk ühenduses oleks ja siis winkel, ecke, meerbusen tähendab); Sataial (pr. Sadala, kui seda sõnaga „sadam“ ühendada tohib); Walghamus (pr. Valgma, stelle am ufer, wo die böte an's land gezogen werden).

Jahipidamine. Jahipidamise kohta, kui metsaloomad kõrvale jätame, kellest edespidi, ei leia meie muud otsekohest tõendust, kui väga kahtlane Laevel (pr. küla Lavala, või Levola, vrd. lava, gestell, gerüst, lauerhütte der jäger, bärenlager. Kas viimased kaks tähendust liig noored ei ole? Soome sõnal kumbagi neist tähendustest ei näi olevat.)

Tööstus. Üksikute tööstuse harudega võiks ühendada nimed Asimekae (pr. Äasmäe mõisa, Saksa Essemägi, vrd. Esse, ääs). Võimatu see ühendus ei oleks, kuna rauatööstus eestlastel iga tahes tuttav oli, nagu ka mitmed sõnaga „raud“ ühenduses seisvad nimed tõendavad, näit. Raudanal (pr. Raudna), Raulaevaerae (pr. Raudvere), Rautuleppi (pr. Raudlep). — Nimetust Katal (pr. Katala) ei julgeks küll praeguse „katel“ sõnaga ühendada; vist on meil siin tegemist sõnaga „kadal“, schlecht beschaffen, schwach, „kadal maa“, ein boden, welchem sowohl nässe als dürre schadet. — Varpal (Varbola, Varbjala) kohta vrd. „varb g. varva“ stab, stock.

Läbikäimise teed pidivad uute asunduste juures, misugusteks me eestnimelisi kohtasid peame pidama, isenesest mõistetavalt puuduma. Siin võis ainult veeteedest juttu olla. Niisugused on vahest Machielae (? õigemine Mathielae, pr. küla Maddila, vrd. ? made mademe, fuststeg über einen bach); Portae (Puru, vrd. purre g. purde fuststeg über wasser); sellessamas tähenduses: Purdis (pr. Purtz) ja Purdus (vist Puru).

Ajaloolise tähendusega kohanimed. Kui ma neid siin esitada küll julgen, siis kardan ma ometigi, kas minu esituses rohkem luulet ei ole, kui seda vast tohiks olla. Võimalik, et ma siin suurema hulga nimesid hoopis valeste olen seletanud. Selge tähendusega nimi on nende hulgas õieti ainult Usikylae (pr. Uueküla). Kui meil teada oleks, et see nimi eestlaste maale asumise ajast pärit on, siis võiks ta rahulikust endise algrahva naabrusesse asumisest kõneleda, aga see „uus küla“ võis hiljemal ajal väga mitmesugustel põhjustel endise küla kõrvale tekkida ja sarnasel korral ei suuda ta mingisugust valguse kiirt

minevikku heita. Sõnadest, mis „mõisat“ ja „hoovi“ tähendavad, ei mõista ma midagi järeldada. Seal on Moises (pr. Mõisaküla). Niisama Šarmus (Saramõis, Saksa Saramois). Sellest järeldada, et eestlastel enne sakslaste tulekut väiksemate maa omanduste, talude, kõrval ka suuremaid maa-tükkisid oleks leidunud, mis oma nimetuse hilisematele sakslaste asutatud mõisatele oleksivad pärandanud, ei julge kudagi. Meil on siin vististe hoopis uue, paarikümne aasta vanuse nimetusega tegemist, mis siis tekkis, kui peale maa allaheitmise sakslased tõeste mõisad asutasid. See nimi oleks siis niisama vana kui Warangalae (pr. Varangu, Saksa Wrangelshof), mis oma nime tingimata kellegist Saksa Wrangelist on saanud, kes 1220 ja 1250 vahel koha omanik pidi olema. Vististe niisama on tekkinud ka Tonnaevaerae, pr. Tõnuvere. Nendesamade aastate vahel on vististe tekkinud ka Kyminaestkylae (pr. Kemnastu, Kemnast), vist „kümnese“ küla, mis maarahvale maksude pealemääramisel kümnese maksuks maa ülema valitsusele (olgu daanlastele, või ordole, või vaimulikku-tele) oli määratud. Teadmata aegade, uuemate või vanemate, hädadest ja võitlustest kõnelevad, kui ma õigete olen seletanud, nimed Tapaiarhu (pr. Tapper, varem Tappesall s. o. tapa-salu) mõni iseäranis verine lahinguplats, vististe aga 13. aastasaja alguse vabaduse-võitluste ajast ja Kactaekylae (pr. Simuna, enne Katküll e. Ketküll), mida ma „katkuküla“ tahaksin seletada. Mis ajast see nimi pärit võiks olla, on raske ütelda. Igatahes võiks see nimi niisama hästi või veel loomulikumalt ühenduses seista sõnaga katk,- u bruch, morastiges gebüsch. — Mõisa nimetusega ühenduses saivad juba nimetatud sõnad, mis „hoovi“ tähendavad. Praegu on „hoovi“ all läbistikku ainult „mõisa hoov“ tuttav, võis aga ka taluüet vahest tähendada; niisugused nimed on: Hovilae (praegu tundmata koht, niisama nagu Howympae, mis aga vaevalt teist asja võisivad tähendada, kui nimelt „hoovi“. Niisamasuguse tähendusega on arvatavaste ka Piol (Schlüter: Pyol, pr. Pihhali, vrd. Soome „piha“, hofraum). — Kas nimel Warelae (pr. Varieli) midagi sõnaga „varem“ tegemist on, ei tea ütelda. — Ühiskondlisi olusid puudutavad hulk nimesid. Me näeme siit, et harilikult külades asuti; küla nimetus on õige sagedane. Nii leiame: Arhukylae, Haeimestkilae, Hiurenkylae, Hyraenkylae, Jaergaekylae, Kactaekylae, Kandukylae, Katinkylae, Kiaepaekylae, Kienkylae, Kyminaestkylae, Laemestaekilae, Martaekilae, Melanculae,

Palikyl, Pankyl, Peskulae, Toivas- (või Torvas-) cula, Usikylae, Viraekilae, Waerkaela (?), Wataekya, Waskilae (?). — Kahes nimes tuleb sõna „pere“ ette, kuid küsitavaks jääb, kas meil neil kordadel mitte lõpuga -vere tegemist ei ole. Need on Horumperae ja Wahumperae. Suuremaid üksusi kui küla, nimelt külade ühendusi võiksime vahest leida nimesed Kyllaevaerae, kui me selle koha praegust nimetust Kihlevere arvesse võtame, ja nimi Liqua (pr. Liikva), kui sellel sõnaga „liik“ genossenschaft, abtheilung midagi tegemist on. Siia hulka võiks lugeda ka Kaial, pr. Kahalu, vrd. kaha, haufen, gemeinschaftlichkeit, mitantheil an etvas, ja Kectaelae, vahest pr. Kohtla, Saksa Kochtel, vrd. Soome kohtalo, der entsprechende od. gebührende theil, der antheil, das loos. — Nimi Kottewaerae (pr. Koduvere) võiks sõnaga „kodu“ ehk „koda“ ühenduses olla, kuna nimi Koy (pr. Kau) praegune „kõu“ tohiks olla, kui talle mitte muud tähendust ei leidu. Iga tahes oleks see ainuke nimi, mis mütoloogilistele radadele oleks eksinud, kui me teda sõnaga „kõu“ ühendusesse seame. — Kudagi siit pärit oleks ka nimi Rai (pr. Raesa), kui me seda sõnaga „raja“, piir, ühendada tahame.

Selle liigi alla ühendatud nimesid kokku võttes jõuame otsusele, et nad meile inimesest ja tema tegudest väga vähe kõnelevad. Võib olla leidub tulevikus nende hulga nimede seast, mis minul kui arusaamatad praegu kõrvale on jäetud, midagi ligemat. Selles heas lootuses asume teise liigi nimede kallale.

2. Ümbritsev loodus.

Hoopis selgemat ja laialisemat pilti pakuvad meie kohanimed maa pinna ja ümbritseva looduse kohta. Vaatame ka siin niisama üksikult sellekohased kohanimed läbi:

Elav loodus esineb hulgas nimesedes. Meie leiame hulga metsaloomi, lindusid, kalu, läbistikku meie praegusedki igapäevased tuttavad, aga on ka niisugusid, mis praegu välja surnud, ehk mida veel ainult arukordadel meie maal näha võib.

Loomadest on nimetatud härg (Hergaenpae, pr. Härjapää), karu või ott (Carola, pr. Karola, Carrol; Karovelae, vist pr. Karla, vrd. karu-välja; Karungca pr. Karunga; Othaenpan, 1586 Ottenpa, vist pr. Ohhepal; Othencotaes, 1586 Odenkotza, pr. Ohukotsu vist oti või karu kotus; Othengat, Rootsi ajal Odenkatke, pr. Ohukatku, Saksa Odenkat, vrdl. Setälä ÄH. 202); võib olla hunt (Undaegas, pr.

Untika); pöder (Podriis, pr. Pedruse küla; Pötraeth); hirv (Hirvae, pr. Hiruküla, Saksa Hirwen; Hyrvelae, pr. Hirla); tarvas, nüüd välja surnud loom (Tarvameki, vist pr. Tarrama, 1586 Tarremeg); rebane (Reppel, pr. Rebala, vrd. A rebu; niisama Revanal, pr. küla Reviko, enne Reuinol, vrd. aga ka räbandik, räbanik, niedriges, dichtes gebüsch, gestrüpp); vahest ka Soome kettu g. ketun, rebane (Kithae, pr. Kiiumõisa, Kida, Läti Hendriku Kettis); vahest on siit pärit ka Kaersaelae pr. Kärsu Saksa Kersell, < kärsälä, vrd. kärs -u, rüssel, schnabel, schnautze); — hülge (Ulkenpaet (vist hülgepää); udras (Utric, pr. Udriku, vrd. udras g. utra, fischotter; niisama Ydrigas, pr. Udriki); — madu, käärme (peitub vist nimes Kermae pr. Kermo küla).

Lindudest leiduvad hani (Hanaegus, pr. Hanijõe); harakas (Harandaevaerae, pr. Arangvere, vrd. SW harangas Elster); kagu (Kaegünurmi, pr. tundmata koht, kahtlemata kõlaks nimi aga praegu „kägünurm“, nagu praegu olemas kohanimi Kägivälja sõnast „kägi“ -kagu); vist pääsuke (Peskulae pr. Peasküla, vrd. Soome „pääsky“); vahest lõoke (Leiusi, pr. Lõiuse, vrd. „lõiv g. lõivu“, Soome „leivo“ lerche); kahtlane on, kas sõna vares võiks peituda arusaamata nimetuses Waret sutö pr. Varrese; vist meigas (Moikae, pr. Mõigo mõis, Saksa Moik, vrd. meigas e. mõigas holztaube, waldtaube); Soome hetara eine kleine taucherart (Hettaerokae, pr. Eddara); pirs, -su krickente (Pirsö, vahest pr. Prösu, Pirso).

Kalade nimesid leidub vähe: maidel, -dla (m. kala, gründling: Maydala pr. Maidli, Saksa Maydel); samb, -ma, -mi, NW. stör (Samma, pr. Samma, Saksa Samm); särg (Serriverae pr. Särgie).

Taimeriik on õige rikkalikult esitatud. Meie leiame siin hulga meile tuttavaid puid, rohtusid ja nimelt soomarju nimetatud. Üksikult leiduvad:

puudest nimetatud: õunapuud (Aunapo, pr. koht on tundmata; sellel nimetusel ei puudu oma haridusajalooline tähtsus; teine niisamasugune nimi on Haeunopo, mille koht niisama tundmata, mis aga vististe ka õunapuud tähendab); haabespe (leidub vist nimes Havaveerae, pr. Avere; võib olla ka nimes Avespae, pr. Avispää, vist seesama nimi, mis Läti Hendriku Anispe; Halenhabus, pr. Haljava, Saksa Hallinap, vahest = „halja ehk halli haava“); kuusk (Kusala, pr. Kuusalu, vist „kuusesalu“); kuusega ühenduses tuleks nimetada käbi (Kipunkaelae pr. Käbbi-

küll; Kiaeppaekulae pr. Käbbiküll ja Kiaeppaekylae ka pr. Käbbiküll); lepp (Lippanal, pr. Lepa ja Lepna); lepik (Lepac, pr. Leppiko); tammik (Damicas, Schlüter loeb Damitas, vist pr. Tammiku mõis, Saksa Eichenhain; Pamicus, pr. Tammiku; Tamicas, pr. Tammiku ja vahest ka Tamias, pr. Tamsi); toomingas (Tomias, pr. Toomja küla); vahupaats faulbaum (Wahumperae, vist pr. Vaopere, varemine Wagenper); paju (Paiumpe, pr. Pajupää küla; Paiunalus vist pr. Paiualuse); urb (Urwas, pr. Urvaste); kand e. känd (Kandalae pr. Kandle mõisa, Saksa Kandel; Kandukylae, pr. Kantküla. Küsitavaks jääb aga mõlemate nimede kohta, kas nad tõeste sõnaga „kand“ ühenduses on); laas (vahest Lestaenormae, pr. Laasnurme, Saksa Lassinorm); mets (Quivames pr. Kuimetsa, vrd. „kuiv mets“); salu (Salunal, pr. Saloval, vrd. „salu ala“; Salandaus, pr. Salutaguse); vahest lehtmets (Lehol pr. Lehola, vrd. Soome lehto g. lehdon, der laubwald); vahest raga, räga dichtes gebüsch, dickicht, gestrüpp (Rackeverae pr. Rägavere, Saksa Raggafer); kõrb, g. kõrve, grosser wald, dickicht auf moorgrund, einöde (Corpius, pr. tundmata koht).

Marjad. Rohi. Kabal, schellbeere (Capal, Capala, pr. Kabala, Saksa Kappel); karbalas, kransbeere, moosbeere (Kiarpalae pr. Karbla); vahest jõhvikas, kransbeere, Moosbeere (Gevi, pr. Jõhvi); lugaschilf, hartes gras, lugastik schilfgebüsch (Lygenus, pr. Lüganuse); vihu e. võhk, soovõhud drachenwurz (Viola, pr. Vihula; Vov, pr. Võhho); vahest kedarik G. haidekraut (Ketherae, pr. Kehra, Saksa Kedder); ohakas (Othaccaverae, vahest pr. Ohakvere, Saksa Ohakfer); vist roog (Rocol pr. Roo küla); rohi (Raesaemaekae, s. vististe t. asemel, pr. vist Rohomecki, varem Rõtmecki, kus h. välja kukkunud; Rõuthae, vist pr. Rohu, Saksa Rocht); aas (Asaebaek pr. Aasoküla); siia võiks lugeda ka sõna haljas (Halelae, pr. Haljala).

Kiviriik. Kuld (Kuldenkava, pr. Kullenga; Guldán, pr. Gúlden, vist Läti Hendriku Culdale); hõbe (Höppaethae, pr. Hõbeda, Saksa Hõbbet, vahest ka Hovonurmae, kas hilisem Hoppenorm e. Horogoye); vask (Waskael, pr. Vaskjala, enne Waschiel; Waskaethae, pr. Vasta, Saksa Waschel; Waskilae, aastal 1586 Waschell); raud (on juba varemine nimetatud); kivi (Kiulo, pr. Kivilo; Kyvizael, pr. Kivise; Kõhoy, vist pr. Kivioja, varemalt Kyfion); paas (Pasies, vist pr. Pasick, vrd. pasik, fliesenbruch; vahest ka Paysseverae pr. Paasvere, Saksa Pastfer; võima-

likul korral on sõnaga „paas“ ühenduses ka Pategas, vist pr. Paate, vrd. paat paadi fahl, gelblich, hell gelbbraun, Soome paatere, -een, der platte stein, die kleine steinplatte, die steinfliese; paatinen, steinig; niisama Patenal, pr. Patna; Pathes, pr. Padis; Patrikae, vist pr. Padiküla, vahest ka Paeitis, pr. Klodimõis, Saksa Peuth); r a h k, grus, grand, kies, harter kalkstein (Rakela. pr. Rahkküll); k ä r k, -rgu kies, kiesboden (Kiarkiver, vist pr. Kerivere); r o i d, r o i u, grober sand, kies (Roilae, pr. Roela); s õ m e r grand, grus, kies, grober sand, kleine steine (Semaer, pr. Sõmeru, Saksa Sommerhof; Someres, pr. Sõmeru; Somerverae, pr. Sõmeru, Saksa Sommerhusen); v i l l a k fliess (Viliacaveri, pr. Villakvere); s a v i (Saul, pr. Saula, vrd. sau, saua e. saue lehm, thon; Saula, vist pr. Salla; Saunöy, pr. Saunja, vist Savioja; Sauthel, pr. Saul).

3. Maapinna kuju.

Jõed: j õ g i (Egentakaes, pr. Jõetaguse; Eghöntakaes, pr. Jõetaguse, Saksa Jöhntack; Ekius, vist pr. Jõgisoomõisa, Saksa Jõggis; Gesse, pr. Essumois, Saksa Jess, vrd. „jõesuu“; Jeeleth, pr. Jõelehtma, Saksa Jegelecht; Jeelleth, seesama); o j a (Oeas, pr. Ojaküla; Oia, pr. Ojamaa; Oiel, pr. Oela); — k o s k (Cosius, Coskius, mõlemad praegu tundmata kohad, kuid kindlaste ühenduses sõnaga „kosk“; Kolkis, vististe vigaselt koskis asemel, pr. Kose kihelkond; Koskil, pr. Kose); Soome k u r k k i o, der reisende wasserfall (Kurkeverae, pr. Kurevere); Soome k o s t e das stille wasser im strome, feuchtigkeit (Kostaeverae, pr. Kostivere); v i r u, wirbel, wasserwirbel (Wircol, pr. Wiroküla); Soome l ä h d e Quelle (Levetae, pr. Lehet; Jeeleth e. Jeelleth Jõelehtma, Saksa Jegelecht; Sicalet e. -löth, pr. Sikeldi, S. Sicklecht).

Järved: j ä r v (Jaergaekylae, pr. Järveküla; „Jarvios“, pr. Jerto, 1586 Jerfes; Jarvius, pr. koht ei ole kindlaste teada, on aga kindlaste sõnaga „järv“ ühenduses; Jarwaen, pr. Ojajärve; Jervius, pr. koht tundmata; Vaeibigaerwa, tundmata koht); väga kahtlane on, kas leidub Soome p a t a m a, - m o, grube, pfütze auf einer sandigen heide, wasserpfütze nimes Padagas, pr. Pada mõis, Saksa Paddas).

Sood ja rabad. S o o tuleb õige tihti ette (Seculis, vist pr. Sookaera, enne Seckul; vrd. „sooküla“; Socal, vist pr. Soodeli või Sodla; Sochaentakaes, pr. vist Sootaguse, Saksa Soentacken; Somaecos, pr. Soomukse, vististe „soo

mägi“; Sonalae pr. Soali; Sonaldae, vist pr. Soala; Sonorm pr. Sonurme; Saintakae, endine Sayentaken = „sootagune“); r a b a (Rapal, pr. Rapla, vrd. raba, moor, hochmoor; Rauwal, pr. Rahola, 1586 Rawala, Rawola; Ravangaer, pr. vist Raumetsa = vahest Rabametsa; Ravelik, vist pr. Rael, Ravel, või Ravila; Repel, Läti Hendriku Revalia, Revela, Revelia, Revelis); l e l l u, der schwankende morast (Laellever, pr. Lellavere, Saksa Lellefer; Lillaeverae, vahest pr. Lellepe ehk Lellepepere); l ä m u, schlamm (Laemund, end. Jakobi ja Simona kihelkondade nimetus); m ä d a (Metapae, pr. Mädapäa mois, Saksa Mettäpä); l a u g a s, loch, vertiefung, wasserloch im morast (Laukotaux, vist pr. Lauge, vrd. „laukatagune“); vahest pori ehk pork porgu (S) schmutzklumpen (Purculi, pr. Purgu, 1696 Porkall, vrd. „pori küla“); vahest rekk, r ä k k, r ä k a n e, unsauber, schmutzig (Raekaevaer, vahest pr. Rackefer); v õ h m ehk v õ h m a s, erhöhter, bewachsener platz im morast, morastinsel (Vemais, pr. Vöhmo); s a a r, bewaldeter hügel im morast (Sarmus, pr. Saramõis, Saksa Saremois; Sarnae, vahest pr. Saura ehk Saara).

Madalikud, lagendikud. O r g (Orgiöl, pr. Orro, vrd. „oru-ala“); vahest n õ g u (Nakalae, pr. Naggala); l o h k (Loal, pr. Loha, Saksa Loal); Soome lantto, -nton, das thal, die niederung (Lanthi, pr. Lante); a l a, a l u (Alafae, pr. Alu mõis, Saksa Allo; Alavere, pr. Alavere; Alber, pr. Alopere ehk Ailipere küla; Alentagh, pr. Alutaguse; Aloverae, pr. Aluvere); a r u (arhukylae, pr. Aroküla; vahest ka Artinas, pr. Aruküla); p a l u (Palamala, pr. Palla; Palas, pr. Palu; Palikyl, pr. Paluküla; Paltavere, pr. Palwere, Saksa Pallfer); l a g e (Lakethae, pr. Lagedi, Saksa Laakt); a v a (Avendoys, pr. Avanduse, Saksa Awandus).

Kõrgustikud. M ä g i (Mekius, pr. Saksa Mecks; Mekius, pr. Mäeküla; Meintacus, pr. Mäetaguse, Saksa Mehntak; Emomaekae, pr. Emumäe; Jacomeckae, pr. Jagomäe, enne Jackomecke, Jackomeggi; Jalkemetae, pr. Jälgi-mägi; Laemaech, enne Laiemegk, Laiemägi; Kiriolle maec, vahest pr. Kirimägi; Asimekae, pr. Äasmäe, Saksa Esse-mäggi; Kalameki, pr. Kalamägi; Raesaemaekae, vahest pr. Rohomecki, varem Rötmecki; Tarvameki, pr. Tarrama, 1586 Tarremeg; Vilumaeki pr. tundmata koht; vahest Somaecos, pr. Soomukse; Maechius, pr. tundmata koht); h a r i (Hae-riae, pr. Harju); selg (selkius, pr. vahest Seli mõisa, Saksa Selli; Sellaegael, pr. Selja, Saksa Selgs, vist enne

Salgallae, siis võimalikul korral ka Saluküla; Silgele, pr. Selimõis, Saksa Sellil); kupp, kuppe, buckel (Cuppanal pr. Kupna mõis, Saksa Kupnal); laid, -iu, holm, kleine insel, sandbank (Laidus pr. Laitse, Saksa Laitz; võiks ka olla laitlaid, vertiefung im boden zwischen Rasenhügelchen; Laiduscae, vaata Laidus); Soome kukku, kegelförmiger gipfel, die spitze; kukkura kegel (Kuckarus, pr. Kukruse, Saksa Kuckers); keik kergi, kerk kerga, erhebung, aufsteigen; kerga peal, auf dem berg-rücken (Kariscae, vist pr. Kerriste); Soome kankare, -reen, die sandige anhöhe, die sandige heide (Kangelae pr. Kangala); Soome kikka, kikan, jäh, steil, vrd. Eesti kikk-kõrv (Kicko, pr. Kikko küla); kõrge (Karku, vahest pr. Kõrgu; Karol, 1586 Koronal); otter g. otra erhöhter rand (Odris, pr. Ereda e. Odremõis, 1586 Ottris); Soome napa eine höhere stelle od. ein hügel im moraste (Napalae, pr. Nabbala, Saksa Nappel); kalju (Kaligalae, pr. Kalliküla, vrd. Soome kallio, der berg, fels, felsen); kallas (Kallaevaerö, pr. Kallavere, vrd. kallas, abhang, steiles ufer); koldas kolta ausgehöhltes ufer (Kaltanus, endine Kollota); rand (Randu, vist pr. Ranna küla; Ranwalae, pr. Rannavald e. Rannamõis; nurm, -e, hochland, hohe fläche, tuleb õige tihti ette (Normius, pr. Nurme, Saksa Nurms; Huxnum, pr. Üksnurme, Saksa Uxnurm; Hovonurmae, kas hilisem Hoppenorm ehk Horogoye; Kaegynurmi tundmata koht; Lestaenormae, vahest pr. Laasnurme, Saksa Lassinorm; Sonorm, hilisem Sonurm).

Maapinna üleüldised omadused: haudne grubig (Haudis, pr. Auküla); ibe g. ibe, weisser sandboden (Ubbianes pr. Ubbina e. Ibina); huba, mürbe, locker, spröde (Hopasal, pr. Ubbasalo; Ubias (pr. Ubja); kehil, aufgelockert (Haelae, pr. Kehhal, Saksa Kehl); kohe locker (Koil, vist praegune Kohila, Saksa Koil; Koylae, seesama nimi, mis Koil; Kuaet, vahest pr. Kohatu, Saksa Kohhat, 1586 Koiijat); Soome marto marron unfruchtbar (Martaekilae, pr. Maardu, Saksa Maart); rausk rausa, höcker, rauh (Ransaverae pr. Rausavere).

Maapinna värv: harm grau (Hermae pr. Harmi, Saksa Neu-Harm); härm, reif, rauchfrost vrd. harm (Haermaeto, pr. Härtu, Saksa Hermet, vrd. härmatis); must (Mustoen, pr. Musto; Mustuth, Rootsi ajal Musto); valge (Walkal, pr. Valkla, Saksa Walküll); kirju (Kiriawold, vist pr. Kirivall, Kiriollemaec, vist pr. Kirimägi). Vrd. ka eelpool nimetatud kuld, hõbe, vask, mis muidugi ainult maapinna värvi tähendavad.

4. Üleüldised ja mitmesugused koha määrused.

Ehituse viis (?): Soome arkki arkin der bogen (Arkenallae, pr. Arkna mõis); äng, ängi, bedrängnis, druck, beklemmung, vrd. rinnad on ängis, die brust ist beklemmt (Engael, pr. Ängloküla); Soome kaita, -dan, schmal, eng; die schmale, enge stelle, der pass (Kayta-maelae, pr. Kaidma); Soome kiikas gen. kiikaan eng (Kikalae, pr. Kiikla, Saksa Kieckel); vai, pflock, keil, pfahl, stange, stab (Wakalae, vist pr. Vaiküla, Saksa Wayküll); hõre, undicht gewebt, weitläufig, los (Horaetha, pr. Höreda, Saksa Hördel); kaba g. kaba e. kava, vorstehendes ende (Capis pr. Kaavastu mõis, Saksa Kawwast, varem Kaaps); Soome toikko g. toikon die hervorstehende od. ausgestreckte lage (Toeukeverae, pr. Toikvere); Soome keikka krumm, gebogen (Keikael, pr. Keila, Saksa Kegel; Keykel, seesama nimi, mis eelmine); Soome kimpelä schief, schräg (Kiumbala, vahest pr. Kimaküla); kuru, winkel (Querononiae, vahest praegune Kurna, Saksa Kurnal); Soome kookas -kkan, ansehnlich, gross anwuchs, dickleibig (Kokael, pr. Koogu mõis, Saksa Koog); kolju etwas rundes, hervorragendes (Kolgael, vahest pr. Koljala); pikk (Pickuta, vahest pr. Pikwa; Pikaevaekae, vist õigem Pikaevaerae, pr. Pikvere, Saksa Pickfer); Soome kõnnä neigende od. liegende stellung (Kõndos pr. Kõnnu, Saksa Kõndes).

Üleüldised kohamäärused: esi (Eteus, pr. Edise, Saksa Etz; Ettiaverae, pr. Edivere); kesk (Kiskeverae, pr. Kisuvere); serv (Serweverae, vahest pr. Sõrve, ehk Sovar = Soovere); para (Perial, pr. Päriila; Pyari, pr. vahest Peeri, Saksa Perifer); taga tihti (Alentagh pr. Alutaguse; Egentakaes, vahest pr. küla Hiitaguse; Eghöntakae, pr. Jõetaguse; Katkantagus, pr. Saksa Kattentack; Katkuntakusae, pr. Katkutaga; Laukotaux, vist pr. Lauge küla, = laukitagune; Meintacus, pr. Mäetaguse; Salandaus pr. Salutaguse; Saintakae, enne Sayentaken, vist = „soodetagune“; Sochaentakaes, vist = „soodetaguse“; Vomentakae, tundmata koht); veer, äär (Veri, pr. kas Verike või Uri; Virae-kilae pr. Virro küla, = (?) „veereküla“); vaha (Vahana, vist pr. Vahema; Waiolae, pr. vaela, = „vahel“); üle (Villölemp, Rootsi ajal Yllelep, = ? „ülelõppe“); ida (Itreveraе, pr. Idavere, Saksa Ittfer; Idiala, vahest pr. Idla, vrd. „idala“).

Mitmesugused nimetused: jagu (Jukal, vahest pr. Jaoküla); s a m m a s (Sambas, pr. Samba küla); h i r m u s (Hermaes, pr. Hirmus, enne Hirmosta; vististe peitub siin aga mingisugune muu sõna); k a e b a m a klagen (Kaipia- vere vahest pr. Kaivere); k a j a (Kaiu pr. Kaiumois, vrd. S. kaiku kaiun, Eesti kaja, schall, wiederhall); k a s v a m a (Kasawand, pr. Kasvando); n a h k (Nakael, pr. Nahkjala, 1586 Nakael); s i l m (Silmel, vist pr. Silmsi; Silmus, vist pr. Silmo e. Silmsi).

Üleskutse ja juhatus Eesti murdesõnade korjamiseks.

Üleüldis-inimliku kultura omandamise ja täiendamise kõrval on iga haritud rahva ülesanne ja kohus enda vastu ka ennast uurida, oma iseärsuste kohta selgusele saada ja neid vaimlisi ning ainelisi tooteid tähele panna ja alal hoida, mis ta omal arenemisel läbi aastasadade on loonud ja milles ta iselaad end avaldab. Eraldi käib see selle kohta, mis rahva vaim oma lihtsamal, algelisemal astmel on sünnitanud, siis kui üleüldine või võõras kultura ta peale alles vähem võis mõju avaldada, nagu n. n. rahva- luule, rahvakombed, rahvakeel, üleüldse rahva aineiline ja vaimline v a n a v a r a.

Oma vaimlise vanavara korjamises on Eesti rahvas suurt agarust ja huvitust üles näidanud ja selle poolest võib teda rahvaste hulgas esimeste kohale asetada. See vanavara sisaldas rahvalaulusid, jutte, mõistatusi jne. Kuid ei ole mitte ükski tähtis see „kirjandus“, mis nimeta rahva- kogu on loonud, vaid ka see abinõu ja vahend, millega ta nii oma argi- kui ka pühapäevaseid mõtteid on aval- danud ja veelgi avaldab, nimelt keel. Nagu teada, tuleb keeles iga rahva hing ja vaim nähtavale, mille toode ta on. Seepärast on keele uurimine ja ta nähtuste ning sea- duste kõigipidine ja täielik valgustamine ning tallele- panemine tähtis ülesanne rahva eneseuurimise ning tundma- õppimise tegevuses.

Keel seisab koos sõnadest, mis aimeid kannavad ja välja ütlevad. Tähele pannes, missugused sõnad miski rahvas on loonud ja tarvitab, võib ka otsustada, mis ta välimine tegevus, ta hariduse järg, ta kalduvused, ta vaimu

laad, kogu ta mõtte ja tundeilm on ja on olnud. Rahvakeele sõnastiku kokkukorjamine ja uurimine on seepärast tähtis osa üleüldisest keeleuurimisest.

Nii väga palju kui meil rahva muu vaimuvara korjamise heaks paaril viimasel aastakümnel ongi ära tehtud — seda tunnistavad Dr. Hurti määratud käsikirjakogud — on rahva keele, täpisealt rahva murrete sõnastiku korjamise tegevus pärast Dr. Wiedemanni sõnaraamatu tööd, mille esimene trükk a. 1869 ilmus, hoopis soiku ja hooletusesse jäänud. See on meie poolt suur eksisamm olnud. Sest Wiedemanni suur teos, nii rohkesti kui ta autor on katsunudki sinna sõnu korjata, ei ole, isegi mis rahvakeele sõnadesse puutub, kaugelt veel mitte täielik ega vasta kogu oma metodi ja kava poolest enam uuema aja nõuetele. Oleks seepärast ammu aeg olnud hakata Wiedemanni tööd jätkama ja täiendama, seega et süstematiline ülemaaline sõnade korjamine toime pandaks ja katsutaks kõik sõnad ja kõnekäänud kokku saada, mida rahvas kusagil veel tarvitab. Meie naabrid soomlased ja lätlased on selle tööga juba algust teinud ja sarnase sõnade korjamise käima pannud. Meilgi on seks nüüd viimne aeg, sest siin on *periculum in mora* — hädadoht viivituses. Põhjus on see, et samuti nagu vana rahvaluule, nii ka vanem rahvakeel oma grammatiliste ja leksikaliste iseäraldustega on kadumise teel. Sama nähtust ka enda juures konstateerides öeldakse Soome murdesõnastiku korjamise üleskutses selle põhjuste kohta järgmist: „Nüüdsel ajal mõjub kirjakeel päev päevalt ikka enam rahvamurrete peale, nende omadusi tasandades ja hävitades. Ajalehed ja muu kirjandus saavad igas kihelkonnas ikka enam ja enam lugejaid, nõnda rahva kõne- ja mõtteviisi peale mõju avaldades... Samasugune ühetasandav mõju on ka sel elaval ja vilkamal läbikäimisel erimurdeliste inimeste keskel, mille on korda saatnud täienenud vahendite tõttu suurem ja kergem ühest kohast teise liikumine ja alatasa arenev ühiskondlik elu. Kõige kaugemategi kolkade elanikud ei jää puutumata, vaid kistakse üleüldisesse hariduse ja arenemise pöörisesse.“ Ja edasi: „Rahvamurrete ühetasandamine ja hävinemine käib käsikäes hariduse edenemisega, ja ses mõttes peaks keeleuurijagi inimesena sellest nähtusest ainult rõõmu tundma. Kuid see täidab teda siiski teatava kahjutundega, sest nõnda viib iga päev aineid ja materjalisid ära, mis meie rahva eluviisisid ja hariduse seisukorda kuidagi võivad valgustada. Ja sagedasti võib

uus haridus hävitada seesugustki vana, mis praktiliselt otstarbekohasuse seisukohaltki oleks võinud alal püsida.“

Need sõnad sünnivad karvapealt ka meie olude kohta, nagu igaühel endal on juhust olnud tähele panna. Meie linnades võõrakeelsis koolides õppiv noorsugu ja sellest kujunev haritlaste klass ei oska enam seda keelt, mida nende vanemad maal kõnelevad; isegi küldes mitmed vanad head kõnekäänud ja sõnad, mida vanemad inimesed veel tarvitavad, jäävad nooremate juures ülemal kirjeldatud põhjustel ikka enam unustusse.

Seda kõike silmas pidades on Eesti Kirjanduse Seltsi Keele Toimekond tänava otsustanud murde sõnade korjamise toime panna selle üleüldise Eesti keele sõnaraamatu tarvis, mida Selts tulevikus kavatses välja anda. See peaks võimalikult kõik Eesti keeles tarvitavad ja tarvitud sõnad sisaldama, mida Eesti keele enda abil seletatakse ja näitustega valgustatakse, kus juures ka veel kõiksugu tarvilised teated sõna muutmise, tarvitamise koha ja iseloomu kohta antaks. Niisugusel täielikul ja põhjalikul sõnaraamatul — mingisugune thesaurus linguae Esthonicae — oleks kahekülgne tähtsus ja kasu: teaduslik ja praktiline. Teaduslik selles mõttes, et see meie keele uurijatele täielikku ja ustavat materjali pakuks ja kogu meie rahva murdeis sisalduvast sõnarikkusest täieliku ülevaate ja aime annaks. Juhtub olema murdesõnu, mis oma tähenduse ja kujuga võivad mõne leksikalse, fonetilise või grammatilise probleemi peale ootamata valgust heita.

Sõnaraamatu praktiline tähtsus ja väärtus seisab selles, et ta meie kirjakeele arendamises tähtsaks abinõuks võib olla. Et meie praegune kirjakeel vaene ja puudulik on sõnade poolest, see on igaühele selge. Meie rahvamurretes aga leidub siiski palju sõnu ja ütlemissõnu, mis võiksid kirjakeelt uute aimetega rikastada ja ta väljendamisvõimeid peenendada ning nõtkemaks teha. Kuid kahjuks väljaspool oma murde piirkonda ei tunne neid sõnu keegi. Ja kuigi neid mõni oma kirjatöös tarvitab, siis ei ole jälle ühtegi abinõu, kust nende tähenduse jälgile pääseda, sest Wiedemanni sõnaraamatut ei ole enam saada ja pealegi ei ole see, nagu öeldud, mitte kõikipidi täielik.

Seesuguse, võimalikult täieliku sõnaraamatu tegemine, nimelt selle kõige tähtsam töö, materjalide korjamine, käib üle ühe, koguni paari inimese jõu; ühel isikul on võimatu igalpool käia ja kõiki sõnu tähele panna, kui ta seks peaks kas

või aastakümneid tarvitama. See suur kogu rahvast käsitlev uurimine nõuab ka mitme inimese, suurema hulga ühistööd. Ja samuti nagu meie rahvalaulude ning muu vaimlise vanavara korjamisest rahvas ise oma hulga üksikute agarate liikmete kujul osa võttis ja nõnda töö ära tegi, mille tagajärg meie rahva väikest arvu silmas pidades haruldaselt suur on, nii oleks loomulik, et ka sõnade korjamiseks ja sõnaraamatu loomiseks sama kollektiivne ehk kogujõud tööle asuks ja korjajad agara ja väsimata mesilasparvena kõik meie rahvakeele vara kokku kannaksid. Seepärast pöörab ka Eesti Kirjanduse Seltsi Keele Toimekond kõigi nende poole, keda emakeele uurimine ja harimine huvitab, üleskutsega selle tähtsa ja tarviliku rahvusliku suurtöö teostegemiseks hakata kaasa avitama. Et see eeltöö — üksikute sõnade korjamine ja üleskirjutamine —, mingit iseäralikku kutselist keeleteaduslikku eelharidust ei oleta, siis võib sellest jõudu mööda osa võtta igaüks, kes rahvaga kokku puutub ja rahvakeelt tunneb ning kõneleb. Kandkem siis sõnastikukiva usinaste ja hoolega kokku, sest neist kujuneb hiiglaehitus, kõige suurem ja tähtsam mälestussammas, monument, mida me oma keelele iiales võime püstitada.

Juhatused korjajatele.

1. Mida peab korjama?

Üleüldine põhjusemõte selle kohta, missuguseid sõnu korjata, kuulub: 1) Kõiki, mida harilik üleüldine kirjakeel ülepea ei tunne, ehk ainult vähe tunneb, ehk mis kirjakeeles ainult harva, juhtumisi satuvad esinema.

Teadagi, see põhjusemõte on kaunis üleüldine ja annab iga korjaja maitsele ja tundele avarad raamid, sest sõna, mis ühele näib hoopis võõras ja tundmata, võib teise meelest, kes seda oma kodumurdest tunneb, üsna tuttav ja harilik tunduda. Siin peab seepärast selle põhjusemõttega väga ettevaatlikult talitama, seega et üleüldiste kirjakeeliste sõnade hulk õige kitsaks kokku surutakse. Niisugused üleüldised, harilikud sõnad, mida mitte ei tarvitse korjata, on nagu: ,maa, inimene, suur, kõrge, vana, tegema, täna' ja kõik sarnased kõige igapäevasemad sõnad. Selle vastu, mis vähegi tundub haruldasem olevat, mille üleüldsuse ja kirjakeelsuse kohta korjajal vähemgi kahtlus tekib, märgitagu üles. Siin on parem natuke üleliia kui natuke vähe. Nii tuleks üles kirjutada

kõik niisugused rahvakeelsed sõnad kui reena ma, öllima, posiesma, pönderjas, sondunud, vurask, tönnt-sakas, jämar, menu, hiil, kahmetu, olgugiet need sõnad Wilde teostes on esinenud, või niisugused, mida mõned nooremad kirjanikud uuemal ajal on hakanud tarvitama, nagu: vilgas, võigas, jõhker, ennatama, taotama, loobuma, pigemini jne.

2) Tarvilik on ka sõnu korjata, mis ehk küll kirjakeeles olemas, siiski sellest lahku lähevad, olgu 1) tähenduse, olgu 2) kaju poolest. — On tõepoolest palju sõnu, mis mõnes murdes hoopis teist tähendust või tähenduse varjundit omavad kui see, mida neile kirjakeeles on hakatud andma. Nii näit. tähendab ‚umbes‘ kirjakeeles ‚ligikaudu‘, Saaremaal aga on ta seesama mis ‚karvapealt‘. Samuti Lõuna murdeis ‚nurm‘ tähenduses ‚põld‘; ‚sõnn‘ tähenduses isalammas (Otepää) ja täkk (Lutsimaa).

Mõne sõna tähendus, ilma just kirjakeele omast oluliselt erinevata, võib murdes piiratum, kitsam olla, või jälle laialisem, mitmevarjundilisem kui kirjakeeles; näit. Saaremaal ‚käskima‘ ka tähenduses ‚ütlemä‘: ‚ta käskis varsti tagasi tulla‘.

Oleks hea ja tarvilik, kui ka sõnade murdelised, kirjakeelest lahkuminevad kujud saaks üles märkida ja tallele panna, sest samad sõnad esinevad eri murdeis erikujulistena. Nii ‚sutma‘ (Lõuna murdes) pro ‚suutma‘, ‚putma‘ pro ‚puutuma‘; ‚kiik‘ pro ‚kõik‘, ‚määra‘ (Saaremaal) pro ‚mära‘; ‚palama‘ pro ‚põlema‘, ‚hobene‘ pro ‚hobune‘, ‚esä‘ pro ‚isa‘.

Kuid et seda täielikult ning teadusliku täpiseusega teha, seks on juba eriteadlase, spetsialisti teadmisi ja osavust vaja, sest sõna häälikute eri kõlapeensuste tähelepanemine ja ülesmärkimine oletab fonetika tundmist ja selleks koolitatud ja harjunud kõrva. Nii on eri murretes väiksed kõlalised vahed näit. kolmanda välte häälikute vahel: ‚läks koo li, mees, tööta, kus oo, ee, öö eri murdeis eri astmel u-le, i-le ja ü-le lähenevad või koguni end veidi diftongeerivad. Kõigi selletaoliste fonetiliste nähtuste ülestähendamist ei või harilikult korjajalt nõuda. Kuid see, mida igapähe kõrv jaksab selgeste tähele panna ja eraldada, pandagu kirja, nagu näit. seda, kas sõnas ea (pea, hea, seadma jne.) või ää (pää, hää, säädma jne) või ia (pial, hial), kas õõ (võõras, põõsas jne.) või õe (võeras, põesas jne.), kas õ (põial, kõitma jne.) või õ (põial, kõitma jne.), kas u (kund) või o (kond), kas ‚kõik‘ või ‚keik‘ või ‚kiik‘, kas ‚eile‘ või ‚eila‘, kas g, b, d (austada‘

ja ,austata', ,laegas' ja ,laekas'), kas esimene või teine välde (,mära' või ,määra' (nagu Saaremaal), ,kuni' või ,kunni'), kas teine või kolmas välde (,kirju' või ,kirju', ,joosta' või ,joosta', ,anda' või ,anda'), ja samuti ka, kas peenendus (muljeerimine) on või mitte: ,kot't' või ,kott' (nagu Hiiumaal), ,järv' või ,järv', ,sokk' või ,sokk'.

Kuid ei ole siiski selles korjamise töös nii väga tähtis ära märkida, mis kujul kirjakeeles tuntud sõnad eri murdeis esinevad — see jääb lõpulikult ikkagi üksikute murrete spetsialuurijate hooleks — ja pealegi tooks see nõude kaasa, ei igast murdest kõik sõnad, ka kõige harilikumad, tähele pandaks ja üles kirjutataks, mis meie esialgselt ülesseatud töökava piiridest välja ulataks ja ta liig suureks ja raskeks teeks. Oluliselt tähtsaks ja peaasjalikuks püüdeks jäägu ikka muredsõnade, s. o. haruldasemate sõnade korjamine, mida kirjakeeles mitte eileidu ehk mil seal teine tähendus on. Seal juures ärgu peetagu ühtegi sõna tähtsusetuks, tühiseks, väärtusetuks; ka kõige väiksemad tähelepanekud, pealt näha kõige tühisemad, labasemad, juhulised, koguni inetumad sõnad märgitagu üles ja pandagu paberile. Koguni laste keeles esinevad sõnakesed, loomade kutsumiste hüüded, kõiksugu lugemata onomapoetilised (looduse häält kujutavad) sõnad, mille poolest meie keel nii rikas, leidku tähelepanemist. Kõiki katsutagu kinni püüda, mitte midagi kahe silma vahele jätta.

Korjamises peetagu silmas iseäranis ka kõigi rahva tegevuseharude (põllutöö, kalapüüu, kõiksugu kodukäsitöö, ehituse, nõiapruukide, arstimise viiside jne.) kohta käivaid tehnilisi sõnu ja ütlemissõnu.

Kavatsetava sõnaraamatu otstarbe ja idee seisukohalt on meie maarahvas, ja nimelt linna haridusest vähem puudutatud element, peaasjalikult see uurimiseväli, kust korjajad peavad oma materjali korjama, sest et talupojad õiguse poolest see ollus on olnud, kes meie keelt on senni maani põlvest põlve edasi kannud ja moodustanud; nende suus vaja meie keele algjuurt ja põhja otsida nii sõnasõnaku, hääldamise kui grammatika vormide poolest.

Kuid et meil nüüd juba ka linnades hakkab maalt sinna valguva rahva tõttu Eesti element ikka enam maad võtma, siis on ka neis teatav kohalik murrekujunemas, mis küll segu kirjakeelest ja kõiksugu üksikute murrete, iseäranis aga lähema maakonna keele iseärsustest pakub.

Seepärast ei peaks selles sõnastiku korjamise töös sellegi linnades elava Eesti rahva osa keelt mitte tähele panemata jätma, sest et sealgi isesuguseid sõnu tekib, mis talle iseloomulised on ja mida maal sagedaste kusagil ei tunta. Nii kirjutatagu üles ka kõik linna rikutud keeles esinevad Saksa või Vene keele järele vääntud ja moonutatud sõnad, nagu neid töölisel, käsitöölisel, õmblejal, köögitudrukud, koolilapsel, üliõpilasel jne. tarvitavad, kui need sõnad aga vähegi kindlama kuju ja tarvituse teatavates linna eestlaste kihtides ja ringkondades on saavutanud. Isegi uulitsapoiste sõnu ärgu põlatagu liig tühisteks.

Lõpuks tuletame meele, et mitte üksi ei pea korjama üksikuid sõnu, vaid ka kõnekäändusid, ütlemise viisisid, mis ühele või teisele rahva murdele iseloomulised on, ja neid mitte ainult tundmata, haruldastest sõnadest, vaid ka tuntud sõnade kohta, kui aga kõnekään ehk fraseoloogiline ühendus ja tähendus midagi uut ja iseäralikku pakub, näit. 'midagi aega saama', s. o. midagi ära tegema, 'päivis olema' — hädas olema; 'järje pääle saama' s. o. joone saama; 'tööga vastale saama' s. o. valmis saama, hakkama saama.

Sel puhul juhime korjajate tähelepanekut selle pääle, et üleüldse tähtis on kõiksugu piltlikka, kujukaid rahvapärasteid kõnekäändusid, võrdlusi ja ütlemiseviisisid korjata, nagu neid näit. Wiedemanni teos „Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten“ rohkel arvul sisaldab, näit.: luges mulle häid paremaid; kolm koitu enne vareid üles tõusma; ei tea, kes ta enam musta maab näeb (s. o. kevadeni elab); üks ei vea teist üle õrre; tal on käed rusikasse kasvanud (s. o. ta on ihnus); see ei pane kellegile mütsi pähe (see ei aita) jne. Ka need kipuvad kirjakeele mõjul vähemaks jääma, sest neid ei tarvitata kirjakeeles, mida haritlased loovad, kes oma koolieast saadik rahva keele ümbrusest eemal on ja võõra mõjul ja eeskujul oma lauseid ja faasisid hakkavad painutama.

2. Kuidas ja kust korjata?

Peanõue sõnade korjamises on, et kõik teated sõna vormide ja tähenduste kohta õiged ja ustavad oleksid, ainult sel tingimisel on neil teaduslik väärtus. Võltsid, ebakindlad, kahtlased teated aga võivad teadusele kahju tuua, kõiksugu eksiarvamisteks asja andes. Seepärast olgu iga korjaja ülem püüe oma antud teadetega väga ettevaatlik olla ja ainult kõige kindlamat ja ustavamamat pakkuda. Kaht-

lasel korral pandagu sõnale, vormile või lausele küsimusmärk klamrites järele.

Sõnade korjamiseks on olemas kaks peaallikat: 1) Korjaja enda otsekohesed teadmised ja mälestused, s. o. sõnad, mida korjaja oma kodumurde ja oma enda kõnekeele järele tunneb ja tarvitab. Need võib ka mälestusest üles kirjutada, seda mööda kuidas ta neid meele tuletab. Peaasi siin on, et ta mälestus ei eksi ega puudulik ei ole, mis võib juhtuda, kui kauemat aega oma kodumurde rahva seast on ära oldud. Kahtlasel korral päritagu selle murde inimestelt järele.

2) Sõnad, mis korjaja enda keelele mitte ei ole omased, vaid mida ta teistelt, oma lähemalt või kaugemalt ü m b r u s e l t juhtub kuulma. Siin on seepärast rahva kõnekeele teraselt kuulatamine tähtis asi. Pandagu rahva kõnelemisi kõigis ta olukordades, tegudes ja töis hoolega tähele; kuulatagu nii mehi kui naisi, lapsi kui keskealisi ja vanu, kõiksugu ametmehi, iseäranis vanemaid inimesi, sest et nende keel sõnu sisaldab, mis hakkavad haruldasemaks jääma ja nooremate kõnest ongi juba kadunud. Tehtagu seda ka oma kodumurde piirkonnas, sest keegi ei või kindel olla, et ta ise kõik oma kodumurde sõnad ja kõnekäänud tunneb. Pealegi aitab teiste kõne tähelepanemine endas sõnu meele tuletada, mis vahest iseenesest üle teadvuse läve ei kerkiks.

Kõige parem metod on rahva kõne erapooletu tähelepanemine; katsutakse sõnade tähenduste kohta selle järele selgusele saada, kuidas nad teatavas mõtte või asja ühenduses esinevad. Otsekohe küsida ja järele pärida tuleb ainult siis, kui neist muidu kuidagi aru ei saa; see käib iseäranis kõiksugu tehniliste sõnade kohta, mille tähendatud asjust või tegevusest lastagu endale selge ja üksikasjalik kirjeldus anda.

Murdesõnu esineb küll ka kirjanduses, iseäranis uuemal ajal, kuid nende väljakirjutamine, iseäranis kui need korjajale tundmatud, ei ole kavatsatud korjamise vaimule vastav. See oleks eeltöö hoopis teist laadi leksikalsele teosele, nimelt kirjakeele sõnaraamatu kokkuseadmisele. Kõne all oleva rahvakeele sõnaraamatu põhjusemõte nõuab, et kõik sõnad ainuüksi elavast kõnekeelest oleksid saadud ja tähele pandud, olgu korjaja enese mälestusest ammutatud või teiste juures tehtud tähelepanekute varal. Raamatuist ja ajakirjandusest loetud murdesõnad võivad korjajale ainult asja anda samu sõnu ka elavast keelest hakata otsima, tähele panema ja järele pärima.

3. Kuidas ja mis peab sõnade kohta üles märkima?

1) Kõige esimese nõudena olgu tähele pandud, et sõna kõlaliselt õieti on üles märgitud, mitte aga nii nagu ta kirjakeeles on või võiks olla, vaid nagu ta selles rahvamurdes kõlab, kus teda tarvitatakse. Kui ta kirjakeelne kuju lahku läheb, siis pandagu see klamrites kõrvale, et mõlema ühtlust ja sugulust näidata.

Et murdesõnade kõigi kõlaliste iseäraluste ning peensuste kirjas äramärkimine, nagu juba tähendatud, erilist transskriptsionisüsteemi nõuaks ja pealegi korjajas fonetilist eelharidust ja vilumust oletaks, siis on loobunud sõnade täpisealt transskriptsionist, küll aga on kahe kõlalise nähtuse ülestähendamine tingimata tarviliseks arvatud: 1. **pikkuse järgud** ehk välted ja 2. **peenendus** ehk muljerimine.

Nagu teada, ei tehta ega saagi harilikus õigestkirjutuses sagedasti mitte vahet teha teise ja kolmanda välte vahel (näit. ,ta on linna inimene' ja ,ta läks linna'; ,ta peab saama' ja ,saama päevad'), sest et selleks mingit iseäralist märki ei ole. Ka üksikud sõnad lähevad selle poolest eri murretes lahku: nii öeldakse ,joosta' ja ,joosta', ,anda' ja ,anda', ,Pärnu' ja ,Pärnu', ,mõisa' ja ,mõisa', ,kirju' ja ,kirju'. Korjaja pangu seda hästi tähele ja märkigu ära. Selleks tõmmatagu kolmandas vältes häälikule või, kui see mõnusam, lihtsalt tervele silbile kriips alla: läks linna, peab saama, varsti võtma, juure, peene, kompsu, kopsu jne., maha arvatud neil juhtumisel, kus seda praegune kirjaviis ise juba ära tähendab, nimelt k, p, t juures: ,ettevõte' ja ,ettevõtte', ,hüpe' ja ,hüppe', ,vaka' ja ,vakka', ,karda' ja ,karta', ,karpi', ,konti' jne. Pandagu ka tähele ja kirjutatagu õigeste, kas ,vars' või ,varss', ,põrsale' või ,põrssale' jne.

Peenenduse (muljeerimise) äramärkimiseks tarvitatagu kommataolist märki ['], mis peenendatud hääliku peale või kõrvale kirjutatakse: pal'k, kas's', val'mis, to'nt, tan'tsima, jär'v jne. Peenenduse ülestähendamine on sellepärast tähtis, et murded selle poolest märgatavat lahku minevust pakuvad; nii on ühedes see õige sagedane, nii et koguni k ja p peenendatakse: ,sok'k', gen. ,sok'i, aga ,sokk', gen. ,soku'; ,kap'p', gen. ,kap'i', aga ,kapp', gen. ,kapa', kuna mujal, näit. Saaremaal see palju vähemal määral esineb ja Hiiumaal peaaegu hoopis puudub; seal

õeldakse ,kass' (nagu sõna ,kas'), ,latt' (nagu ,patt'), ,valmis' (nagu ,kalm', gen. ,kalmu').

2) Muudetavist sõnadest olgu võimalikult ka allpool nimetatud muutevormid antud, mis sõnale klamrites juure lisatagu.

Deklineeritavist sõnadest on need (peale nimetava ehk esimese muute): 1. omastav ehk genetiiv (,jala'), 2. osastav ehk partitiiv (,jalga'), 3. sisseütlev ehk illatiiv (,jalga' ja ,jalasse', ,juurde' või ,juure', ,külasse', ,külase' või ,külla'), 4. paljuse omastav (kas ,jalgade' või ,jalge' või mõlemad?), 5. paljuse osastav (kas ,jalgu' või ,jalgasid', või mõlemad?), peale nende veel 6. paljuse sisseütlev (,jalgu' või ,jalgadesse'), 7. seesütlev¹⁾ (,jalus' või ,jalgades' või mõlemad), viimast kaks iseäranis siis, kui lühemad vormid (,jalge', ,jalus' ehk ,jalul') olemas. Haruldasem vorm pandagu nurgeliste klambrite vahele: [jalge].

Tegusõna vormidest olgu peale ma-lõpulise infinitivi (,tulema, tegema'), millega sõna üles kirjutatakse, veel järgmised vormid antud: 1. oleviku ainsuse esimene person (,annan', ,tõmban'), 2. oleviku paljuse 3-as person (,annavad' või ,andvad'), 3. mineviku ainsuse esimene person (,andsin', ,antsin', ,annin', ,tõmbasin', ,suresin' või ,surin', ,panin' või ,pandsin', ,parandasin' või ,parandi(n)'), 4. mineviku ainsuse 3-as person (,andis', ,andas', ,tõmbas' või ,tõmmas', ,sures' või ,suri', ,parandas' või ,parand', ,võttis' või ,võtt', ,hakkasin' või ,haksin', ,kukkusin' või ,kuksin'), 5. käsukõne paljuse 2-ne person (,antke', ,ärkage' või ,ärgake', ,pandke' või ,pange', ,surege' või ,surge' jne.)²⁾, 6. oleviku (aktivi = tegeviku) partitsip (kesksõna) (,andev' või ,andav', ,ärkav', ,surev'), 7. mineviku aktivi kesksõna (,andnud' või ,annud', või ,and', või ,andud' või ,annud', ,ärkanud' või ,ärغانud', ,peasnud, või ,peasnud' või ,peasend', ,surenud' või ,surnud' või ,surnd', ,kirjutanud' või ,kirjutand', ,võtnud', ,võttend' või ,võtt'), 8. esimene infinitiv (,anda' või ,anda', ,saada' või ,saaja', ,surra' või ,sureda', ,panda' või ,panna', ,joosta', ,joosta' või ,jooksta', ,maksta' või ,maksa', ,kasvada' või ,kasva', ,võttada' või ,võtta', ,kõn'dida' või ,kõn'di', ,rääkida' või ,rääki', ,parandada' või ,paranda', ,raiuda' või ,raida', jne. 9. mineviku tehtaviku kesksõna (,antud', ,annetud' või ,antu', ,maksetud' või ,makstud', ,suretud' või ,surdud',

1) Kui seesütlevast lühemat vormi (jalus) ei ole, siis alalütlev: põlevil (silmil).

2) Käskkõnest tarbekorral ka niisugused eitavad vormid kui ,ära pang' (pane), ,ära tulg'.

,kirjutatud' või ,kirjutetu(d)' või ,kirjutud', ,tapetud' või ,tapet',¹⁾ 10. oleviku tehtavik (,kantakse' või ,kannetakse', ,maetakse' või ,matetakse', ,müüakse' või ,müüakse', ,süüakse' või ,söödakse', ,tehakse' või ,tehtakse', ,varastatakse', ,varastakse' või ,varastetakse, (,varastetas'), ,varastast', 11. oleviku tehtaviku eitav vorm (,ei tehta' või ,ei teha'). 12. tingkõne ainsuse I person (,(ma) annaks' või ,annaksin' või ,annas').

Omadussõnadest antagu võrrel-aste (komparativ): ,kõvem' või ,kõvam' või ,kõvemb, ,tasem' või ,tasam'. Ja samuti ka adverbi lõpud: kas ,kenasti' või ,kenaste', kas ,paremini' või ,paremine'.

Et nii mitmete vormide tähelepanemine, õigete konstateerimine ja ülesmärkimine mitmele vahest raskusi saab tegema, siis ei ole nende üleskirjutamine just mitte nii väga hädaline. Neist märkigu igaüks, mida ta oskab ja mille kohta ta täieste kindel on.

Tingimata tarvilikud aga oleksid nimi- ja omadussõnadest ainsuse omastav (genetiv) ja tegusõnadest oleviku ainsuse I person (annan, tõmban) ja I infinitiv (anda, rääkida, ärgata), mida vaja igast sõnast üles tähendada.

Kel aga vähegi võimalust ja oskamist, katsugu kõik siin nõutud vormid kätte saada ja üles tähendada. Vormide andmises aga soovitame kõige suuremat ettevootust: ainult see kirjutatagu, mille kohta tõesti kindel ollakse. Pealegi tuleb siin veel seda tähele panna ja silmas pidada, kas mingi kuulnud vorm tõeste uuritavale murdele omane ja iseloomuline on. Võib olla, et see mingi teise murde või kirjakeele mõjul on hiljemine või kõige uuemal ajal tekkinud. Et vanemaid algupärasemaid sõna- ja muutevormisid kätte saada, pandagu iseäranis vanemate inimeste kõnet tähele, kes need paremine ja puhtamine on alal hoidnud, kuna nooremate keele peale juba kirjakeel oma mõju on avaldanud. Kui kaks ehk mitu vormi samas murdes kõrvustikku olemas, siis pandagu haruldasem klamritesse; hea on, kui ära tähendatakse, kus kihelkonnas või vallas seda haruldasemat vormi tarvitatakse, ehk jälle kas see ainult üksikute vanade inimeste suus veel kuuldu.

3) Sõnade tähendused. Need on kõige tähtsam külg sõnade korjamises ja üleskirjutamises, seepärast pöördagu nende peale iseäralikku tähelepanekut. Nagu sõna-

1) Näit. tähendustes ,tapet siga', ,keedet vesi'.

kujude ja muutevormide ülesmärkimises, nii oldagu ka tähenduste kirjapanemises ja formuleerimises võimalikult ettevaatlik, täpise ja hoolikas.

Tähendused selgitatagu üleüldiste kirjakeele sõnadega, kus juures koguni võõrakeelseid (Saksa, Vene) sõnu tähenduste kindlaks tegemiseks, pretsiseerimiseks võib appi võtta. Sõnade eri tähendusi ja tarvitusviisisid valgustatagu rohkete näitustega ja lausetega, mis võimalikult rahva enda suust olgu kuulnud. Enda moodustatud näituslauseid, mida siis tarvitatagu, kui rahva keelest kuulduid käepärast ei ole või ei mäletata, olgu ära märgitud, kui mitte kindel ei ole, et need rahva kõnes esinevad. Oma moodustatud lausete ja näituste märgiks olgu täht o (= oma) klamrites. Mitmesuguste tööriistade ja asjade või nende osade nimetuste paremaks selgituseks olgu nendest lihtne joonistus paari lihtsa kriipsuga tehtud. Kui see mingi töö ehk tegewus on, siis jutustatagu seda.

4) Sõnade tähenduse äramääramisele on sagedaste tähtis ka nende kategoria või nõnda ütelda seisuse nimetamine, nende kvalifikatsioon. Seepärast, kus see iganes võimalik on ja tarvilik näib olevat, lisatagu sõnale juba enne seletusi juure, kas ta on kuskil murdes või keelepiirkonnas

a) üleüld. = üleüldine, nii nooremate kui vanemate inimeste keeles tarvitatud.

b) van. = vananenud, ainult vanemate inimeste kõnes esinev.

c) u. = uueaegne, s. o. noorema sugupõlve kõnes tarvitatav.

d) hr. = haruldane, üleüldse harva esinev.

e) lst. = laste keeles esinev.

f) lab. = labane; ropuks, inetumaks peetud sõna või kõnekään.

g) juh. = juhuline, ainult juhtumisi, kellegi poolt moodustatud ja tarvitatud, ilma laiema ulatavuseta.

h) missugusest tööstuseharust, põll. = põllutöö alalt; kalap. = kalapüügi alalt; kang. = kangakudumise tööstuse sõna; sep. = sepatööstuse sõna jne.

Kui sõnal mitu tähendust või kui temaga mitu kõnekäändu moodustatakse, mis eri kategooriasse kuuluvad, siis pandagu eraldi iga tähenduse ehk kõnekäändu ette või järele määratud lühendusmärgiga klamritesse ta kvalifikatsioon.

5) Iga sõna juures olgu ka ära tähendatud ta tarvitamise koht (võimalikult kitsamal alal: kihelkond, koguni

vald). Esineb mõni sõnavarjundus ehk kõnekään veelgi kitsamal alal, näit. ainult teatud külas, siis olgu selle nimi ees või järel eraldi ära märgitud.

Siin on tarvilik murde piirid ära määrata. Murre on keele üksus, mil teatav ühtlus on sõnastiku, fonetika ja grammatika vormide poolest ja mida loomulikud piirid, nagu jõed, mäed, sood, geograafiliselt ära määravad. Täieste kindlaid vahesid ja piirjooni vüsikutel murdealadel siiski ei ole; on vahelülidena üleminekumurdeid, mis kahe murde kokkupuutumisel tekivad. Korjamise praktikas peetagu murde piirkonnaks umbes meie kihelkondi; kui aga samas kihelkonnas märgatavaid keelevahesid ja lahkuminekuid olemas, siis nimetatagu, kas mingi sõna ehk kõnekään lõuna- või põhja, ida- või läänepoolses osas esineb, või antagu koguni vald ehk küla.

6) Kui sõna juhtub mõne võõrakeelse (Saksa, Vene, Läti keele) sõna järele tehtud moonutus olema ja kui see korrajale kindlaste teada, siis pangu ta vastav võõrakeelne sõna klambrite vahel küsimuses oleva sõna kõrvale. Kahtlasel korral lisatagu küsimisemärk juure.

4. Kuhu sõnad kirjutada, kuidas korraldada ja kuhu saata?

Nii hästi üksiku korjaja sõnakogu kui iseäranis üldiste kokku saadetud materjalide korraldamise ja tarvituse mõnusususe pärast ei ole mitte ükskõik, kuhu ja kuidas need sõnad on kirjutatud. Selles väliseski, paberisse puutavas küsimuses peab teatav otstarbekohasus valitsema. Kui üksikud sõnad läbiseigi, ilma ühegi süsteemita, on eri suurustele paberilehtedele või ka heftidesse kirjutatud ja pealegi samale leheküljele mitu sõna, siis oleks niisuguste sõnasaadetuste korraldamine õige tülikas: neid ei saaks mitte otsekohe tähestikulisesse korda asetada, seks peaks laskma neid esiti ümber kirjutada, mis ilmaaegseid sekeldusi ja kulusid sünnitaks. Suurte sõnaraamatute ja sõnakorjanduste uueaegne teaduslik põhjusemõte ja metod nõuab niisugust korraldust, et sõnad üksikutele ühesuurustele lehtedele kirjutataks (iga sõna jaoks ikka ise leht), mis lahtiselt ja ristloodis olekus karpidesse tähestikulisesse korda asetatakse, kust võib iga sõna kohe üles leida ja kuhu mõnus on uusi lehekesi — ikka tähestikulises korras — vahele panna. Ka vähema sõnakorjanduse juures, mis juba üle kolme nelja saja sõna sisaldaks, mida üksikud korjajad kokku saavad, oleks seesugune korraldus otstarbekohane,

sest siis on korjajal ikka võimalik vaadata, mis tal juba on ja mis alles puudub.

Seepärast, et ilmaaegiste ümberkirjutamise kulude eest hoida, — mis niisuguse suure sõnaraamatu teose materjalisid silmas pidades võrdlemisi kõrgeks võiksid tõusta — ja et kohe tehniliselt tarvitusekõlvulist materjali saada, on Eesti Kirjanduse Seltsi Keele Toimekond otsustanud seks otstarbeks lasta määratud suuruses lehekused valmistada, mis korjajale sellekohasel nõudel või sooviavaldusel hinnata kätte saadetakse. Nende peale kirjutatagu sõnad, mis Seltsile läkitatakse, kus juures igale lehele, ja nimelt ühele küljele, ainult üks sõna ühes oma tähendustega ja seletustega tuleb; kui ühele leheküljele ära ei mahu, siis ärgu jätkatagu teisel leheküljel, vaid võetagu uus leht. Igal lehel olgu alumisel äärel paremat kätt korjaja nimi. Enne ärasaatmist olgu lehekused kõik tähestiku järele korraldatud¹⁾.

See käib peaasjalikult ja iseäranis nende korjajate kohta, kes mõne maakonna, kihelkonna või ülepea mingi keele piirkonna tahavad sõnade poolest põhjalikumalt ja süstematilisemalt läbi korjata, või kes üleüldse suuremal määral ja alalisemalt korjamisetööd mõtlevad teha. Neile soovitame **tungivalt**, nii nende endi kui Seltsi töö ökonomia pärast, kirjeldatud metodi järele käia, s. o. kõige pealt lasta endile Seltsilt valmis lehekused saata.

Kuid et mõne või koguni paari kolme kümne üksiku sõna pärast, mis keegi juhtumise kombel üles tähendab, mitte ei maksa seltsi poolt paberit lasta saata, siis on soovitav, et need, kel see raskusi ei tee, oma korjatud sõnad enne ärasaatmist paberilehtedele kirjutaksid, mis formadi ehk kausta poolest Seltsi omadega täpi pealt ühesuurused oleksid, sest ainult sel tingimisel võivad need lehed otsekohe, ilma ümberkirjutamata, üleüldise kogu hulka astuda. Selle kausta suurust kujutab siin joontega piiratud osa teksti ja see on umbes hariliku kirjutuspoogna kaheksandik osa, ainult karva sõrd väiksem. Paber ära võetagu liig õhuke.

Korjaja lõigaku pikkuse siiski veidi, umbes veeranditollu võrra suuremaks, ja ärgu hakaku liig ülemise ääre

1) Täpipoalne tähestikuline kord nõuab, et sõnas mitte ükski esimest tähte tähele ei panda, vaid ka järgmisi: kui esimesed tähed kahel sõnal ühesugused, siis määrab järgmine täht järjekorra ära; kui see ühesugune, siis kolmas järgmine jne.

juurest kirjutama, vaid tubli pool tolli alt poolt. See läbi on pärast võimalik ülemisi ääri lasta teistega täieste ühesuguseks lõigata.

Kuid ka üksikuid, korraldamata sõnu võtab Selts tänuga vastu. Järjekult need, kes mõned sõnad on üles märkinud ja kes mahti ei leia neid sovoitatud kaustaga paberile kirjutada, ärgu jätku neid sellepärast mitte igavesti endi kätte, vaid saatku nad siiski Seltsile ära, niisugusel kujul ja paberil, mil nad neil kord on olemas.

Kõik korjandused adresseritagu Eesti Kirjanduse Seltsile, Tartus (Vene keeli: Эстонское Литературное Общество, г. Юрьевъ), kust korjamise asjus võib tarbekorral veel lähemaid näpunäiteid ja juhatusi saada.

6. Kes korjajateks?

Et sõnade korjamine, nagu juba alguses tähendatud, mingit kutselist eri haridust ei nõua, siis võib igaüks sellele anduda, kes Eesti keelt kirjutada oskab ja kes keele kohta huvitust ja armastust tunneb. Tähtsamaid korjajaid loodame siiski rahva kooliõpetajate, vallakirjutajate, ka köstrite ja eestimeeliste õpetajate hulgast saada, sest need on need, kes rahvaga kõige rohkem kokku puutuvad ja kel palju mahti on ta kõnelemisi tähele panna. Peale selle võiks sellest tööst ka õppiv, iseäranis ka ülikooli noorsugu osa võtta, kellele see oleks ilus ülesanne kooli vaheaegadel ja kes nõnda asja leiaks rahvaga lähemalt kokku puutuda ning ta elu-olu tundma õppida.

Need, kes soovivad korjajaks hakata ja Seltsilt valmis lehekesi saada, saatku Eesti Kirjanduse Seltsile sellekohane sooviavaldus ühes oma täieliku nime, elukoha ja elukutse äratähendamisega.

Selts jääb rohkearvulisi ja agaraid korjajaid sellele rahvuslisele suurtööle ootama.

Eesti Kirjanduse Seltsi Keele Toimekonna nimel :

Joh. Aavik.

Sõnade üleskirjutamise proovid.

Siin proovides antud formid ei määra paberilehete suurust, vaid on vähendatud kujul; formadi suurus vaata lhk. 181 joontega ümbritsetud tekst.

k u n n a t u, omast. kunnatuma, osastav ?

„moo sugulased on nii kunnatumad mo vastu“, s. o. nii osavõtmata, külmad, südameeta, halvad.

Saaremaa, Karja.

(risti-isa)

„Vat niid ma ole ristiisaga kogu saand.“

Nii öeldakse tüütava inimese kohta, kellest lahti ei saada.

Saaremaa, Kaarma.

l e e p, leebi, leepi, muud vormid ?

palgi ots, mis saagimisel üle jäänud.

Kihelkond.

l a n g i t

van.

„langit“ ikka ühenduses sõnadega „oh“ ehk „mis“: oh langit, mis langit. Seda tarvitatakse pahameelt või kahetsust avaldades mingi äparduse puhul. Näit. lapsed on kausi katki teinud; vanaisa tuleb ja näeb seda: „oh langit, jälle kauss puru“.

(Järgneb.)

(langit, järg.)

„Mis langit, sead jälle põllal (!)“ vanemate inimeste suus, nooremate kõnest kadumas.

Pöide.

naeluski, -i, -id,

(sepa tööstus) naela vorm mitmesuguste aukudega (rauast), umbes $\frac{3}{4}$ jalga pikk, mille abil naelu taoti.

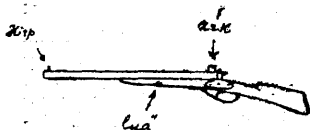

Kaarma.

T ä h e n d u s : Kui näidata tahetakse, et mingi vormi või sõna mitte vahest kogemata kirjutusveaks ei tule pidada, vaid et ta tõesti nii on, siis pandagu selle järele õhkemärk (!) klamritesse.

I u ä (käänevormid?)

püssiraua all olev puu.
Waata joonistus.

Kihnu

a r' k

(argi, arki; kas ka käänevormides muljeerimine, ei ole kindel).

Püssi juures sisselõikega nipp, mille läbi sihitakse (Saksa keeli Visir). Waata joonistus sõna „luu“ juure.

Kihnu.

Eesti Rahva Museum 1912.

1. Üleüldine tegevuse ülevaade.

Läinud aastal on Eesti Rahva Museum heade tagajärgedega töötanud. Museumi tegevus, mis ennast veel paari aasta eest selles avaldas, et mõne paari ainelise vanavara korjajaid välja võis saata, on niivõrd laienenud, et läinud aastal juba üle 40 korjaja Museumi poolt välja saadeti. Peale selle on mitmel pool kohalikka tegelasi ja seltsisid töötanud. Niisugune tegevuse kasvamine on selle läbi võimalikuks saanud, et mineval aastal sissetulekud kingitustest, lilledpäevadest ja pidudest võrdlemisi suured on olnud, ligi 4000 rbl. Sellepärast on korjamise peale ka õige rohkeste võimalik olnud välja anda — ligi 2400 rbl. Töö tagajärg on üle 5000 uue numbril, nii et kogu arv üle 10,000 numbril ulatab; nendest on nimekirja seni ligi 7000 kirjutatud, kuna teised kogud veel korraldamata on.

Ka asjaliste kingituste poolest oli läinud aasta kaunis rikas. Nii on peale muu J. Habicht Peterburist tähtsaid dokumentisid ja kunstmaali Hoffmanni pildi „Tulekahju“ kinkinud. R. Pajos'i poolt Rakvere ligidalt Tõrma külast on kogu maa seest leitud hõbeasju kingitud, mis prof. R. Hausmanni arvamise järele 14. aastasajast pärit olevat. Museumi raamatukogule tuli suurema kingina ülema trükkivalitsuse Iubal Tartu tsensor L. Babanovi arhiv juure. Ka Tallinna tsensor H. Janssen ja Peterburi tsensor M. Pukits saatsid omalt poolt lisa.

Päevapiltisid sai Museum ka mitmelt poolt rohkemal arvul kingituseks, nii hoovipäevapiltniku Bulla käest Peterburist hulga Saaremaa piltisid. Dr. A. Bán Ungarist saatis äratõmbed oma Eesti reisil tehtud ülesvõtetest, niisama kinkis päevapiltnik J. Kristin Tallinnast Museumile ilusa albumi kodumaa piltidest. Ka sai Museum õp. E. Allase negatiivid (umbes 50) kingituseks, mis väga huvitavaid rahvariides tüüpisi Saaremaalt a. 1895 ümber kujutavad.

Läinud aastal on katsutud endist viisi Museumi mõtet õhutada ja tema tegevust tutvaks teha. Selleks on Museumi väljaandena Museumi tegevuse ülevaadet 1911. a. kohta 10.000 eksempl. trükitud ja laotati seda hinnata välja Narva laulupidul, Tartu, Tallinna ja

Viljandi näitustel ja mõnesugustel pidudel. Peale selle trükiti Kr. Rauda kõne: „Eesti muinastööst“ ära ja müüdi Museumi poolt. Uue väljaandena on ilmumas J. Depmani tõlge: Kodukoha tundmaõppimise korraldamine Soomes.

Ajalehtedes on hulk üleskutseid ja seletusi ilmunud kooliõpetajatele, üliõpilastele ja seltside tegelastele vanavara korjamise asjus. Museumi mõtte selgitamiseks on terve rida kõnesid peetud.

8. aprillil pandi Museumi poolt „Vanemuises“ kõnekoosolek toime, kus Kr. Raud Eesti muinastööst ja O. Kallas Eesti Rahva Museumi püüetest ja tähtsusest rääkis.

Tartu Eesti Ev. Nooresoo eest hoolitsemise Seltsis pandi Museumi õhtu toime, kus üliõpilased J. Roos, E. Eisenschmidt ja G. Matto seletust andsid.

Põltsamaal ja Nuia alevis kõneles üliõp. A. Raudsepp Museumi üle, niisama üliõp. V. Ernits Nuustakul ja Palal.

Iseäranis agar on olnud A. Tõllassepp, kes aasta jooksul 20 kõnet mitmesugustes maaseltsides Museumi üle on pidanud. (Nii Pillistveres, Kambjas, Võõbusus, Amblas, Hellenurmes, Võnnus, Puhjas, Kongutas, Päidlas, Võrus, Kanapääs, Raadil, Vesneris, Rõngus, Põlvas, Paistus ja Narva-Jõesuus.)

Kõnekoosolekutest on elavalt osa võetud. Kõnede tagajärjel on mitmed seltsid otsustanud vanavara korjata, ehk korjamisel abiks olla (Pillistveres, Kambjas, Hellenurmes, Paistus).

Mitmel pool pandi pidusid Museumi heaks toime (Põlva Karilatsis, Nummi põllutöökooli õpilased Soomes, Pärnu Kalevipoja pidu, Tartus Eesti üliõpilaste ühisused).

Museumi tutvustamiseks on kogusid välja pandud Tartu ja Tallinna põllutöö näitusel ja ülevenemaalisel kodukäsitöö näitusel Peterburis 1913. Niisama tehti „Vanemuises“ detsembri kuus väike asjade näitus põllutöö kursuslastele, kus Kr. Raud väljapandud asjade üle seletust andis.

Et Peterburi teadusliste asutuste tähelepanemist Museumi peale pöördja ja ühtlasi takistusi, mis Museumi tööle oli tehtud, katsuda kõrvale saata, käis Museumi juhataja Peeterburis. Sõidu tagajärjeks oli p. m., et Museum Teaduste Akadeemialt ja „Avalikult raamatukogult“ raamatuid loodab saada.

Et Museumi kogusid heade päevapiltide poolest rikastada, kuulutati päevapiltidele võistlus välja. Auuhindadeks oli 75 rbl. määratud. Tagajärjed ei olnud nii head, kui ehk loodeti. Esimene auuhind jäi välja andmata. II. auhinna sai Lihula kooliõpetaja Fr. Kõhtitski — 25 rbl., III. auh. päevap. J. P. Michelson — 20 rbl. Igatahes on päevapiltide tähelepanemist kodumaaliste pildiainete peale pööratud.

Piltpostkaartide kirjastamisega oli algus juba 1911 tehtud; asja aeti 1912 täiel hool edasi. Senni on 85 erinumert ilmunud, millest üle 20,000 postkaardi on tehtud. Praegu on ladus üle 6000.

Läinud aasta on Museumi sisemisesse korraldusesse tähtsaid muudatusi toonud. Juhatuse palve peale anti Tartu linnavolikogu poolt Museumi kogude jaoks linna majas Gildi uul. 8 korter; korter parandati Museumi kulul, kus juures F. Kangro töösid ilma tasuta juhatas ja maaler J. Rebane võimalikult odavalt tööd tegi. Et esialgul lubatud ruum maja IV korral liig tulekardetav oli, siis paluti sellesama maja II korda, millest siis Rüütli uulitsa poolsed toad ka lahkeste lubati poole aastase ülesütlemise õigusega. Nõnda on siis Museum ajutiselt korteri küsimusest üle saanud. Kuid antud ruumid on juba nüüd liig kitsad Museumi kogude jaoks, kui veel selle peale mõelda, et raamatukogu paar tuba ära võtab. Ka ei ole kogudehoidja jaoks ruumisid. Linnavalitsuse käest on ruumisid juure palutud, kuid on eitav vastus saadud. Oma maja ehitamise peale peab mõtlema.

Teiseks tähtsaks muudatuseks oleks alalise palgalise asjaajaja ja kogudehoidja ametisse panemine. Asjaajajaks ja kogudehoidjaks on kooliõp. E. Eisenschmidt palgatud, kes 1913. a. jaanuari kuust peale 1912. aasta suviseid korjandusi korraldab, mis suuremalt osalt uude korterisse üle viidi. Ka Museumi sisseseadmise peale on mõeldud. Arhitekt J. Gahlnbäck Peterburist on Museumi kappide jaoks tarvilikud plaanid teinud. Kuid enne kui nende plaanide järele kappisid teha, arvas juhatus kohaseks ka mujalt poolt teateid ja plaanisid muretseda (nagu Soome Rahva Museumist).

Museumi kogusid on Soome arhitekti Liljeqvisti ja arh. J. Gahlnbäcki poolt tarvitatud. Esimene otsis aineid Tallinna uue teatri-maja kaunistamise jaoks.

Museumi tegevusest oleks veel nimetada, et aruande-aasta jooksul 1 ületüldine liikmete ja tegevliikmete kogu koosolek ja 6 juhatus koosolekut ühes toimekondadega ära on peetud. Peale selle eritoimekondade koosolekud. Kirjasid on sisse tulnud üle 400, välja läinud 652, kuhu hulka mitte ei ole arvatud mitmesugused üleskutsed seltsidele ja ajalehtedele, niisama ka mitte Museumi kirjastuste saatmised ja kutsed koosolekutele. Käesoleva 1913 a. algusel on üleskutsed saadetud kõikidele Eesti seltsidele (ligi 1000), et nad Museumi liikmeks astuksid; paljud on jaatava vastuse saanud; 130 isikut on usaldusmeesteks kutsutud.

Nagu näha, on Museumi töö vilja hakanud kandma, on hakatud aru saama, et siin asutusega tegemist on, millel mitte kitsas kohalik tähtsus ei ole, vaid mille ümber meie haritud jõud ja need, kellel rahva omapärane kultura südame peal on, ka laiemalt koguma peaksid.

O. Kallas.

2. Kassa aruanne.

Kassa arve ja seis.

1. III 1912 — 1. III 1913

Arved:

Väljaminekud:

Kulude arve:		Ainelise vanavara korj. a.	
Palgad.	233.—	Aasta jooksul anti korja-	
Korter, küte, valgustus. . .	347.61	mise peale välja . . .	2576.42
Kantselei kulud	84.66	Makseti tagasi.	183.65
Sõidu kulud.	70.—		<u>2392.77</u>
Trükitööd.	54.79		
Kuulutused	19.36	Postkaartide arve:	
Veorahad	74.43	Väljaläinud postk. eest .	1047.33
Museumi korrald. ja kulud		Tagasi saadud.	912.02
ainel. vanavara korjam. .	286.40		<u>135.31</u>
Muud kulud.	33.77		
	<u>1204.02</u>	E. Ü. S-le raamatukogu eest	<u>73.21</u>

Sissetulekud:

Kingitused	1674.57
Liikmemaksu	346.—
Pidud ja lillepäevad . . .	2182.07
Protsenta saadud.	94.99
Postkaardid	912.02

Kassa seis 1. märtsil.

Väljaminek:

Sissetulek:

Kulude arve	1204.02	Kassas 1. märtsil 1912 .	2899.66
Ainel. vanav. korjam. a. .	2392.77	Postkaardid	912.02
Postkaartide arve	1047.33	Kingitused	1674.57
Raamatuk.	73.21	Pidud ja lillepäevad . . .	2182.07
	<u>4717.33</u>	Protsenta	94.99
		Liikmemaksu	346.—
Seega kassas: 8109.31			<u>8109.31</u>
	4717.33		
	<u>3391.98</u>	Sellest rahast maja ehit.	
		kapitalis.	1873.18
		Jooksev raha	1518.80
			<u>3391.98</u>

Võrreldes möödaläinud aastaga on väljaminekud kui ka sissetulekud suurenenud. Rahajärg 1912. tegev. a. oli peaaesjalikult sel põhjusel parem, et raha asutused Museumile õige rikkalt toetust on annud. Võrreldes möödaläinud aastaga näeme, et 1911. a. king. 1208.50 sisse tuli — 1912. a. aga 1674.57, 1911. a. töid pidud ja lillepäevad 1274.47 sisse —

1913. a. 2182.07, mis küll rohkem selle arvesse tuleb võtta, et meil möödalinud aasta näituse ajal „lillepäev“ hästi õnnestas, kuna ta umbes 1300 rbl. sisse tõi.

Postkaartide peale oleme 1911. a. 200 rbl. välja annud, nüüd aga 1047 — missugusest summast 912 rbl. juba tagasi saadud on, ning peale selle on meil suur tagavara piltpostkaarta.

Ainelise vanavara korjamise peale oleme sell aastal 2400 r. välja annud — selle vastu 1911. a. 961.—

Ületülde näitab kassa läbikäik Museumi tegevuse suurenemist, ning arvatavaste tõuseb see veel 1913. a. märksaste. Eelarve kohta oleks meil järgmine eelnõu.

Sissetulekud :	Palgad	1000.—
Liikmemaksust 400.—	Küte, valgustus jne.	200.—
Seltside liikmemaksust. 200.—	Kantselei kulu.	80.—
Kingitused 1700.—	Trükitööd	250.—
Postkaartidest kasu. 200.—	Kuulutused.	25.—
Pidud. 1700.—	Vanavara korjamine	2700.—
	Muud kulud	345.—
	<u>4200.—</u>	<u>4600.—</u>

Peale selle erakorralised väljaminekud :

Museumi mööbel ja sisseseade.	1000.—
Raamatukogu	200.—
Selle ületoomine	100.—
	<u>1300.—</u>

Seltsidest ning isikute st, kes Museumi toetanud 1912. aastal, oleks nimetada : Dr. Oja 2 rbl., hr. Akerman 25.—, Väike-Maarja Kt. Ü. 10.—, Väike-Maarja L. H. Ü. 10.—, J. Habichti kaudu 130.—, Tall. Kaarli kog. liige —.50, Sangaste L. H. Ü. 10.—, Pärnu L. H. Ü. 50.—, Türi L. H. Ü. 14.07, Talli L. H. Ü. 5.—, Talli Ühispiimatalitus 5.—, Simuna L. H. Ü. 20.—, P. Kangro 1.—, õp. Palsa 1.—, Puhja L. H. Ü. 10.—, Tallinna Kr. Ü. 200.—, Pärnu Kr. Ü. 50.—, Valga „Säde“ 25.— (L. H. Ü.), Võru L. H. Ü. 100.—, Tartu Kr. Ü. 241.82, G. Lellep 25.—, Viljandi Kr. Ü. 50.—, O. Kõverik 1.—, hra Millistier 1.—, Tartu Maj. Ü. 25.—, Rakvere L. H. Ü. 10.—, Halliste L. H. Ü. 25.—, E. Kirj. S. 100.—, Põltsamaa Kr. Ü. 10.—, Kuresaare L. H. Ü. 10.—, Viljandi L. H. Ü. 25.—, Vändra L. H. Ü. 10.—, Põlva Har. S. 50.—, Paul Seppa, Jaan Jutt, G. Koskora 12.80, Türi Har. S. 5.—, Vaivara L. H. Ü. 5.—, Peetri kir. leerilapsed 4.—, Hoppa E. seltskond 5.—, A. ja M. Raam ja Reiman 2.—, Multer ja Talli 1.—, Rubel, Reier, Odenberg, Kangro 4.—, A. Suurkask 1.—, A. Küinal—0.50, Lehtse ja Burlei —0.50, Rapla L. H. Ü. 10.—, J. Pint 1.—, Kadr. L. H. Ü. 5.—, Viljandi kirikumõisast 2.12, Dr. Lohk 20.—, K. Baars 25.—, Antsla L. H. Ü. 5.—, Tallinna väljanäit. auuh. 40.

—, Not. Gabrel 10.—, Vanemuine 30.—, Vastel. Kt. Ü. 10.—, päevap. Pääsuke 6.70, Kursi Härjan. L. Ü. 2.—, Laiuse L. H. Ü. 5.—, Riia E. Har. S. 5.—, Võnnu L. H. Ü. 10.—, Moskva E. Ü. S. 10.10, H. Kaarna 1.—, M. Altin 1.—, Anija Kr. Ü. 5.—, „Kalevi“ S. 17.40, Tallinna Põll. S. 25.—, Tori L. H. Ü. 3.—, Rõpina L. H. Ü. 10.—.

R. Põld.

3. Lillemüügi toimekonna aruanne.

Lillemüügi toimekond valiti mineval üleüldisel Museumi koosolekul selleks, et see toimekond sündsatel juhtumistel: näitustel, laulupidudel jne. Museumi heaks lillemüümist korraldaks, lillepäevasid toime paneks, postkaarta, sellekohaseid märkisid jne. Museumi heaks müüks.

Toimekonnal on läinud aastal kaunis raske töötada olnud, sest tihti ei saadud lillede müümiseks tarvilikku luba, ja kui seda ka saadi, siis tuli ta hilja. Nõnda oli lugu esimese sarnase lillemüügi korraldusega Narva laulupidul 23. ja 24. juunil 1912. a.

Luba lillemüügiks nõutati Peterburi kubernerilt. Pärale jõudis aga luba ainult päev enne pidu. Sellepärast ei saadud lillemüümist küllalt hästi ette valmistada ja korraldada. Siiski võis Narva tegelaste lahkelt ja südidal kaasabil lillemüümist kaunis kordaläinuks pidada. Lillede ja kaartide müügist, kui kulud maha arvata, jäi 229 rbl. 48 kop. järele.

Teist korda astus lillemüügi toimekond kokku, et Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi näitusel (17—20. aug.) lillemüümist endise aasta eeskujul korraldada. Ligi 80 neidu ja noortmeest võtsid lillede — kanariku — müümise osa. Müüdi neljal näituse päeval ja ühel õhtul „Vanemuises“. Sissetulek oli kaunis suur. Postkaartide ja lillede müügist tuli, kui kulud maha arvata, umbes 1300 rubla puhast kasu sisse.

Sarnaseid lillepäivi taheti ka Tallinna ja Viljandi Eesti näitustel toime panna, kuid ei saadud kummagil korral tarvilikku luba, nii et neil näitustel ainult Museumi postkaartide ja kirjanduse müümist võis korraldada.

Tallinna Eesti näitusel, mis 25.—28. aug. 1913 ära peeti, müüdi suuremal arvul piltpostkaarta sealse raamatukaupleja Aug. Buschi nimel, kellele Museum kuni 1912. a. lõpuni oma piltide väljaandmise ja müümise õiguse oli annud. Siiski tehti Tallinna politsei poolt ka hra Buschile protokoll ja keelati kaartide müümine platsil ära. Nagu ajalehtedest lugeda võis, on hr. Busch protsessi võitnud.

Kõigi takistuste peale vaatamata osteti Museumi piltpostkaarta ja kirjandust kaunis agaraste. Kaarta müüdi 4000 tükki ära. Tegelasi oli ligi 20 inimest. Puhast kasu üle 300 rbl.

Ka Viljandi näitusel võis ainult Museumi postkaarta ja kirjandust müüa, sest et lillemüümise luba tulemata jäi.

Tallinna ja Tartu näitustel oli ka kogu Museumi korjandusi välja pandud, et Museumi rahvale tutvustada ja lillemüüki elustada. Niisama määrati Tallinna, kui ka Tartu Põllumeeste seltsi poolt näituse puhul Museumi korjamiste toetuseks Tartus 60 rbl., Tallinnas 40 rbl.

Nõnda võib Museumi lillemüügi toimekonna tööd kõigi takistuste peale vaatamata kaunis kordaläinuks pidada; tema töövili — ligi 2000 rbl. läks Museumi kassasse.

Et sissetulek nii suur oli, siis annab see selget tunnistust, et Museumi mõte ikka laialisemaid ringkondi hakkab huvitama, et rahvas soojalt oma ettevõtte saatusest osa tahab võtta. Tulevikus loodame, et tema veel selgemine seda näitab. Loodame, et tuleval aastal selle tunnistuseks Museumi lillemüügi toimekonnal suuremaid arvusid ette on tuua.

Seda võiks muu seas ka sell teel kätte saada, kui Museumi heaks märkisid müüma hakataks. Senni ei ole sellega veel algust teha saadud, sest kunstnikud, kellega selle üle räägitud, ei ole veel parajat märki valmistanud.

E. Eisenschmidt.

4. Uuema kunsti toimekond

ei ole suutnud mõtete lahkumineku pärast suurt ära teha. Siiski on ka sellele osakonnale Hoffmanni pildiga tubli alus pandud. Museumi ruumidesse seatakse ligemal ajal mõned kunstnik H. Laipmanni pildid üles. Ka J. Köleri piltisid on loota.

5. Ainelise vanavara korjamise toimekonna tegevuse aruanne.

E. R. Museumi ainelise vanavara korjamise toimekond on 1912. aasta jooksul 8 koosolekut pidanud, neist 6 kevadel enne suvist korjamise hooaega ja 2 pärast korjamise hooaega. Kevadistel koosolekutel anti väljasõitvatele vanavara korjajatele juhatusi ja määrati neile tööpõld kätte, korjamise hooajale järgnevatel koosolekutel heideti pilku tehtud töö peale ja küsiti tagasijõudnud korjajatelt äranägemisi ja soovisid, et edaspidistel korjajate väljasaatmistel neid silmas teaks pidada.

Korjajatele tööpõllu kättejuhutamisel oli läinud aasta iseäralduseks see, et nüüd kõige teravamine ainelise vanavara poolest rikkaid kohtasid, s. o. meie piirimaid — mereäärt, saari ja Setumaad — tähele püüti panna. Miks nii, on arusaadav. Paar endist aastat olid näidanud, et just ainelise vanavara poolest rikkastel kohtadel vanade asjade kadumine kiirem on kui mujal. Rikkad kohad meelitavad võõraid korjajaid ligi. Tuletame ainult Dr. A. Báni sõbralikku külaskäiku a. 1911 meele, mis terve kogu saartelt ja mujalt saadud Eesti vanavara Ungarisse viimisega lõppes. Meie vanavara hoitakse seal arvatavaste küll ilusaste alal, tema tarvitamine on meile aga raskendatud. Vanavara-rikastesse kohtadesse ei valgu aga ainult Báni sarnaseid mehi, sinna koguneb ka lihtsaid ärimehi, keda aineline vanavara ainult sedavõrd huvitab, kui kasulikku äri temaga teha saab. Niisuguste isikute kogutud vanavara, kui ta juhtumisi veel kusagil valge ette tulebki, kaotab juba selleläbi palju oma

väärtusest, et kõiki teateid asjade üle ignoreeritakse. Piirimaade elanikud puutuvad ka alatilti võõrastega kokku, kes nende rahvariietest huvitatud olles neid enesele mälestuseks ehk ka nalja pärast ühes viivad. Nii teatakse jutustada, kuidas uudishimulised „patisaksad“ Kuresaarest sagedaste maalt tulnud naisterahvastelt terved ülikonnad ära ostnud, nii et müüjad vaiba sisse mähitult koju pidanud sõitma. Kõike seda püüti võimalust mööda silmas pidada, kui mineva aasta korjamise hooaja algul korjajaid välja hakati saatma. 45-est korjajast, kes Museumi instruksioonidega välja sõitsid, läks pea pool piirimaadele. Öieti püüti kõiki sinna juhtida, kes vanavara korjamise peale rohkem aega võisid kulutada. Nii korjati 1912. a. vanavara: Saaremaal, Hiiumaal, Muhus, Harju-Madises, Jõe- lehtmes, Karuses, Audrus, Vändras, Toris, Kõpus, Kolga-Jaanis, Pillist- veres, Järva-Jaanis, Tarvastus, Rõngus, Otepääs, Nõos, Kambjas, Võnnus, Äksis, Puhjas, Suure-Jaanis, Harju-Jaanis, Kuusalus, Türis, Rõuges ja Setumaal.

Mõned teated üksikute korjajate töö ja reisi- nähtuste üle.

Kunstiõpilane O. Karin korjas Kihelkonnal (Saaremaal). Ta on 23 küla talust talusse läbi käinud, nimelt Kurese, Tammuse, Jagurahu, Keruse, Kuralase, Tohko, Suurküla, Neeme, Uudva, Tevasso, Vaigu-Ranna, Kehila, Lägi, Virita, Kure, Odolatsi, Kuusiku, Kõro, Sara- piku, Varkja, Üro, Viki ja Vedroka. See on aga pool kihelkonda. Rikkam Sõrve poolne külg Katsma ja Kulli külast peale (Lüüda, Atla ja Korola poole) pidi raha puudusel korjamata jääma. Paremad asjad juba ära viidud, ka Dr. Bán olla siit suure kogu (600 nr.) vanavara Ungarisse viinud. Kõige rohkem leidub veel õllekannusid. Neist on ka korjaja paar väga head eksemplari ligi toonud. Vastutulek rahva poolt kaunis südamlük, asju kinkida aga just ei taheta. — Korjaja on 50 numbri ümber asju saanud. (Edaspidi on Kihelkonnal Vedroka küla Eimu talu peremees Peeter Reinson ainelist vanavara Museumi heaks lubanud korjata.)

J. Naudi ja üliõpil. M. Josep töötasid Saaremaal Ansiküla ja Jämaja kihelkonnas. Korjamine kestis vähemate vaheaegadega peale 3 nädala. Selle aja jooksul sai Sõrvemaa ainult osalt läbi käidud. Järjekindlat läbikorjamist takistas kõige rohkem rahapuudus, sest sõrulased asju kinkida ei taha. Siiski viidi Ansiküla suuremas osas, nimelt seal, kus vanavara rohkem loota oli, korjamine lõpule. Täitsa läbi korjatud on külad: Suurna, Tirimetsa, Lassi (Kuldi), Möldri, Metsalõuka, Salme, Upstani, Ansiküla, Liiva ja Kaimre; osalt: Tehumardi, Üdipe ja Imara, kuna mõned külad päris puutumata jäid. Jämajal on täieste läbikorjatud külad: Sääre, Karuste, Lülle ja Laadle, osalt: Hindu, Vintri, Rahuste ja Tamuna, nii et Jämajal suurem töö alles teha on. Asju saadi peale 160 numbri, peaaesjalikult naiste riideid, meeste muistsetest riidest on ainult riismeid leida. Siis leidus

veel kaunis rohkeste hõbesõrmuseid ja väikseid preesisid. Puuasjadest leidub õllekannusid küll hulgal, kuid nad on lihtsad, ilma kaunistusteta. Paremad eksemplarid on teiste korjajate (J. Gahlnbäck ja teised) poolt ammu ära viidud. Kohati on Sõrvemaa vanavara rohkuse poolest praegugi rikas, kuid uute kujude ja isegi variatsioonide poolest vaene — kõik on harilik ja korduv. Asjadest nõuti võrdlemisi kõrget hinda, sest korjajaid peeti ärimeesteks, ka olid endised erakorjajad (J. Gahlnbäck ja teised) sagedaste õige heldelt maksnud. Muidu oli vastutulek kõige parem: rahvas lahke, otsekohene ja ilma umbusalduseta. Öömaja ja ülespidamist anti korjajatele alati, kohati ka tasuta.

Ja an ja Rasmus Kangro-Pool käisid Jõe lehtme kihelkonna läbi. Käimata jäid ainult Aksi, Prangli ja Rammu saar, sest korjajad olid kuulda saanud, et seal vanavara juba ennem korjatud. Korjati umbes paar nädalat; korjamine läks üsna jõudsaste, sest rahvas elab pikkades ridakülades. Ainult Saunja külas on talud juba laiale kantud. Vanavara vähe, saadi umbes 70 numbrit. Vanavara kadumiseks on palju Tallinna lähidus kaasa mõjunud, ka olla seal juba ennemalt korjamas käidud. Kõige rohkem leidis naiste käiseid. Neist on korjajad väga huvitava kogu ligi toonud. Korjajaid võetakse umbusklikult vastu, sest Museum on tundmata.

Üliõpilased J. Kord ja A. Konks korjasid Harju-Madise kihelkonna läbi. Vanavara juba hävinemas. Palju asju olla sealt õp. J. Brasche Paide Museumile saatnud. Ka olla sealt Baltiski sadulsepad palju võõsid ära ostnud. Korjajaid võeti kaunis lahkeste vastu, peale paari koha, kus vaenulik oldi; asju kinkida aga ei taheta, sest Museum on tundmata. Asju saadi peale 100 numbrit, nende hulgas mõni väga huvitav eksemplar.

Kirjanik J. Lintrop ja üliõp. A. Tamman korjasid Hiiumaal Reigi ja Pühalepa kihelkonnas. Korjajad on asju peale 240 numbrit toonud. Väga huvitav kogu. Iseäranis meeldivad kirjokannud. Koguni haruldase asja „riimid“ (saarlaste kalender, sirvilauad) on korjajad ligi toonud. Asjade eest tuli korjajatel suuremalt jaolt maksta. Jällegi kaebavad korjajad, et vanavara juba enne neid korjatud ja nimelt 1911. a. suvel.

Siis olla, nagu korjajatele räägitud, Dr. A. Bán hobusega külasse sõitnud, naised kokku käsutanud ja hea hinna eest asju ostnud. Ka ennemalt on hiidlased riiete eest head tasu saanud, nii et nüüdki paremaks peeti asju Kärkla vabriku laulukoori jaoks hoida. Korjajad on mõlemad kihelkonnad tervelt läbi käinud. Vastuvõtmine oli igalpool lahke, peale paari koha. Nimelt ei annud ühes metsanurga popsi majas naised kõigi küsimiste kiuste mingit vastust, teises kohas ahvardati aga politseiga. Politsei pidaski korjajaid teravalt silmas. Põhjuseks oli vargus Kärkla Kaubarvitajate Ühisuses, mille tagajärjel iseäranis võõraid hoolega valvati. Mõnelpool äratanud korjajate ilmumine imestust, peetud

aru, mis mehed need on: „Väga lahked herrad ja räägivad selget Eesti keelt.“

Rahvariideid enam ei kanta, harva leidub mõni vanem naisterahvas, kes Jaanipäeval rahvariides kirikusse ilmub. Kõige rohkem leidus naiste küütkuubesid (seelikuid), käiseid ja tanusid. Meeste riietest oli aga raske tervet ülikonda saada.

Keina kihelkonnas Hiiu maal korjas üliõp. E. Michelson. Välistel põhjustel ei saanud korjaja mitte tervet kihelkonda täieste läbi käia, vaid pidi mõned väiksed kohad käimata jätma. Rahvas lahke, kuid Museum tundmata, sellepärast kinkisid vähe. Ainult kui kohalik vallakirjutaja A. Saar ühes käis, oli rohkem kinkisid. Head mõju avaldas Museumi raamatukeste väljajagamine. Mõned ei taha oma asju mingil tingimisel ära anda. Nii olnud ühes talus „raudvest“ ja lühike kuub, mida korjaja mujalt asjata otsinud. Kuid ka siit ei saanud ta neid kätte. Korjaja kirjutab: „Mees oli küll valmis, aga naine oli nõder. Naine ütles, et ta ka eestlane olevat ja tahtvat, et tema lapsed ka eestlased oleksid. Raudvest ja lühike kuub olevat selleks jäämiseks kõige paremad abinõud. Tartus jäävat nad küll seisma, võib olla ka igaveste, aga Hiiu maal olevat kaugel ja Tartu sõit kallis, nii et seal näidata oma lastele võimalik ei olevat. Ma soovitasin temale vanad Museumile anda ja maksu hinna eest omale uued teha. Seda ei leidnud ta sugugi võimaliku olevat. See olevat niisama hea või paha, kui vaesele näljasele leiva asemel kivi anda.“ Korjaja on viimaks siiski talt lubamise saanud, et „kui ta lapsed juba pealt näha tingimata eestlased on, siis tema need riided omas testamendis E. R. Museumile pärandab.“ Teised on aga rahapuuduse pärast asju sunnitud müüma. Nii on korjajale keegi „seppeli“, mis Hiiu maal kallis asi on ja harva leidub, nuttes ära müünud. „Ühes kohas,“ kirjutab korjaja, „taheti mulle naha peale teha. Läksin majasse sisse, teretasin ja rääkisin oma asja ära. Toodi suured ennemuistised sukad välja ja küsiti 2 rubla. Ma ütlesin, et see kuulmata hind on, et siidist sukad juba vähem maksavad ja pealegi võib nendega kauem käia kui villastega, ja pakkusin 30 kopikat. Kui nad seda kuulsid, läks torm lahti. Vanamees võttis puuhalu ja hakkas sellega pörandat mööda taguma, ise kisendades. Naised aitasid kaasa. Tuba oli kisa ja kära täis. Suure vaevaga sain neid rahustada, sest nad leidsid selle hinna enese pilkamiseks. Sukad kaaluti ära, nad kaalusid 1½ naela; villa hind 150 k. ja 50 k. tegemine. Ma vabandasin ennast sellega, et ma arvasin, et sukad ½ naela kaaluvad ja et villa hind nii suur ei ole. Täielikult sain ma neid rahustada, et ma sukki ei võtnud, vaid nende tuuleveski kõige vanamehega üles võtsin.“ — Korjaja on ka Kassari saarel käinud, mille elanikkude ülikonnad Pühalepa omadega ühte minevat. Sealsetid küütusi (seelikuid) ei ole ta nende kõrge hinna pärast mitte võtnud. Korjajal oli oma päevapildi aparat ligi. Aitajana tuletab korjaja tänulikult praost P. Plathi, vallakirjutajat A. Saart ja postmeistrit

K. Eillaud meele. Asju on korjaja ligi 100 saanud, suuremalt jaolt kõik huvitavad asjad.

Rõngus korjasid J. Kärner ja K. Enmann. Viimane ei saanud mitte järjest abiks olla, nii et J. Kärner osalt üksi pidi korjama. Pealetulev heinaaeg ja korjaja haigus takistasid kihelkonda täieste läbi korjamast. Läbi käimata jäi Aakre vald ja Astuverre ning suurem osa Raigaste külast Suure-Rõngu vallas. Kus Museum tuttav, seal vastutulek lahke, nii Udernas, Kirepis ja Väike-Rõngu vallas; kus aga Museumist vähem teatakse, seal vastutulek umbusklikum, nii Suure-Rõngu vallas. Asjad kadunud, mõnelpool kohalikud korjajad töö, näit. Hellenurmes, kust ühtegi asja ei saadud. Käidud 135 talus ja peres, asju saadud 40 numbri ümber, enamaste kõik kingina. Korjamine kestis 3 nädalat.

Toris lõpetas M. Lekstein A. Pulsti poolt 1911. a. algatud korjamist. Vastutulek väga lahke. Paljudes kohtades on asjad juba enne korjaja ilmumist valmis vaadatud, sest ajalehe läbi on korjamine teada. Asju pole aga just mitte palju leida, sest endised korjajad on hulga ära viinud. Nii hra Glück Pärnu Museumile, Dr. Bolz Väandrast arhæoloogilised asjad. Ka paar kohalikku kooliõpetajat olla vanavara korjanud, kuid mis otstarbeks, pole teada. On aga ka kohtasid, kus asju ära ei taheta anda, vaid mälestuseks hoitakse. Korjaja on 120 numbri ümber asju saanud, suuremalt osalt õllekannusid. Iseäranis vastutulelik on kaupm. Joh. Raudsepp olnud.

K. Kulli töötas Järva-Jaani kihelkonnas. Läbi on käidud peaaegu 2 valda: Võhmetu ja Einmanni. Esimesest jäi Lintsalu ja teisest Vajangu küla käimata. Kus ajalehti loetakse, seal oli vastutulek õige lahke, näit. Jalgsemaa külas; muidu peetakse korjajat näitemüügi korjajaks. Mõnelpool ei taheta asju üleüldse ära anda ehk nõutakse kuulmata hinda. Riide- ja iluasju leidub vähe, puuasju võib veel leida, kuid nad on ilma ilustusteta. Paremaid asju võib veel sisserännanud mulkidelt saada, need on aga äraandmisega liig kallid. Üleüldse on vanavara siit vara hakanud kaduma. Keegi olla korjajale tähendanud: „Kui Jaaniõhtul igalpool mehed tinanööpidega kuubedes tantsisid, siis oli juba siin moodne riie valitsemas.“ Asju on 150 numbri ümber saadud, nende hulgas mõned huvitavad käised ja tanud.

Üliõpil. H. Bekker korjas Otepäas. Et varsti peale korjamise algust heinaaeg kätte jõudis, siis ei saanud korjaja mitte tervet kihelkonda läbi otsida. Läbi sai käidud Nüpli ja Pühajärve vald, ka osa Arula vallast. Arula vallast jäi Arula kõrtsist Pühajärve poole korjamata. Paluperas sai ainult paaris talus käidud. Asju saadi 40 numbri ümber, sest asjad on juba kadunud ja kui neid mõnel pool leidub, siis ei taheta ära anda, vaid hoitakse mälestuseks. Kus ajalehtedest korjamine teada, seal oldakse väga lahke, kus mitte, seal tuldakse umbusklikult vastu, noomitakse korjajat logelemise pärast ehk pakutakse pilgates peetud saapaid vanavaraks. Iseäranis lahked on korjaja vastu Nüpli valla Pos-

lovitsa talu Tammed, Pühajärve Saare talu Laosed ja Raudsepa talu Eisenschmidtid, niisama Arulas Partsid Alajärvel ja Teppani talu Rekandid olnud.

Oma 1911. a. algatud tööd jätkas ka läinud suvel pr. J. Mälik Suure-Jaanis. Läbikäidud Suure-Jaani alev Enge mõisa ümbrusega, Taevere ja Vastsemõisa vald s. o. ohtupoolne külg soodest kuni raudteeni. Vanavara vähe, saak ainult paarkümmend asja. Museumi tuntakse vähe, vastutulek siiski lahke, peale ühe koha, kus tuppagi ei lastud (Harjati külas).

Üliõpilased A. ja H. Nirk olid omale tööpõlluks Vändra kihelkonna valinud. Kihelkond on laialine, peale selle raskendasid vesine maapind ja külavaheste teede puudus, niisama ka vihmased ilmad tööd. Läbi käidud sai 2 valda: Kärü ja Uue-Vändra; Kärü täieste, Uue-Vändras jäi korjamata Sambliku küla, selle lubas aga kooliõp. Kuldkepp läbi otsida. Käimata jäi veel Tahkuse küla, Pärnu poolses kihelkonna otsas Pärnu jõe ääres. Kohati on vanavara kadunud, kohati leidub veel. Asju saadi peale paarisaja. Hinda asjadest palju maksta ei tulnud, nõuti mõnelpool küll, kuid lõpuks kingiti siiski ära. Söögi eest tuli aga sagedaste tasu anda (Kärus). Vastutulek rahva poolt on mitmesugune, mõnelpool lahke, mõnelpool jahe: „Mis niisugused mehed hulguvad, viidavad ainult taluinimeste aega.“ Mõnelpool hoitakse korjajate eest kõrvale. Nii kirjutavad korjajad (Kärust): „Lapsed on harilikult kartlikud ja poevad vanavara korjajate eest nurka ehk voodi alla. Ka suuremad aimavad sagedaste laste nalja järele ja kaovad kui vits vette. Kui aga perest juba minema lähed ja äkitselt tagasi vaatad, siis näed hulga nägusid, kes kõik sulle uudishimulikult läbi rehetoa akna järele piiluvad.“ Paljudes kohtades pole Museumist aimugi, ja kust võibki seda olla, kui haridust põlatakse: „Mis haridust vaja. Pole ühtigi vaja. Hea, kui osatakse kauba eest raha õigeste vastu võtta. Ja sellest on maa-inimesel küllalt. Peaasi aga, et raha oleks.“ Kohalik õpetaja on korjajatele lahkeste vastu tulnud, neid rahvale tutvustades ja soovitades. Vändra alevis aitas treffnerist J. Jürisson korjajatel vanavara otsida. Edaspidi on veel kaupmees J. Jensen E. R. Museumile asju lubanud korjata.

P. Särg'i ja A. Uuritsa 1910. a. T a r v a s t u s pooleli jäänud tööd jätkas ja lõpetas mullu J. M ü ü r. Korjaja on umbes 7 nädalat töötanud ja on peale ainelise vanavara ka sõnalist ja helilist koguda katsunud. Ka on ta talumajade plaanisid püüdnud joonistada. Kõik need kohad, mis endiste korjajate poolt puutumata olid jäänud ehk ainult osalt läbi käidud, on korjaja nüüd läbi otsinud, s. o. peaaegu terve Uue-Suistle valla ja Mõnnaste ning osalt ka Ülensi küla Tarvastu vallas. Need kohad on korjaja otse pere perelt läbi käinud. Teistesse kihelkonna osadesse on ta vähem puutunud, õreda järelkorjamise siiski aga pea terves kihelkonnas ette võtnud. Asju on saadud kaugelt üle paarisaja numbri, nende hulgas kõige rohkem n. n. Tarvastu tanusid ehk päärätisid. Raha asjade eest nõuti harva: „Kui ma juba annan, siis ma

kingin ta parem, raha ta eest nõudma ei hakka," üteldi sagedaste. Vastutulek rahva poolt oli hea, iseäranis Suistle valdades ja Voorus.

Korjaja on ka kõnede abil Museumi tuttavaks püüdnud teha. Nii on ta Tarvastu Karskuse ja Tuletõrjajate Seltsi pidul pealkirja all „Eestlased — väike rahvas“, muu seas ka Museumi püüetest seletust annud. Vanavara korjamisel abiks oli K. Feldmann, kes Mõnnaste külas korjajaga ühes käis.

Karuses jätkasid M. Josep'i 1911. a. pooleli jäänud tööd üliõp. E. Lambert ja F. Kohtitsky (kooliõpetaja Lihulas). Korjajatel oli võimalik ainult vähe aega tööd teha. Läbi sai käidud Rame küla (26 peret), kust asju peale 60 numbri saadi. Vanavara on enamaste igalt poolt saada. „Iseäralisi asju,“ kirjutab korjaja, „ehk palju ei leidu... , kuid sarnast keskmist kaupa, nagu riideid, kannusid jne. on ainult tarvis kokku koguda.“ Aga ka siin on vanavarale viimane tund kätte jõudnud, ka siin võib alatihti kuulda, „et see ehk teine asi kõige liha teed on läinud: kas ära visatud ehk põletatud, ehk Jumal teab kuhu jäänud.“ Inimesed on suuremalt jaolt head ja vastutulelikud, kuid asju kinkida ei taheta, sest Museum on tundmata. „Iseäranis agarad raha nõudma on naised.“

Kambja kihelkonna käisid H. Wisnapuu ja üliõp. O. Kuriks läbi. Kui korjajad kohale jõudsid, oli vanavara korjamine juba alanud, sest paar nädalat enne seda oli A. Tõllassepp Tartust Kambjas Hariduse Seltsi koosolekul Museumi üle kõnelenud, mille tagajärjeks oli, et Hariduse Selts vanavara korjamiseks korraldust luua ja Museumi korjajaid toetada otsustas. Nii olid siis kooliõpetajad M. Ratasseppe ja J. Seero Krüüdneris juba tööl, kui Museumi poolt saadetud korjajad Kambjasse jõudsid. Ka pärast olid nad abiks. Nii käis M. Ratasseppe viimase kui ühe päeva korjajatega ligi. Korjajate soovil tuletas ka õpetaja kirikus vanavara korjamist meele, nii et terve kihelkond seda enam-vähem teadis. Vanavarast oli lõunapoolsem kihelkonna osa vaesem ja ka vastutulek rahva poolt umbusklikum; nii olla üks taluperenaine näit. ennast naabritalust päevilise olevat ütelnud, et korjajatest aga rutem lahti saada. Vanavara vaesust võis ka Tartule ligemas kihelkonna osas tähele panna ja ka siin tuldi korjajatele vilult vastu. Nii kukkus üks perenaine jämedalt sõimama, ja U. kaupmees A. S. abi-kaasaga tembeldas vanavara korjajaid vöövarasteks ja ajas neid kümnikuga küla mööda taga. Kambja päriselanikkudel on üleüldse vähem vanavara; paremad asjad on Tarvastust ja Helmest sisse toodud. Seda teavad nad ka ise ja vastavad vanavara küsimise peale sagedaste: „Ega's me mulgi ei ole.“

Korjamine kestis umbes kuu aega, vanavara saadi üle 400 numbri, pea kõik kingina. Peale ülemal nimetatud herrade olid korjajatel veel abiks kas saatjatena ehk ka iseseisvalt korjajatena hrad J. Kuperjanov, K. Munakson, J. Luukas, R. Riives, Erlich, W. Ulst, J. Sossi, J. Laurson, L. Laurson ja neiud: Kaarna, Sossi ja Võsu.

Pillistveres korjasid üliõpilased A. Lossmann ja E. Kullassepp. Umbes kuu aja jooksul sai üle poole kihelkonnast läbi käidud, nimelt Suure-Jaani piirilt alates kuni Kabala vallamajani, s. o. järgmised külad: 1) Kõo-Arussaare vallas: Võhma k., Võhma-Saare k., 2 Sepa talu, Tõrvaharu talud, Paaksima k., Sommevere k., Koksvere k., Kalani talud, Räpo-Saare k., Malaste k., Uue ja Vana-Venevere; 2) Kabala vallas: Arkma, Vahamulla, Sagevere, Kahala, Saarepere, Pibari, Villevere-Saare ja Suure- ning Väike-Villevere küla. Kõik nimetatud kohad on talu talult läbi käidud. Endistest riidetest kanti mõnes kohas veel triibulisi seelikuid ja roosidega sukke, muid riideasju oli vähe näha ja tulid ainult harva kirstust nähtavale. Vastutulek oli peale mõne üksiku talu ja ühe küla (Sommevere) päris lahke. Vanavara saadi ligemale 300 numbrit.

Üliõpilane K. Rekk korjas Puhjas ainelist vanavara. Korjata aitasid ja olid pea igapäev kaasas kihelkonna kooliõpetaja S. Sütt ja hra P. Turm. Läbi käidud on ainult pool Kavilda valda, nimelt külad: Tännasilma, Soova, Völlinge, Vihavu, Saare ja osalt Järveküla, kus 12 talu käimata jäid. Siis on veel läbi korjatud kohad, mis Puhja kiriku alla käivad ja Puhjaga ligemas ühenduses on, kui Laeva ja Põltsamaaga. Need on: Palupõhja küla ja selle ümbruses olevad metsatöölise üksikud elumajad, Seilisaare talud ja Rehessare talu. Asju saadi 150 numbrit ümber. Vastutulek rahva poolt üleüldiselt hea. Korjamise juures on korjajad rõhku iseäranis kirjelduste ja joonistuste peale pannud. Poolteli jäänud tööd on mõned Puhja Hariduse Seltsi tegelased eeloleval suvel lubanud jätkata.

Neiu M. Heiberg käis Äksi kihelkonna läbi. Siin oli juba varemalt kunstnik Koort E. R. Museumile vanavara korjanud, ka olla Peterburist korjajad käinud. — Töö vältas üle viie nädala, asju saadi 160 numbrit ümber. Vastutulek rahva poolt oli võrdlemisi väga lahke. Muidugi tufi ka talusid ette, kus umbusklik oldi. Nii ei lastud Elistvere vallas L. talus korjajat kurja silma kartusel mitte õuegi. Kõige rohkem asju leidis sisserännanud mulkidel. Korjamisel olid abiks kooliõpetajad Pääsuke Elistveres ja Ignats Kärtnas, siis veel kooliõpilane Ennok Käreveres, prl. Klaos Maramaa vallas, hra Hermann Voldis ja hra Vardia Saadjärve vallas.

Rõuges korjasid üliõp. F. Laja ja kunstiõpilane J. Vahtra. Läbi käidi Kasariitsa, Vana ja Vastne vald ja 25 küla Haanja vallast (Ala- ja Mäe Tilga, Tsutsu, Püssa, Jaanimäe, Kaaravatsa, Tsea, Puustuse, Kuuda, Kokejüri, Utsali, Muna, Rasva, Koke, Kahru, Lutika, Plaksi, Kurgjärve, Rebase, Vatsa, Vorobi, Kokemäe, Simula, Kallo(ga) ja Lüüsi. Asju leidub, kuid neist nõutakse hinda, sest rahvas on vaene ja Museum tundmata. Saak 240 numbrit ümber.

Türis korjasid Peterburi üliõpilased M. Mats, A. Kalberg ja P. Gerretz. Nagu korjajad teatavad, on nad terve Türi kihelkonna

peale paari küla läbi käinud ja vanavara umbes paarisaja numbriga saanud. Lubavad eeloleval suvel korjamisetöö Türis lõpule viia.

Üliõpilane Helmi Reiman korjas Kolga-Jaanis. Suurem osa kihelkonnast läbi käidud ja asju umbes paarsada nummert. Rahvas on väga lahke, asjade eest nõutakse aga ikkagi hinda. Vanemaid asju pole enam saada, sest et varemalt siin erakorjaja (A. Põrk) on käinud. Ka siin loodab korjaja tuleval suvel tööga lõpule jõuda.

Kõpu kihelkonna käisid üliõpilased A. Tamm ja A. Laos läbi. Museum on suurema jao inimestele tuttav, kuid asjad juba kaduma läinud. Iseäranis vähe asju leidis Pujatu vallas, kus Väike-Kõpu mõisa maad sisserännanud veneusuliste väikeste tükkidena ära on jaotatud. Ka vastutulek on seal vilum. Rõõmustavaks nähtuseks oli see, et kohalikud kooliõpetajad korjajatega ligi käisid. Nii hrad Laane, Rüänd ja Sarap. Ka keskkooli kursuslane Rosenthal käis korjajatega ühes. Vanavara saadi peale 150 numbriga.

Võnnus korjasid üliõpilased A. Aljak ja O. Tomberg. Täieste läbikäidud 3 valda: Võnnu-Kastre, Ahja ja Vastse-Kuuste. Rasina vallas käidi ainult mõnes talus, kust aga midagi ei leitud, sest et seal juba varemalt korjatud oli. Täieste puutumata jäi aga Mäksa vald. Korjajad käisid ka Piirisaarel ja Pedaspeal. Vanavara poolest olid need kohad aga väga vaesed. Üleüldse oli Võnnus vanavara vähe; saadi umbes 130 nummert. Vastutulek rahva poolt oli lahke. Asjad suuremalt osalt kingiti. Iseäranis vastutulelik oli hra Goldberg Klidjärvel, kes, vanadusest hoolimata, omas vallas korjajatega talust talusse ligi käis. Ka kohalik õpetaja tuletas kirikus korjajaid lahkeste meele ja palus rahval vastutulelik olla.

Setumaal käisid üliõp. E. Eisen Schmidt ja kunstiõpilane J. Kliimand. Läbi käidi osa Petseri vallast (õhtupoolsed Petseri linna olevad külad) ja Pankovitsa vallas elavad Setu perekonnad. Saak 380 nummert. Nõndanimetatud vanavara on Setumaal igapäevases elus veel täieste tarvitusel, käivad ju setud, iseäranis naisterahvad, peaaegu kõik rahvariietes. Setu külasid tunnend Vene küladest naisterahva riiete läbi juba eemalt ära, sest viimastes kantakse harilikult poeriideid. Praegu kantavad Setu riided on aga siiski uuema aja sünnitus, sest vanemal ajal on ülikonnad teist laadi olnud. Praegu on riided igalpool enamaste ühetaolised. Võib ütelda, et ühest Setu talust peaaegu terve Setumaa vanavara esituse kätte saab ja teisest enam palju uudist leida ei ole. Ka ehteasjad on ühetaolised. Setu naisterahvad armastavad ennast ehtida. Tuleb juhtumisi ette, kus kuni 10 naela hõbekettisid kaelas kantakse. (Sõled kaaluvad ise kuni 2 naela). Museumist ei ole Setumaal loomulikult aimugi, sest kuskil talus ei loeta „maakeeli“ raamatuid, ajalehtedest rääkimata. Vanavara korjajaid peab mõni koguni Rootsi salakuulajateks, sest Roots on Venelasele oma maa „ac pääle inne annu“, nüüd ei taha venelane maad sõjata tagasi anda ja sellepärast „tule Ruuts taplema“. Sõjajutud on setudel vististe siis tekkinud,

kui soldatid vaatetornisid üles seadsid. Mõni teine näib vanavara korjajates jälle varguse otsijaid. Nii olla korjaja küsimise peale, kas neil vast kirjatud kapukaid (sukke) ei leidu, üks Setu perenaine hirmunult kostnud: „Mia eng tia i' midägi. Ots'ge esi, ku määnest lövväte!“ Ja varsti lisanud ta uudishimulikult juure: „Kona teil nä' sös ar' katteva?“ Kingitustest pole siin muidugi palju juttu, nõutakse koguni mitmekordset hinda, sest setu on ärimees ja oskab kaubelda. „Tsäksul rahha pallu, tsäksä tullu rahha pildma,“ arvab ta ja sellepärast: „Ku hüvä hinda saa, sös anna ar, ku saa ei, ni olõ ei murehtki müvva.“ Selleks on muidugi ka võõrad korjajad ja ärimehed kaasa mõjunud, kes asjade eest maksnud on, mis nõuti. Nii räägitud, et Dr. A. Bán ühest Setu talust üksi 300 rbl. eest asju ja riideid ostnud. „Sunni ei' ma ostma su', mul tuleva tõse' tsäksä, kes masva pallu kõvembat hinda“, vastab nüüd setu. Sellepeale vaadates, et asjade eest kallilt maksta tuli, püüdsid korjajad ainult vanemaid ja haruldasemaid asju omandada, mis tarvitusest kadunud ehk kadumas. Sõlgesid ja muid hõbe ehteasju ei ostetud üleüldse mitte, kuna neid sealne usaldusemees omandada katsub. Muidu on setud võõraste vastu õige lahked ja näitavad heameelega oma asju. Sütä ja öömaja saab kergeste. Väga lahkeste on Tailova preester K. Ustav korjajatele vastu tulnud ja oma kihelkonnas koguni ühes käinud.

Teine koht, peale Setumaa, kus vanavara rohkemal määral veel igapäev tarvitusel, on Muhusaar. Ka siin käib naisterahvaid veel rahvariites, ainult kõige viimasel ajal hakkavad nooremad vanemamoolistest riidest loobuma ja ei löika ka juukseid enam lühikeseks. Vanavara korjasid siin üliõpilased P. Ruus ja R. Villems. Kuu aja jooksul käidi Muhu saar ühes Keinaste ja Kesega pere-perelt läbi. Rahvas on väga lahke, heameelega lubab iga peremees öömaja, kuid muidugi tasu eest, sest ilma maksuta ei saa muhulase käest midagi. Korjajaid peeti ärimcesteiks, kes vanade asjadega „sehvti“ teevad, sellepärast nõuti ka asjadest soolast hinda. Kui aga kuuldi, et korjajad asju mitte omale ei osta, siis lisati hinda veel juure, sest Museumi palgalistel, kelleks neid siis peeti, üks puhas, kas võõrast rahast mõnikümmend kopikat rohkem või vähem asja ostmiseks ära kulub. Iseäranis agarad olid naised. Nad hindavad iga tühist asja rubladega: „Kui rupla ei saa, las' seista, ega ta sütä ei küsi.“

Palju on Muhust võõrad korjajad vanavara ära viinud. Nii Dr. Aladar Bán Ungarisse. Ka arhitekt J. Gahlnbäck on 5 a. jooksul jaolt ise, jaolt oma agentide kaudu saart vanavarast tuntavalt tühjendanud. Nüüd otsisid korjajad mõnda muistist asja asjata, mõnest teisest võisid nad ainult üheainsa eksemplari saada. Siiski saadi peale 300 numbrilist vanavara, ja Muhu korjandus on kõigist 1912. a. korjandustest tingimata kõige huvitavam ja meeldivam.

Oma juba 1910. a. algatud töö lõpetas G. Vilberg Kuusalus ja käis ka osa Harju-Jaani kihelkonnast läbi. Asju saatis ta peale 50 numbril.

Audru kihelkonna käisid üliõpilased H. Kurvits ja L. Kenn läbi. Asju saadi peale 200 numbri.

Nõos korjasid J. Kriis ja kunstiõpilane V. Ormesson. Terve kihelkond käidi läbi. Saak peale paarisaja numbri. Vastutulek igalpool lahke.

Hiiu maal Emaste kihelkonnas korjas G. Langmann. Ta on terve kihelkonna täieste läbi käinud ja asju peale 400 numbri saanud. Lahkeste on korjajat kohalik õpetaja Embeck vastu võtnud.

Kodaverest tõi gümnaasiumi õpilane Ed. Mäso 40 numbri ümber vanavara.

Üleüldse on aasta jooksul ainelist vanavara peale 5000 numbri Museumi juure tulnud ja kaugelt üle 1000 numbri läinud suve töö viljana on veel oodata, sest mõne nimetatud korjaja korjandused on veel Tartu jõudmata. Ka läks ainelise vanavara korjamise töö palju laialisemal rinnal, kui eelpool nimetatud Museumi poolt läkitatud korjajad seda oleksid suutnud. Ainelise vanavara korjamise toimekonna juhatusel poolt ilmus nimelt mineval kevadel sagedaste tuliseid üleskutseid ajalehtedes vanavara asjus. Pöörati kooliõpetajate, seltside ja maal kohaliste tegelaste poole omas kodus E. R. Museumi heaks ainelist vanavara korjata. Need üleskutsed ei ole tagajärjeta jäänud. Mitmed kohalised tegelased maal ja ka mõned seltsid on Museumilt tarvilised korjamiseraamatud ja juhatuskirjad võtnud ning oma kodu ümbruse ainelisest vanavarast puhtaks korjata lubanud. Nii Paistu Hariduse Selts, Pärnu Jakobi Hariduse Selts, Põltsama Seltskondlik Ühisus, Hellenurme Hariduse Selts, Pala Karskuse Selts „Ühendus“; niisama ka kohalised tegelased Simunas, Väike-Maarjas, Koerus ja Hageris. Kui suure tagajärjega seltsid ja kohalised tegelased maal ainelise vanavara korjamisel on töötanud, selle üle puudub veel ülevaade. Nagu kuulda, on aga tööd igatahes tehtud.

Raha on korjandusteks ligi 2400 rbl. välja antud.

Lubatagu siin kohal veel mõni sõna 1912. a. korjatud vanavara enese kohta. Pean siin peaaesjalikult ainult piirimaade korjandusi silmas. Läinud suvel korjatud vanavara peale pilku heites, paistavad kõige enne inkrusteeritud õllekannud, n. n. „kirikannud“ silma. Need puudusid seni Museumis pea täieste. Nüüd on korjajad neid Hiiu maalt, Muhust ja Saaremaalt toonud. Väga huvitavad juba oma tehnilise väljatöötamise poolest. Kadakalaudadele on punasest või mustast (tamme) puust nii osavaste ja kindlalt lapid ja viilud sisse pantud, et nad ka anuma kuivamise juures välja ei kuku. Isegi liivaga küürimine ei tee neile viga. Lapid on huvitavalt, väga dekoratiivselt kannu laudade sisse mahutatud. „Kui Eesti vanavarast midagi omapärast, puhas-eestilist otsida, siis tulevad esimesel joonel küll inkrusteeritud õllekannud kõne alla“, ütles mulle hiljuti arhitekt J. Gahlnbäck. — Põletatud kirjadega kannusid saime niihästi saartelt, kui ka Suurelmaalt (Kõpust, Torist ja Harju-Madisest). Saartelt toodud kannude ilustused on elementarsemad, lihtsamad, selle juures aga tüsedamad. Suuremaa kannude ornament selle vastu on

vigurilisem, kergem, just kui naljatades peale põletatud. See, millega saartelt toodud kannud aga iseäranis mõjuvad, on nende üleüldine kuju. Midagi tõsist, midagi monumentalset on selles. Vaadake ainult, kuidas siin kõrv ja kaas kannu üleüldise kujuga harmoneerib!

Täieste isesugused oma ornamenti poolest on Harju-Madise kannud. Kes ennem Museumis Keila kannusid on vaadelnud, sellele tulevad nad kohe tuttavad ette. Muidu domineerib kannudel geometriline ornament, siin on kaunistuste algaineks aga nähtavate lille-element olnud. Mõnes kaunistuses tunneme selgeste stiliseeritud lille ära. Sarnased kannud on nähtavate Keilast kui keskkohast naabrikihelkondadesse rännanud. Neilt kannudelt võetud motiivid on meil juba raamatute ilustuseks tarvitatud. Näituseks, raamatus „Kasumets“ ja „Johan Liivi Luuletustes“.

Teistest puuasjadest paistavad iseäranis kirjatud rangipuud silma. Neid on Audrust, Kõpust ja Hiiumaalt. Tüsedad, raske käega lõigatud kirjad. Kõige huvitavamad on aga rangipuude otsad, kus ikka looma (harilikult hobuse) pead püütakse kujutada. Soome arhitekt Liljeqvist lootis just neid ehitustel kaunistuseks tarvitada võivat.

Siis nõuavad veel tähelepanemist Vändra ornamenteeritud veimevakad ja Saaremaa ehtekarbid.

Riide ja ehtesjade poolest on kaugelt kõige huvitavam Muhu korjandus. Juba oma domineeriva maheda pruuni ja kollase värviga äratav ta tähelepanekut. Ilusad on Muhu kirjatud kindad ja kapetad (sukad). Meeldivates värvides, väikeste muudatustega tuleb ikka nii sukkadel, kui ka kinnastel üks ja sama kaunistus ette — 5-est vähemast kokkupandud suur männataoline rist. See on nähtavate täieste kindlaks kujunenud muhulaste ornament. Ta paistab meile pealiskaudsel vaatamisel igal pool ühesugune olevat. Ligemal järelkatsumisel näeme aga, et ainult peamotiv üks on, peenem väljatöötamine aga väga mitmesugune. Vististe on Muhu naised ja neid traditsioonilise kaunistuse muutmata vastu võtnud ja siis igaüks teda omamoodi ilustada püüdnud.

Väga dekoratiivlised on ka Muhu suured, n. n. Harju tanud ja pärlitega ilustatud põlled.

Hiiumaalt on tanusid ja pennikuid (pruutneitsi tanu) küll hästi rohkem, kui Muhust, nad pole aga mitte nii huvitavad. Hiidlane on vähema vaevaga püüdnud läbi ajada ja on sellepärast oma tanude, pennikute, niisama ka kõigi oma palmikute ilustamiseks pea alati ainult litreid ja kardasid tarvitanud.

Peale selle on Hiiumaalt suur kogu rõhkusid, naiste kirjatud noatuppesid ja haruldaste asjadena paar seppelit.

Sõrve naiste mütsid, abud ja kurdudega seelikud ei ole ka sugugi huvitusest.

Kõige heledavärvilisem on küll Setumaa korjandus. Sealt on rohke kogu mitmesuguseid riideasju: linike otse, hame kumagu rõivaid, pühase ja puusa rätte ja kitsaid võösid. Igalpool verev aina kiirgab. Kõige huvitavam Setu korjanduses on aga suur kogu „poissa-kapuid“ (meeste

sukke). Ka siin on värvid erkjad, leidub aga ka juba mahedamaid toonid. Üleriided on suuremalt osalt valged, punaste, vahest ka mustade äärikaunistustega.

Viiks pikale kõigi korjanduste üle üksikult rääkida. Piirimaade korjanduste kohta pidasin aga tarvilikuks paar sõna ütelda, sest et meil seal mineval aastal esimest korda suuremal määral korjati.

Aasta kibedat tööd on jälle selja taga. Enam kui 30 kihelkonnas on tööd tehtud. Tagajärgede üle võib rõõmu tunda. Muidugi leidub suures kogus ka lesteid, kuid ka puhas vili ei puudu.

Missuguseid äranägemisi oleme korjamisel omandanud? Kui tege- listel korjajatel selle peale vastata lubataks, siis kuuleksime ammu tut- tavat lugu: asjad on kadunud, asjad kaovad iga päevaga, veel paari aasta eest oli, veel mineval aastal oli, nüüd on aga vana maja kõige vanavaraga tuleohvriks langenud jne. jne. Saartelt tulejad võivad veel üksikuid häid asju leida, mis võõrastest korjajatest maha jäänud. Läänemaalt, kus me üsna vähe korjanud oleme, saame teateid, et seal veel vanavara leiduvat. Ja tõesti, kas ehk ei leidugi Läänemaal mõni üksik kõhake, kuhu võõrad korjajad veel ligi ei ole ulatanud, kas ei leidu seal vast mõni üksikgi puutumata vanavara pesa? Nende küsimiste peale ootame eeloleva suve korjajatelt vastust.

G. Matto.

6. Ülevaade töö kohta, mis veel ees.

Töö peab vana rada edasi minema. Kõigepéalt tuleb veel seletuse tööd teha, sest korjajad peavad ikka veel palju aega ja jõudu selleks ära kulutama, et Museumist kui uuest asjast seletada. Oleks lendlehti tarvis välja anda. Seletavaid kirjutusi on loota (J. Depmanni, K. Menningu j. t. poolt). Iseäranis peaksid Museumi mõtet tuttavaks tegema kõnetoimekond, mis valida tuleb, ja maa seltsid, kes kõnesid lasevad pidada. Selle kõrval peab korjamisetöö minema. Suurem osa tööd on veel tegemata. Põhjusmõttelikult on katsutud kihelkond kihelkonna järele järjekindlalt läbi korjata, kuid tegelikult on see töö siiski õige pealiskaudne. Palju asju ei saa ühes võtta, ei leia üleski. Seal peavad kohalikud jõud appi tulema, peab aastate viisi korralikult kogutama. Selle tööga peab ruttu algama, sest kus uus kultura tuleb, seal kaob vana kiiremine, kui seda aimata võib. Ka võõrad ja omad agendid hävitavad palju. On nõuaks võetud meie linnasid läbi korjata, sest loota on, et sealt paljugi leidub, kuna viimasel ajal iseäranis palju rahvast maalt linna valgub; ka on meie linnade oma vanavara alles puutumata. Museum peab terve maa kulturalise edenemise peegeldaja olema, tähendab, ka linnade vanavara tuleb siia koguda. Tartus on korjamisega peale hakatud, 5000 üleskutset laiale laotatud. Asju on juba saadudgi. See töö peaks ka teistes linnades kohalikkude jõudude korraldusel edasi minema.

Kui korjamisest rääkida, siis võiks Pihkvas olevat Pljushkini muuseumit meele tuletada, kus ilusaid Setu asju leidub. Terve etnograafilise osakonna eest tahetakse 52.000 rbl. Peaks katsuma Eesti asju ükski osta, kui meil raha selleks jätkub.

Teiselt poolt peab kogude korraldamine kindla plaani järele edasi minema. Skandinaavia ja Soome muuseumid on oma korra poolest eeskujulikud. Kogude korraldaja peaks sinna õppima sõitma. Dokumentide ja teiste paberite jaoks peab tulekindlaid kappisid muretsema. Raamatukogu korraldamine tükitab peale.

Tähtis oleks asjade näitamine ja kogude tarvitamine, iseäranis ka käsitöö edendamiseks. Kui ruttu kogusid võib avada, ei tea. Tahetakse osade kaupa avada.

Sügisel tuleks kodumaa päevapiltide näitus toime panna, milleks asjaarmastajaid ja kutselisi fotograafisid üles kutsutakse.

Et kõike seda teha, läheks kõige pealt raha vaja. Kui meie oma muuseumi eelarvet teiste maade omadega võrdleme, siis on ta küll koguni väike. Seal rehkendatakse sadatuhandate ja miljonitega. Kui meie ka kunagi nii kõrgele ei saa, siiski peaks rohkem kulutada võima, kui seda tänini teha on saadud. Kuidas raha kokku saada? Lilletolmekond peaks uusi teesid leidma, vast iseäraliste märkide müümise läbi. Iseäranis oleks abi liikmete poolt tarvis uute liikmete juurevõitmise, asjade korjamise, ainelise toetamise jne. läbi. 130 liikmega ei saa meie palju ära teha. Tuleks liikmeks kutsuda, keda selleks soovitakse. Tuleks veel seltsisid Muuseumi ühendusse tõmmata. Mineval aastal tehti otsuseks usaldusmehi kutsuda. 130 on juba palutud, kuid neid on kaugelt vähe. Aineliselt võiks Muuseumit ka selle läbi toetada, et tema kirjastusi ja postkaarta ostetaks.

Maja ehitamise peale peab mõtlema ja selleks raha koguma.

Kui kord ehitamine tuleb, siis peaks see ajakohane saama, mis palju maksma läheb. Muuseumil on aga majaehituse jaoks alles õige väike kapital olemas.

O. Kallas.

Kirjandusline ülevaade.

O. Luts, Kevade. Pildikesed koolipõlvest. I. Eesti Kirjastuse - Ühisuse „Postimehe“ trükk. Tartus 1912 a. 159 lhk. Hind 60 kop.

Noor-Eesti esimesed väljaastumised maha arvatud, ei ole kirjanduslised küsimused meil kunagi nii elavat arutust nõudnud, kui möödäinud aastal. Tuletame ainult meele Ed. Wilde „Tabamata ime“ ja Mait Metsanurga „Orjasid.“ Majanduslise tõusu ajajärgul huvitust tunda vaimliste varade vastu on tähelepanemiseväär. Seda kasvavat huvitust tuleb

küll nende suurte hüpetega seletada, mida praegu meie ilukirjandus teeb. See on nagu lõõtsutav edasikippumine, et neile järke jõuda, kes enne minema pääsenud ning kaugele ette jõudnud. Olgugi, et suure kirjanduseilmauga ühtlusesse kippumine esiotsa peaaesjalikult välispidiselt, n. ü. paremate hilpude selga tõmbamises avaldab — stiili paranemises ja välise koore europalisemaks muutmises. Aga „riietest tuntakse inimest,“ ütleb vanasõna, ja Eesti kirjandus on oma rautatud saapad küll juba igaveseks ajaks nurka visanud. Ootame ainult, kunas meie kirjandus sisemiste väärtuste — mõtete ja ideede tugevenemise poolest niisamuti edeneks.

Üks raamatutest, mis enesest möödalanud aastal palju rääkima sundis, oli O. Lutsu „Kevade.“ Midagi ootamatat oli lugejale publikumile ses raamatus aine valik ja jutustamise-viis. Mõlemad seisivad nagu kõrval neist vooludest, mida praegu Eestis kultiveeritakse. Aine poolest on O. Lutsu raamat esimeseks Eesti kirjanduses. Ivake ühe Arno koolipäevist ja — terve raamat. Nii ei ole keegi Eesti kirjanikkudest julgenud talitada. M. Sillaots toob ju oma raamatus „Algajad“ ka midagi koolipäevadest, niisama ka Jaan Lattik „Meie noortes.“ Esimeses on aga rohkem lapse hingeeluste nähtuste kuivapoolse analüüsiga tegemist, kuna karakterlistele koolielu piltidele kõrvaline osa antud, teises on aga ainult üksikud katkendlised kirjeldused kooli sündmustest.

Lapsepõlve mälestustest armastavad kirjanikud mujal hea meelega kirjutada. See ei olegi nii tänamata aine, nagu meil tema peale nähtavaste vaadatakse. O. Luts on oma aine valikuga iserada käinud, ja osalt sellepärast võibki huvitust seletada, mis „Kevadele“ osaks saanud. Nii ruttu populärseks saada on vaevalt küll teisel meie kirjanikul õnneks olnud (kui seda üleüldse õnneks tohib nimetada!).

Kuid mitte ükski aine valik ei ole Lutsu raamatu tuttavaks ja tähelepanemisevääriliseks teinud. Seda on teinud veel O. Lutsu keel ja kirjutamiseviis.

Kes viimasel ajal kirjandusega tutvust sobitanud, see on märganud, et meil nüüd kõik väiksed ja suured anded stiili parandamise kallal amētis on. See keele silumine, uute sõnakujude loomine ja leidmine ning uued ütlemissviisid annavad mõne juures tähtsast ande edenemisest tunnistust, teise juures tunduvad nad aga painajalikud olevat. Viimastel kordadel näed kõige pealt kirjaniku vaeva, mis tasumata jäänud. Lutsu keel on aga igasugusest moodi järeleaimamisest vaba. See argub vabalt ja takistamata. Laused liituvad kergelt ja nobedalt üksteise külge. Sõnad tulevad nagu iseenesest. O. Luts on jutustaja „Jumala armust.“ Meil oldakse mõnel pool arvamisest, et kirjanduse keelega, mis meil praegu olemas, kaugele ei saa, ning et siin radikalseid uuendusi on tarvis läbi viia. Luts oma „Kevades“ on näidanud, et selle keelega niiväga kimpu ei jäädagi, kui teda ainult osatakse.

Et Lutsu „Kevade“ keel kõigiti hea kirjandusekeele nõudeid ei täida, tuleb küll sellest, et autor keelega vast liigkergelt ja mängides on valmis saanud. Kui aga Luts areneb, selleks tohib tal rohkeste

lootusi olla, siis näitab ta vististe, et ka seniaegse, moodsatest vooludest vaba kirjakeelega väga hästi võib läbi saada. Ja nõnda ta peabki minema, keelerikastused leitakse elavast keelest enesest, nii on kõik suured kirjanikud talitanud. Tshehovist öeldakse, et ta väga ettevaatlik olnud uusi ja tundmata sõnu tarvitusele võtma. Enne pidi ta otsusele jõudma, kas sõna elavas keeles tavaliselt olemas.

Lutsu „Kevade“ kõneleb kõige pealt lastest, jutukäiku on vist küll sõlmitud kirjaniku enese lapsea mälestused. „Kevade“ on rida värvikaid juhtumisi ühe unistava, hella iseloomuga lapse — Saare-Arno esimestest koolikuudest kihelkonnakoolis.

See on tagasisivaatamine „läbielatud murede peale“, kus „üksainsam rõõmus silmapilk“ meid „kannatusrikka minevikuga“ lepitab.

Lutsu „Kevadet“ lugedes avaneb uueste see aeg, kus pisikesed rõõmud ja mured nii suured näisid olevat. Meie tunneksime endid jälle nagu lapsed, meie imestaksime „Kentuki Lõvi“ vahvust, käiksimetemaga vana püstoli-loksi sauna taga laskmas ja kipuksime „punanahkadele“ kallale. Ja küll igalühel oli vist ka oma Raja-Teele . . .

Raamat on haruldase soojusega kirjutatud. Võib ju mitmest seisukohast asja peale vaadata, kuid üheks peaväärtuseks on raamatule, et ta lugejat lugemise külge mõistaks siduda. Lutsu „Kevade“ oskab seda nõudmist täita. Võõrastest keeltest tõlgitud tööd maha arvatud, ei ole ma ühtki viimast algupärast tööd sarnase ühtlase mõnuga lugenud kui „Kevadet“. Kodused pildid, tuttavad ja armsad, nähtud mingisuguses selgeõhulises väljavaates, heatahtlikkus jututegelaste vastu, rõõmus, elav rahvalik keel — kuidas ei peaks see lugejat köitma. Ja ometigi ei ole Lutsu „Kevade“ kes teab kui suur meistri töö. On olemas banalseid kohti ja kergest stiili, kuid O. Lutsu juttu kuulad siiski niisamasuguse heameelega, nagu karjane vuliseva hallikasoonet juttu kuulab.

Õigusega tähendatakse veel, et raamatu väärtuse mõõdupuuks tähtsalt osalt seda tuleb võtta, kui hästi loetav lugejale meele jääb. Muidugi ei tule seda mitte jutueie konspektilise meelespidamise mõttes mõista, vaid meele peavad jääma terved pildid ühes nendele omase õhkkonnaga, nad peavad saama nagu igale lugejale nähtuks ja läbielatuks. Ka seda nõuet täidab „Kevade“.

O. Lutsu tuletab mõnes kohas Jerom K. Jeromi meele. Tema humor on niisamasugune ülemeelik, heatahtlik ja meelega suurendatud, nagu viimase kirjaniku töödes näeme. Oma kirjanikkudest märkaks nagu paiguti kergelt Lattiku ja Bornhöhe mõju.

„Siis jõudis see hirmus¹⁾ silmapilk kätte, kus Toots, viimase sõrme küüneni surmapõlgtust täis, püstoli kätte võttis ja toru otsast rohtu sisse raputama hakkas“ (lhk 29).

„Ta oli kunagi ühte laulu lugenud, kudas keegi jõe le oma häda kaebama läks, kuidas jõgi tema kaebtust kuulatas ja t a s a s e v u l i n a g a

1) Harvendus igal pool minu. E. S.

tema kurba meelt trööstis. Vähe puudus, siis oleks ta enese väsinult voogudesse heitnud, nagu ta öhtul voodisse heitis“ (lk 63).

Karakterid on Lutsul suuremalt jaolt hästi korda läinud. Toots, Arno, Libe — need on kõik ilusaste nähtud, osalt ka Tõnisson ning kõrvalistest jututegelastest — Visak.

Kui omataoliselt Luts võrdlusi leiab, sellest paar nähtust: „Kui ta rehkendama hakkas, võttis ta kõik need neli¹⁾ korruga käsile, ja need neli läksid tal pärast käes nii sassi, nagu Kört-Pärtli särk pühapäeva hommikul“ (lk. 8). „Ta oli viha pärast näost punane, nagu liiaste põletatud teliskivi“ (lk. 31).

Maitsehaavavalt tunduvad aga mitmed suurendused.

„Kirikumõisas oli kool, kus Saksa poisid õpetust said. Nende ja kihelkonnakooli poiste vahel tuli kord äge kokkupõrkamine. Saksa poistel olid kõigil piibud suus ja ratsapiitsad käes. Ja kui Tõnisson esimese kivi minema saatis, siis pidi ta just nii minema, et ühel poisil piibu suust maha viis“ (lk. 50). Niisamuti on natuke iseäralik uskuda, et Tootsile lumepall otse suhu juhtus (lk. 124). Neid kohti, millest mitmed endid vast seletada laseksid, kuid siiski meelelega tehtutena näivad, on „Kevades“ mitmel pool.

Ka keel oleks pidanud kohati enam silutud ja maitsekam olema. Labaselt tunduvad järgmised kohad, nagu lk. 23:

„Ta laskis vaeseid koolilapsi salmisid ja piibuloo tükkisid p u d a viisi pähe tuupida ja eksis keegi, ehk ei oskanud hästi, sündis süüdlasega seitse imet. Esiteks ei tohtinud seesinane tervel päeval teiste juure mängima minna, teiseks pidi ta õppimata jäänud „värsid“ öhtul viieksümne protsendiga üles ütlema, kolmandaks jäeti see õnnetu hing veel laupäeval, peale teiste äraminekut kinni.“

Millega aga sugugi leppida ei või, on see, et O. Luts omale mõnes kohas sõnu lubab, mis heas kirjanduses tarvitusel ei ole. Ma ei tea, milleks niisugune realsus tarvilik oli. Või on Eesti keel üksi keel, kus kõiksugused rumalad ütlemsed lubatud on (võrdle veel Mait Metsanurga „Vahesaare Villemit“)? Ühegi teise rahva väärtusliku kirjaniku juurest ei leiaks teie ilmiski neid sõnakujusid. Ühte sarnast kohta „Kevades“ lugedes on sul tundmus, nagu oleks keegi hallikasse sülitanud, kust joogivett ammutatakse. Kui O. Luts kirjaniku kutse peale tõsiselt vaatab, siis jätab ta edaspidi need rumalad realsused maha — ka näitemängudes. Nad sünnitavad ainult laiasuulist kõrtsinaeru, muud midagi.

Ed. Schönberg.

K. Rumor. Lumiste kõrguste poole. Kirjastuse-Ühisus „Maa“ Tallinnas. M. Schifferi trükk Tallinnas, hind 80 kop.

K. Kotsar. Paigulised. Kirjastuse-Ühisus „Maa“, Tallinnas. W. Ehrenpreisi trükk Tallinnas, hind 75 kop.

1) Kokkuarvamine, mahaarvamine, kasvatamine ja jagamine. E. S.

Kirjastuse-Ühisus „Maa“ hakkab oma väljaannetega suuremat ja rohkem õigustatud tähelepanemist enese peale tõmbama, kui seda ehk alguses arvati. Need algupärased tooded, mis praegu kõne all on, olgu tunnistuseks, et ta oma senistele väljaannetele head lisa suudab pakkuda. Välimuse poolest kenad maitselised kaustad on ka sisu poolest tähelepanemiseväärilised, seda rohkem, et nad algupärased on ja meile lootust annavad, kirjanikka ka tulevikus arvesse võtta.

„Lumiste kõrguste poole“ on imelik raamat. On ka segast mõju avaldav raamat. On raamat, kus otsa peale ei saa, millal tõde algab ja luule lõpeb, on oma kompositsiooni poolest stiiliühtlane, kuid sisus pidustab fantastiline ollus niisuguseid orgiaid, et realsete nähtuste sisse, mis raamatus olemas, mitte uskuda ei taha.

Kuid jõuurikas ja täis hoogu on K. Rumor selles töös alati. Otsekohene, rõõmsameelne, oma (paiguti ka otsitud) võrdlustes julge ja sõnaosav, tunderikas ja puhtasüdamliselt naivne. Ja on tõepoolest see tundmus, et siin inimene lumiste kõrguste poole rändab, Alpides uitab, iga silmapilguga uusi üllatusi läbi elab, mis selles piirita üksilduses, kõrgel üle muu maailma määratute hüigla mägede keskel südame ruttu peksma jaaju palavikusarnase rõõmuga tööle panevad. Ja kõik need üllatavad tähelepanekud saavad muinasjutulise kuju, nii muinasjutulise, nagu see vabaduski on, milles sa liigud, kõigest muust maailma väiksusest ja päkapikkusest eemal.

Seda tundmust võib igäiks kergeste ka väiksemal määral läbi elada. Sõidetagu kitsastest ja vastikuks läinud oludest välja, raudteega, laevaga, ükstäis, siis tuntakse, et inimene ikka rohkem iseene ja terve maailma laotuse päralt on, ja siis vabanevad sinus hääled, mis seni vaikisid. Olgu see ka siis küll ehk suuremal määral õhumuutuse mõjul käima pandud keheline protsess — sellest sündiva hingelise protsessi kuju on kaasinimesele huvitav ja loob kaasaalamise tuju. Ja nüüd kujutatagu mäeharjade lõpmata hulka, koskesid, põhjata kuristikka enesele ette, seda täidetud igatsust kauguse ja kõrguse järele, siis ehk saab see joovastus selgeks, mille mõjul see raamat on sündinud. Siis saab ka tema toon selgeks.

Me teame, kuidas Nietzsche mägedes üle kaljude komistades ja rahnude üle rutates oma lauseid raius, mis oma tuiksoonelõõgi poolest hoopis teistlaadi on, kui tema lagendikul loodud sõnad. Läti kirjanik, surnud Poruk, luges mulle kohti omast „Heraklesest“ ette, mis ta mägestikus oli loonud, mis katkendiks on jäänud ja nüüd kadunud olevat. Ja ta ütles, et võimatu on sellele tunnete ja mõtete voolule vastu panna, mis mägestikus sinust üle laenetab. Ma mäletan seda hoogu, mis nendes salmides oli, ja mis muidu Jaan Poruki lauludel mitte omane ei olnud. Ja ma tahaksin ka K. Rumori tööd, mida ma kuskile mujale mahutada ei saa, kõrgustiku-aafekti mõjul sündinud toodete, sel korral reisikirjelduste sekka asetada. Muidugi, ilma et ma tema väärtust liialdaksin.

Sest on ju selge, et affekt mitte ainult ühte külge inimesest kihama ei pane, vaid tervet inimest oma kasvatuses, eelhariduses, vaimu- ja südame-annetega, temperamendiga ja tugevusega. Ja ma leian nii mõndagi, mis ehk minu maitsele ei meeldi, leian, et Tartara asemel Tartarus õige oleks, leian liiga suuri romantika rudimentisid, panen tähele, et see reisikirjeldus oma impressionismuses liiga ühekülgne on ja mulle ainult pilti kirjanikust enesest, tema hingeliikumistest pakub, kuna mulle koht tema elanikkudega, faunaga ja floraga ka tähtis oleks. Kuid kõik, mida kirjanik viimastest teatab, saab joovastuse mõjul fantastilise ja kindluseta kuju ja ei ärata usaldust. Kuid ma vaigistan ennast seega, et siin ikkagi elav hing on, kes raamatu taga seisab ja olen uudishimuline, kas kirjanik tulevikus täidab, mida ta siin töötab.

K. Kotsari „Paigulised“ on ka õige huvitav raamat. On sooja südamega kirjutatud ja see on peaasi, kui meie teatavat kirjutamisannet kui iseenesest mõistetavat asja oletame. Ja seda annet on Kotsaril. Ta on isegi väga hea stilist.

Esimene jutustus „Nende viimane armastus“ on küll shabloniline oma aine kui ka jutustamiseviisi poolest. Teine, „Puhastus“ on alguses õige huvitav oma maa vaikusega ja oma elevuse tabamise poolest, kuid lõpp on juba põhjendamata ja vägivaldne. Vallakirjutaja Kalm tunneb kevadel, et ta üksi on. Ei tea, kuhu minna. Sõidab linna, seal avalikkusse majasse ja kihlab ennast seal naisterahvaga. Terve sõit, kõik muu on kuidagiviisi põhjendatud, aga see äkiline kihlab on kirjanikule enesele ka vist nii ootamata tulnud, et ta teda mitte küllalt uskumapanevalt ei ole motiveerida suutnud. Ka kolmas jutustus ei ulata keskmisest paremast kirjandusest üle, on nagu teised eelmisedki rohkem kavand, kuna aga neljas „Saatus“ õige kena töö on. Juba väike roman väiksetes oludes. Kui siin ka hobune saatust mängib, siis on aga ka suure saatuse hingetõmbamist tunda ja väikse naerutuse sekka segab ennast kaasaelamine kahe inimesega, kes üksteisest kaugel olid ja imelikult kokku saivad, kokku jäävad, et üksusena seda osa etendada, milleks üks tundmata tahtmine neid määrab.

Inimeste tundmine, tõelikkus, mis kirjaniku töödes ennast avaldab, rahulik vaatlemine, südamega kaasaelamine loodusega ja inimestega, see teeb selle raamatu sümpatlikuks. Muidugi ka ilus keel. Kui kõige sellega veel tulevikus enam raffineeritud (heas mõttes muidugi!) kunstiabinõude tarvitamine ühineb, siis võime enestele õnne soovida. Sest praegugi seisavad need tööd kõrgemal, kui suur osa sellest väga keskmisest väljamaa ja Vene kirjandusest, mida meile tõlgetes nii ohtralt pakutakse.

K. A. Hindrey.

Heino Anto: Merepojad. Nelja järguline näidend viies pildis. J. Ploompuu, Tallinnas 1913.

Kui kord ajaloo vaatetornist meie kirjanduslise ajajärgu peale tagasi saab vaadata, siis paistab tema peajoonena isesugune kärsitu otsi-

mine silma. Sirutatakse käsi võõraste eeskujude järele välja ja tõmmatakse jälle kartlikult tagasi, sest et nende eeskujude ülivõimu ja oma enese nõrka vastupaneku jõudu aimatakse. See nähtus on omalt poolt tunnistuseks, et meil iseseisev loov jõud veel väike on, ta ei suuda ühelt poolt võõrast täieste ära seedida, teiselt poolt midagi omapäralist enese seest sünnitada. See poolikus seletab meie kirjanikkude ja arvustuse silmapaistvat aukartust probleemide ja ideede ees. Kui luuleline, seestpidi nähtud ja elatud ilm tugev küllalt ei ole, siis peidab ta ennast heameelega mõne probleemi taha, mida mõtlemisega kujutada loodetakse. Ja see probleemideotsimine juhib kergeste võõrsile, sest mõttelist vara on kergem ümber töötada ja luulelist ära elada. Silma paistab, et just nende kirjanikkude juures, kes võõrsil elavad ehk kes oma seltskondlise seisukoha läbi või vabal soovil võõra ilmaga enam kokku puutuvad, et niisuguste kirjanikkude töödes otsitud probleemide mõju tuntavam on kui nende juures, kes meie rahvaga lähemas ühenduses on. Nii seisavad ühel pool Wilde, Wuolijoki, Karlson, teisel pool Rutoff, Kitzberg, Luts ja mõlemate poolte vahel kõiguvad Reintam ja Anto.

„Merepojad“ on — nagu pealkiri juba ütleb — kirjaniku poolt isearalise looduslise ümbruse ja õhukonna sisse komponeeritud: meri oma lõpmatuses, vägevuses, kohutavuses pidi põhjusakkord inimeste saatuse jaoks olema. See ilm on küll kirjaniku poolt seestpidi nähtud ja luuleline igatsus oleks pidanud suure stiliseeritud draama poole juhtima õigejooneliste äraelamistega, kujudega, mis ise ja kelle saatus mere suurust ja sügavust oma käekäigus vastu peegeldaks. Kuid seal hakkas teine nõuandja kirjanikus kaasa rääkima, kes Ibseni ja teisi modern hingeuuri- jaid oli lugenud ja neist õppinud. Ta hakkas kõiksugu hingelisi põhjendusi, paenduvusi, takistusi otsima, tal oli häbi, kui kujud lihtsalt rääkisid ja lihtsalt tundsid ja ta pani neile vaimurikkaid sõnu suhu ja keerulisi tundmusi hingesse. Nad vaatlevad iseendid ja targutavad enese üle ja seletavad teistele väga targalt, kuidas nende südames sügavused ja tumedused ja mere suurused jne. vastu virvenevad. Ja nõnda seisavad nad meie silma ees, need tugevad, lihtsad looduseinimesed ja neil on imelikud linnarahva viimse moodu järele tehtud riided seljas, mis nende jaoks valmistatud pole. Küll paistab vahete vahel mõni ilus rahvaehe võõraste katete alt välja, kuid rahulist rõõmu ei saa neist, sest nüüd paistavad nad võõras ümbruses labased ja imelikud.

See kahevahel tundmus saadab lugejat tervest tükist läbi ja äri- tab ikka arvustuse ärkvile, kui kord kirjanikule alla tahad anda. Ja see on ka tööle raskem etteheide, mille kõrval muud tehnilised ja kirjan- dused lised vead tagasi astuvad.

Anto on meie noorte kirjanikkude seas sympatiline kaju oma energi- ga, oma lahtiste ilmaotsivate silmadega, oma tööhimu ja -korrallikkuga. Seda enam on kahju, et temale ka selle uuema töö puhul mitte vaba äratusesõna kaasa ei saa anda, vaid „kui“ ja „aga“-dega rasken- datud pomm jalga.

K. Menning.

Hällist hauani. Kimbuke vaimulikka meestekoorisid. Väljavõte M. Varese „Kalevala kontserdi lauludest.“ Tartus J. Raudseppa raamatu-kaupluse kirjastus 1913, 93 lhk. hind 1 rbl. 35 kop.

Läheb suurt huvi asja vastu ja laialist muusikakirjanduse tundmist tarvis, et seesugust nootide kogu kokku seada, nagu siin meil praegu ees seisab. M. Varese jätkub nähtavaste mõlemaid, pealegi õige rohkelt mõõdul. Oma endistele laialt tuttavatele „Kalevala kontserdi lauludele“ on tema siin veel kimbukese maitserikkalt valitud vaimulikka meestekoorisid järele läkitanud. Kuna tema teistes laulukogudes üksikud numbrid peasjalikult muusikalise väärtuse järele olid üles võetud, ilma et nad teksti poolest eneste keskel oleksid ühenduses seisnud, koondab väljaandja eelseisvas kogus kõik laulud teksti poolest ühe ja sellesama põhjusteema ümber: inimese elu hällist hauani. Iga tähtsama välise elujuhtumise, kirikuaasta püha ja sisemise hingeolu ning vaimulise üleelamise kohta leidub kogus üks ehk koguni mitu laulu. Nii soovitakse siin muu seas ristimise püha, õnnistamise päeva, ametisse astumise pidu, majapühitsemist, perekonna juubelit, laulatust, matust jne. mõne sündsä vaimuliku kvartetiga ülendada ja seega vaimuliku koorilaulu tarvituse piiri rohkeste laiendada. Laulude tekstid on, nagu arvatagi võib, suuremalt osalt tõlgitud. Algupäraseid laulusõnu on ka olemas. Siin ei taha see mulle meeldida, et laulatusel lauldavale vaimulikule kvartetile, mida pealegi helilooja Abt matuselauluks komponeerinud („Ueber den Sternen), Eesti keeles siin ilmalikud sõnad alla on seatud: „Looduse õrnat, kaunimat seadust täna siin tõendate omaste ees jne.“

Muusikalisest küljest vaadatud valitseb kogus suur mitmekesisus ja vaheldus. Mitme ja mitme kulturarahva edustajad, kel vaimuliku muusika alal midagi pakkuda, esinevad siin nende töödega, mille ettekandmine meie oludes raskusi ei valmista. Iseäranis laialt on vanemat Italia ja Saksa muusikakirjandust tähele pandud ja seda õigusega, sest vanema aja vaimulikul laulul on tuuma ja jõudu. Meie eest käib selles kvarteti kogus tähtis osa muusika ajaloost mööda: Palestrina, Prätoriuse ja Scarlatti katoliku kiriku hümnustest kuni suure Bachi ja Mendelssohni figureeritud koralideni, Händeli ja Glucki oratoriumi kooridest kuni Bortnjanski kirikulauludeni ja Albert Beckeri, Max Bruchi ning Ilmari Krohni motetteni. Eestlaste vaimulikud helitööd puuduvad täieste, vist on väljaandja neid kehvapoolseteks pidanud. Kuid näit. oleks võinud Saebelmanni „Helde Jumal taeva sees“ ikkagi ruumi leida, et ka eestlastel oma edustaja oleks olnud. Enamaste on kogusse ülesvõetud kvartetid juba armsad tuttavad, otse vaimuliku koorilaulu raudvara, kuid siit ja sealt kokku kogutud ja kus tarvis, kitsasse harmooniasse, ühesugustele meeste-, naiste- ehk laste-häältele ümber seatud. Aga ka tänini tundmataid leidub siin. Nii sugust nootidekogu läks meil hädaste tarvis. Laulusõbrad ja iseäranis laulukoorijuhatajad ütlevad tänu.

M. Kampmann.

Leina Saar: Sihile. „Teaduse“ kirjastus Tallinnas 1913. (Sisemisel lehel 1912). 212 lhk. Hind 1 rbl.

Jälle üks neist õnnetutest raamatutest, kelle sündimise aasta pärast tulevikus riid võiks tõusta, kui jutustus seda väärt oleks, et temast tulevikus kõneldakse. Streik on nähtavaste tema ilmumist vanal aastal viivitanud.

Eeloleva jutu pärast aga loodetavaste sulesõda ei tõuse, kui tema kirjutaja, Leina Saar, ennast mitte järgmiste toodetega paremine ei esita.

Praegune jutt on sulesebitsus, millest muidu pikemalt kirjutada ei maksaks, kui ta mitte oma paha keele pärast otse malgutamist välja ei kutsuks ja kui ta oma kirjaniku arenemisekäigu peale mitte iseäralikku valgust ei heidaks.

See keel on midagi hirmsat, barbarlist, mis judinad üle ihu ajab. Kirjanik on niivõrd võõra, iseäranis Vene keele mõju all, et ta meid mõnes asjas Stahlil ajajärku tagasi heidab, kus veel Eesti keeles iseäralist ajasõna eitavat vormi ei tuntud. Teiselt poolt katsub Leina Saar oma keelt jälle uemate, modernilpudega ehtida, nii et üks võimata Eesti-Vene-Europa segu välja tuleb. Mõni näitus eitavate vormide kohta: „ise näis ta seda mitte aimavat“ (lhk. 20); „see ei tohi muusika alalt unustatud saada“ (lhk. 21); „lühikesed silmapilgud, . . . ei võinud sinu silmad sulguda“ (lhk. 39). Neid võiks veel küllalt leida.

Nende Stahlil-aegsete vormide kõrval tarvitatakse uusi Eesti sõnu ja võõraid sõnu, kahjuks sagedaste hoopis vale tähenduses. „Nii suri isa liig tööstusel“; liig „tööstus“ ja Peeteri kliima on liig sügavale tema tervisesse oma jäljed surunud“. „Tööstus“ (Индустрия, промышленность on siis „tööga“ ära vahetatud, niisama „pettumus“ „pettusega“ ja „pettega“: „Või on ta ilu, see silmade „pettumus?“ (lhk. 165). Kui voorusline tütarlaps oma ilmsüütuse ärkavas ägedas suguelu tundes kaotab, seda ise vastutõrkuvale nooremehele pakub, siis on ta Leina Saare arvates „amoralne“ (kõlbliselt ükskõikne): „Kust tuli see, et see, kes iialgi kõige väiksemat osagi enese elust amoralisusele kiskuda ei tahtnud, nii äkilise paenduvuse (?) tegi?“ (lhk. 204). Kuidas Leina Saar eepose mõistest aru saab, jääb ka tumedaks, kui ta tõendab, et laulikud armastusest eeposid loovad: „Laulikud teda kõik kiidavad, vaimustavaid eeposid loovad temast, mis juba hallist ajast vaimustanud.“¹⁾

Üsna Eesti keele loomu vasta tarvitatakse liialt ajasõna partitsipiimi vormides: „Kätt rinnale surudes laua äärdes seisis noormees silmist pisaraid valades“ (lhk. 111). Niisugusid näitusi võiks küllalt ette tuua. Uued sõnavormid, mis kirjanik loob, on üliõnnetud ja vigased: „ainult tutvenetatakse“ . . . Ei tea, kuidas selle ajasõna põhjusvorm on, kas „tutvenema“ või „tutvenetama“ (nimisõna on muidugi „tutvenelane“).

1) Ei tea, kas on armastuse-eeposed lugejaid vaimustanud, või on eeposed ise end hallist ajast vaimustanud. A. J.

Kirjanik on nähtavalt palju lugenud, kuid sellest vähe kasu saanud. Tal on kõik segi. Lääne-Europa keeltest võetud sõnad on pool Vene, pool nende rahvaste eneste õigeskirjutuses ülestähendatud, ja nii esinevad inimeste ja asjade nimed, mille takka nende kandjaid raske on ära tunda: „Franzisk Becon“, „Sapho“, „Selma Lagerlöin“, „Nietche“, „Vener“, „Vetter“, „Melor“, „schljusid“, „kuplettid“ jne. Tõeasjad ja mõisted on tihti segi. Nii olla „Heinrich IV.“ Kanossas „Pius VII.“ ees põlvitanud, ja keegi „vakamaa sügavusesse kraavi“ kukkunud.

Niisama suur kui üksikute sõnade ja grammatikaliste vormide juures, on võõras mõju, iseäranis Vene mõju, kō n e k ä ä n d u d e juures: „Tee viis suure ringiga ümber surnuaia“; „lasi mõne kiidusõna koolipoisi Vainusaare adressi peale kuuldavaks saada“; „noort meest rinda suruma“; „ilma et tarviliseks peaks end enamaga ehtida, kui mis öösel olnud“ (nimelt ööriides); „peaaegu hüüdnud oleks V. röömu pärast“; „ülekoh-tune selles ei ole ma mitte“.

Kui vaimurikkus, maitse ja mõtteselgus end iseäranis võrdlustes peab ilmutama, siis on asi selle poolest otse haledas seisukorras. Üht aleviprouat kirjeldatakse järgmistes võrdlustes: „...sale ja sihvakas, paks ja pehme, nagu Põndaku veskijärve luts. Kübar oli laiem, kui Lindanisa linn, kleit aga kitsam kui gardeväe ulani punane püksi sääär, ja saapad... kannad kõrgemad kui Oleviste kiriku torn, muidu aga nii armsad ja siledad, et ka kõigeinetum iluduse tundja neid nähes imestuse pärast seisma jääb...“ „See kõik oli *comme il faut* käesoleva maitse ja hinna järele: ei midagi ülearu ega midagi puudu“. „Vainusaare jumaldatud paleus ja äike“ Adelheid, „kes ka tema südame keskelt pooleks oli lõõnud“. „Sammaldanud katustega ristid põõsaste ja mätaste vahelt vahtisid (surnuaial) välja, nagu nälginud huntide seljad“. Ühe pidu peal Põndaku alevil kirjeldavad kohalikud paremad tantsijad linnast tulnud kavaleride „Mignonni“ järgmiselt: „Ja mis need nigedad nälja-nilpsijad, silgusiputajad oma kuivanud kintsudega ka ära ei tantsi: keeravad kui konnad kevadel kudedes, siputavad sõrmi, nagu lehmad suvel saba, ja vahivad silmi, nagu nälg näosse“.

Kirjanik armastab kangeste filosoferida ja võõrakeelseid ütelsusi tarvitada. Filosoфия on aga enamiste paljas sõnade puhang ilma mingisuguse mõtteta ja võõrakeele kääanud sagedaste ebakohased ja vildakad. Olgu kummagist näitus. Jutukangelane formuleerib oma naisterahva ideali järgmises filosoofilises lauses: „Temas tahaksin ma olevust näha, kes koosseisav oleks ja enne kokku ei langeks, kui ta elule puhkemiseks küpseks on saanud...“ Sellesarnast mõttetarkust on palju.

Kihelkonna koolipoiss tervitab üliõpilast: „*Oo! Ave Caesar, mori-tori te salutant!*“

Kui kirjatöö vormiliselt nii täbar on, siis ei või tema sisust ka suurt oodata. Jutustuse keskkohas seisab üliõpilane, kes sihile püüab, ülikooli ja konservatoriumi ühe korraga lõpetada tahab. See on vägev mees. Ta sõidab kord pealinnast maale, Põndakule, vagusamasse õhku

tööd tegema. Siin aga sünnitab tema otse revolutsiooni vagusasse maailusse. Ta peab kõnesid, etendab näitemängu, mängib viiulit, juhatab tantsu, äratab vaimustust kõige suure ja kõrge järele, murrab neidude südameid nagu kuivanud pilpaid, algatab ühistegevust, õpetab talumeestele uut väljade korda ja muud põllumehe tarkust. Tema kõneand on nii vägev, et ta preili Adelheidi, kes koolipoissi Vainusaart hästi armastada ei taha, kohe kuumaks kütab. Kui ta Adelheidile naisterahva ülesannet ja kohust ajalooliste näitustega ja filosoofiliste põhjustega selgitanud on, pörutab ta temale näkku: „Kõige rahvale tahaksin ma karjuda: teie „parasitid“, teie „mammatütred“, ma kahetsen teid, ma nutan juba sellepärast, et emakene-maa teid enese rüppes hoiab! . . .“

„Ma tunnen päikesekiiri enese peal viibivat . . .“, tunnistab Adelheid selle kõne järele, saab selle eest oma õpetajalt musu otsa ette — ja siis lendab põõsast Vainusaar kuumaks aetud neuu lahtiste käte vahele . . .

Kui üliõpilane Vahtrik külast Peterburisse tagasi sõidab, on terve tänulik küla teda vaksalis saatmas.

Peterburis töötab ta talve otsa ööd ja päevad. „Midagi suurt tahtis ta korda saata, midagi, mis veel tundmata, midagi, mis see valel alusel seisev seltskond veel ei tunnud . . . Töö edenes ja terved virnad käsikirjasid ilmusid õhtuteks ja hommikuteks ta lauale. Mõtted lendlesid nagu liblikad ta peaaigus, kirjumas ja sügavamad, ning otsisid peaseteed, ad meliorem . . .“

Jõuluks on tal peale nende paberivirnade, millest kirjatöö „Terra incognita“ (Tundmata maa) kujuneb, veel järgmised viis oratoriumi valmis: „Tundmata ilm“, „Inimese elu“, „Elusaladused“, „Igaviku lõpmataus“ ja „Elutõsisus“, „vaimusünnitused, mis terve ilm ahnelt enesesse oleks neelanud“ — kuid kevadel tuli tulekahju ja hävitas nad kõik . . .

Selle uskumata vaimukangelase vägitööd maal ja linnas on niiviisi lapsikult kirjeldatud, et nad kedagi ei huvita. Huvitav on terve raamatu juures ainult see, kuidas ennast ilm ja elu meie noorte üliõpilaste ajudes vahest kujutab, kui need noored Vene üliõpilaste ilmaparanduse vaimustuse hoosse sattuvad. Ainult sellest seisukohast on selle raamatu pärast „Eesti Kirjanduse“ ruumi raisatud. Sarnane arenemise käik, nagu seda „Sihile“ kirjutaja juures tema töö näitab, paneb järele mõtlema.

A. Jürgenstein.

„**Asmus Semperi noorusemaa**“ tõlke, stiili ja keele vead
J. Jõgeweri arvustuses. „Eesti Kirjandus“ nr. 2, lk. 93—94, 1913.

Väga auustatud „Eesti Kirjanduse“ toimetust!

Ma palun Teid ja loodan, et kõrvalseisvale keelelisele seletusele „Eesti Kirjanduses“ nüüd lahkeste ruumi lubate, hoolimata sellest, et nende ridade kirjutaja nii enesekaitseks kui ka meie keele arenemise ja selle mitmekülgse selgitamise nimel end sunnitud ja kohustatud näeb, seekord just „Eesti Kirjanduse“ toimetaja vastu sõna võtma. Keele-

teadlasi halli teoria kõrval ometi huvitab, kuidas rahvas kõneldes keelt loob ja vähehaaval täiendab, ja kuidas need, kui ka väiksed jõuud, kes midagi kirjutavad, rahvakeelest, just oma rahva keelest puuduvaid tarvilisi sõnavirvendid, minupärast ka reeglid võtavad. Keeleteadlaste seisukoht ei nõua ometi, et kõik rahvakeeleavaldused, mis neile tuttavad ei juhtu olema, kaalumata ja hukkamõistes ära heita, vaid vast sõeludes kaaluda ja korraldada ja rahva raudvaraks arendada?

Kui arvatakse, et minu tõlketööd keele või mõne muu puuduse pärast E. K. S. toimekondade numbri alla ei sünni, siis ei ole seda ka tarvis, käin siis oma tööga üksi oma teed. Meil on keele asjus praegu tihti nii, et kes teeb kõikide tahtmist, ei saa kellegi tahtmist. Arvamised ja seisukohad keele ja grammatika asjus ei ole E. K. S. toimekondades igakord kuigi selged ja kindlad ning ühised, ja keegi meil praegu ei või elava rahvakeele universal-tundmisega ja selle igakülgse läbitöötamisega kiidelda.

O. Ernsti „Asmus Semperi noorusemaad“ ja selle tõlget arvestades kirjutab J. Jõgewer muu seas: „Kuna ka kirjaniku stiili naerata ja värvirikas ironiseerimine, mida peatükkide ja veidrate kohanimede järele natuke aimata võib, tõlkes täitsa puudub ja tõlkele ühetaoline kurb leinaloor üle on tõmmatud“ jne. Nende sõnade järele otsustades ei ole arvustaja kõne all olevat romani algkeeles vist lugenud, vaid ainult „pealkirjade“ ja „veidrate kohanimede“ tõttu nõuab ta, et sisu „naerata ironiseerimine“ peaks olema, või nii tema peale mõjuma; ka jätab ta täieste seletamata, mis läbi või kuidas orginaltöö „värvirikus“ kaduma läinud, kas tõlkija arusaamatuse ja võimetuse, Eesti keele kitsuse, või vast auustatud arvustaja tuju puuduse ja tema sellekohase maitse iseäralduse tõttu?

Igatahes eksib J. Jõgewer täieste, kui arvab, et O. Ernst oma lapsepõlve mälestusi selles romanis tahab ironiseerida. Ei! autor kirjutab südamiselt, nii öelda lapsemeelega. Arusaadav, et meie praegusel õige närvilisel, pessimistilisel ja veel õige jämedajoonelisel maitseaja järgul O. Ernsti lihtne peenetundlus, tema idülliline joon ja idealne toon rahvaelu kirjeldades meie kriitikashablonidesse kohe äkki nagu ei mahu: nõuetakse kõigepealt põrutavaid efektisid ja pakse värvisid. Millal jõuame niikaugale, et arvustus meie kirjanduses ka ühe ehk teise kirjatöö idelise külje suuremat ehk vähemat väärtust suudaks tähele panna, lugejaid sinna poole juhtida? — Et tõlkija isik ja grammatika „kaks niisama vihast vaenlast nagu tuli ja vesi“ oleksid. — seda ei usu nüüd auustatud arvustaja küll isegi. Aga tõsi on küll, et „meie kirjanikud ei ole harilikult grammatika kangelased“, ja see tuleb sellest, et meil keele ja grammatika asjus praegu tore chaos valitseb; keeleteadlased ise, keelt arendades, ei ole nii mõneski asjus igakord sugugi ühel nõul: mida üks või teine heaks, või õigeks, või vähemalt ilusaks ja soovitavaks kiidab, selle laidab kolmas või neljas veaks ja inetuks, ja vaesed need, kes keeleteadlased ei ole, aga ometi keelt kirjutavad ja kõnelevad, on selle tõttu nii mõnigi kord

lihtsalt sunnitud, keeleteadlased vaidlema jätta ja iseoma iluinstinkti ja kodukeele-traditsioonide poole pöörduda, et keel ja stiil vähemalt südamlane ja rahvahingega sugulane oleks. Jõuaksid keeleteadlased ise lähemal ajal ühistele otsustele kõige põnevamate tarvilisemate grammatiliste küsimuste kohta, oleksid neil uuemad keelevarandused, mis praegu mööda maad laiali, praktiliseks tarvitamiseks käepärast, nii et hall teoria ja haljas kasvamine kökkukõlaliselts saaksid ühineda, siis oleks teiste seas A. Haava vististe üks esimestest, kes selle „vihavaenu“ hoopis jätkaks kõige suurema rõõmuga ja tänuga neid teenäitajaid silmas peaks, mis teadlased seisma seadnud.

J. Jögewer toob mõned „jämädäd“ ja „rumalad“ keelevead ette, mis A. Haava teinud: lhk. 32 „äkki otsis ta oma venda Johannest, tormas tema juure“ j. n. e. s. t.: otsis oma venda Johannest silmadega (mis O. Ernst, kui ka tõlkija lugejate intelligentsiga rehkendades pikemalt seletamata jätnud), tormas tema juure j. n. e. Viga oleks olnud siin öelda: „otsis oma venna Johannese üles, tormas tema juure“ jne. Lhk. 34: „päikesepaistel aedadesse“ („besonnte Gärten“, nagu meeles) võib ju vast natukene iseviisi kõlada, aga kuidas oleks seda siis pidanud ütleva? Igatahes mitte: „sügavasse sisse sinna varjulistes metsadesse ja „päikesepaistelisesse aedadesse“ — ei luba mõte, ei luba ka kõrv seda. „Õppa“ lhk. 39 — pro: õpeta on murdevorm, väikese jõmpsika kodukeelt äratähendades; pealegi on sellekohane nimesõna: õppus (näit.: soldatid olid õppusel; kooliõppused jne.) tuttav ja A. Haava arvates väga tarviline ja kohane kirja keeles. Lhk. 39, „oli kombeks selg pöördä“, —; „pööra talle selgä“, „anna oma käsi“, „tee see töö“ j. n. e. on ometi igale Eesti keelt kõnelejale tuttavad ja tähendavad teist, kui: „pööra talle selgä“, „anna kätt“, „tee seda tööd“ j. n. e. —; keeleteadlane soovib siis keelt lihtsamaks, aga ühtlasi ka pealiskaudsemaks ja vaesemaks teha. „Semperi-omadel endil“ on lühendus pro: Semperi-omadel enestel. Lhk. 41 „sõlmati“ —; „sõlmama“ ja sõlmima“ juures teeb nende ridade kirjutaja ikka vahet (niisama nagu „pööra talle selgä“ ja „pööra talle selgä“ vahel); „sõlmama esitab seda tegevusevormi, mida venekeeli, kui ma ei eksi, „совершенный видъ“ nimetatatakse, kuna „sõlmima“ edasikestvat tegevust tähendab; näit.: „Ta sõlmas ühekorruga ilusa sõlmuse (shleifi); aga teine sõlmis ja sõlmis ja ei saanudki oma sõlmust korda“. Seda vahet tehtakse mõnes nurgas, näit. Kodaveres, ja tohiks see meie kirjakeelele ainult rikastamiseks olla. Lhk. 42, „halvaist“ — mitte pro: „halvust“, vaid pro: „halvades, de i-ks muutes, (!) niisama nagu: vabail, vabaist j. n. e. pro: vabadel, vabadest, inetuil, inetuist, pro: inetutel, inetuist, j. n. e.; ilusail, ilusaist j. n. e. võivad ju mõne keeleteadlase silmis pahad vead olla, aga kas neid vormisid rahvakeelest saab hävitada ja kirjakeelest hoopis eemale hoida, ja kas Eesti keel siis sellega ilu poolest palju võitnud oleks — see on hoopis teine küsimus. Lhk. 69 „Kas see võtta“

on tuttav kõnekään; „sõi neid, kas see võtta!“ täh.: „sõi neid suure süüdidusega, olgu küll, et . . . j. n. e.; „vandus, kas see võtta!“ „jooksis, kas see võtta?“ j. n. e.; ei ole kõigel sellel midagi ühist „kas võta või jäta“ga, nagu J. Jõgewer arvab. — Lhk. 44, „Asmus läks ikka suuremaks ja paksemaks unistajaks (algkeeles: Asmus wurde ein immer grösserer und dickerer Träumer).“ Autor tähendab siin just nimelt, et väike trulla Asmus kõigi oma unistuste juures ka just kehaliselt suuremaks ja ümmarikumaks — paksemaks läks. — Ja see olla jällegi tõlkija „jämē“ ja „rumal“ keele vigal... Lhk. 117 „kärme“ — Kas on siiski teised tuttavad sti, võiste, või lõputa määrsõnad vead? nagu: ruttu, kähku, tassa, targu, äkki, järsku jne.? Lhk. 161, „kiitaväärt“ pro „kiiduväärt“. „Kiitaväärt, laitaväärt, nuttaväärt, lüüaväärt, võttaväärt, tehaväärt, andaväärt“ j. n. e. on rahvakeeles käimas; kas ei ole näituseks neli viimast mõnusamad ja mõnikord soovitatavamad, kui: „lõõmiseväärt, võtmiseväärt, andmiseväärt, tegemiseväärt“ jne.? — Kõik need ülemal näidatud siis ja veel teised sellesarnased oleksid need „jämēd“ ja „rumalad“ keelevead, millega A. Haava Eesti keele ja grammatika vastu patustanud ja vististe veel edaspidigi patustab.

3|IV 1913.

Anna Haava.

Toimetus lisaks sellele nii palju omalt poolt juure: Ei ole asjale kasulik oma vigu rahva süüks ajada. „Halvaist, vabail, vabaist“ jne. ei kõnele rahvas kuskil. Õiged vormid „inetuid, ilusaid“ ei õigusta kedagi ka „vabaid“ tarvitama. Niisama oleksin ma lootnud, et vahet, mis objekti tarvitamisel käskivates ja jutustavates lausetes Eesti keeles olemas, mitte eitama ei hakataks, püütagu muidu nii „modern“ olla, kui tahes. Siin ei ole „Eesti keele arenemise ja selle mitmekülgse selgitamisega“ midagi tegemist, vaid ainuüksi kirjaniku keele vigadega. Peab mõistma vahet teha selle vahel, mis keeles olemas ja selle vahel, mis keele ehk õigekirjutuse ehk koguni trükiviga on, vähemalt Eesti Kirjanduse Seltsi numbri all ilmuvates raamatutes, muidu saab E. K. S. number hoiatuseks, et siit õiget keelt ja õigekirjutust otsima ei tohita tulla. Üheski paremate erakirjastajate kirjastuses ei leidu sarnasid vigasid. Erakirjastajad hoolitsevad nimelt selle eest, et asjatundja trükipoognate parandaja kirjaniku keele ja õigekirjutuse komistused ära silub ja õiendab, ja mul on vähe lootust, et lugupeetud kirjanik, kui ta mitte ise kirjastajaks ei taha hakata, „üksi oma teed“ käia ja meie paremate kirjastajate „Postimehe“, „Noor-Eesti“, „Maa“, „Ploompuu“ jne. kaudu „vabaid“ „pöörab selg“ jne. tarvitada saab, nii pea kui E. K. Seltsi kaitse nendel ja sarnastel vigadel puudub. E. K. Seltsi koolikirjanduse toimekond näib aga selles asjas teist teed käivat, mida kahetseda tuleb.

Friedrich J. Pajeken. Tondid. Tõlkinud H. W. J. Ploompuu kirjastus. 16 lk. H. 10 k.

Väike tähtsuseta juhtumine Amerika küttide elust. Jututegelane, keegi „mina“ on toidu tagavara ostnud ja sõidab mägestikku, kuhu ta kaheks kuuks peab jääma. Tee peal tuleb kange lume tuisk peale. Mees otsib nõuutalt, kuhu öömajale jääda, juhtub sõbraga kokku, kes oma kaduma läinud hobueeslit otsib. Sõber lubab peavarju ööseks kätte juhatada, kui mees tontisid ei kard. Mees ei kartvat. Minnakse tee kõrvale poollagunenud onnikesesse. Öösel asub kari rottisid magajatele kallale, kes jutu pealkirja tondid ongi. Rotid söövad mehe ostetud söögivara ära, närvivad tekid ja riided katki. Paha meele pärast panevad mehed hommikul majale tule otsa.

J. Jõgewer.

Conan Doyle. Cloomberi lossi saladus. J. Ploompuu kirjastus. Tallinnas. Roman. 124 lk. H. 50 kop.

Conan Doyle, Schotti romanikirjanik, (sündinud 1859) on meil kaunis tuttav; tema mõistab oma jutustamist põnevaks teha ja palja ajaviite jutu käest, nagu suurem hulk Doyle juttusid on, ei nõua lugejad harilikult palju muud. Põnevust on küllalt ka käesolevas jutus. Kuulus Inglise väepealik, kindralmajor J. B. Heatherstone, on 40 aasta eest, kui ta veel noormees oli, Afganistani sõjas ilma tarbeta buddhausulistide pühamehe ära tapnud, kes ilma sõjariistuta teda oma sõdijate usuvendade eest oli paluma tulnud. Pühamehe jüngrid vannuvad pealikule selle eest kättemaksmist. Osalt ebausuline kartus alati ähvardava hädaohu eest, mida ta kudagi ei mõista kõrvale käänata, osalt vististe ka südametunnistuse torkamised, kihvititavad tema terve elu ära ja saadavad teda vanul päivil Schotti maa mererannal, kus ta kõigest ilmast ära lahutatud uhkes lossis ennast ähvardava, kuid teadmata hädaohu eest varjata katsub, ometigi hukka. Kahjuks on jutus südametunnistuse torkamised, mis kainelt vaadates peaosa mängivad, hoopis nimetamata jäetud, ja ebausuline kartus Buddha kumardajate arvatava salatarkuse ees ainuüksi troonile tõstetud. Jutt omandab sellega haiglaselt ebauskliku iseloomu, ja see ongi selle ajaviite jutu tähtsam puudus.

J. Jõgewer.

Finnisch-Ugrische Forschungen. XII. 1—2. See aastakäik, nagu ka järgmine XIII, mis veel ilmumata, on Wilhelm Thomsenile tema 70. aastase sünnipäeva mälestuseks pühendatud (Vrdl. Eesti Kirjandus 1912, lk. 1). Käesolevas 1—2 numbris on 27 teadusemeest W. Thomseni auuks sõna võtnud ja kõige mitmekesisemaid valdasid Soome-Ugri uurimiste alalt valgustada katsunud. Et ka „Eesti Kirjanduse“ lugejatele siin esitatud uurimiste kohta ülevaadet pakkuda, korraldame need nagu varemaltki ajaloolisesse järjekorrasse, kuna me see kord kõige vanemate aegadega peale hakkame, et siis lõpuks nende uurimise tööde juure jõuda, mis uuemaid aegasid käsitavad.

Juba „Eesti Kirjanduse“ 2:ses numbris ilmus E. N. Setälä lause Samojeedi ja Soome keelte ligidast sugulusest. Sedasama ainet käsitlevad nüüd professor **Heinrich Winkler**'i töö „Samojedisch und finnisch“. Asja huvituse pärast trükime siin Winkler'i sissejuhatuse ära: „Juba suuremata Castrén tõendas, et ükski teine rahvas Soome sugu rahvastele nii ligidal ei seisa, kui samojeedlased. Kui me siin puhas antropoloogilise (veresuguluse) küsimuse kõrvale jätame, kuna me seda siin ei taha ega saa puudutada, ja ainult keelt tähele paneme, siis maksab Castréni lause praegu veel suuremal määral, kui Castrén aimata võis. Ma ise olen sellest ajast peale, kus minu esimene töö „Uralaltaische Völker und Sprachen“ (Ural-Altai rahvad ja keeled) ilmus, Samojeedi ja Soome keeli kaksikvendadeks pidanud ja seda mitmel puhul ka välja ütelnud. Selle juures panin ma rõhku esimeses joones selle peale, et Samojeedi ja Soome-Ugri keelte ehitus lihtsalt üks ja seesama on ja ka kõigis tähtsamates üksikasjades, enamiste koguni kõige väiksemateski üksikasjades üks ja seesama on ja selleks ka jääb“. Uuriija võrdleb nüüd üksikult Samojeedi ja Soome-Ugri plurali ja duali sünnitusi ja leiab siin „igal pool kõige kindlamad ja sügavamale ulatavad sidemed kõige üksikasjalistemateski punktides“ Samojeedi ja Soome-Ugri keelte vahel. — On kord Samojeedi keel meile tähtis, siis on arusaadavalt tähtis ka see, missuguste teiste keeltega Samojeedi keel muinasajal kokku on puutunud. Sarnaste Samojeedi keelte kokkupuutumiste kohta nimelt Tungusi, Mandschu, Mongoli ja Khiina keeltega, (vististe ainult sõnade üksteiselt laenamise teel), toob **G. J. Ramstedt** mõned näitused „Zu den samojedisch-altaischen berührungen“ (Samojeedi-Altai kokkupuutumistest 156—157). Eesti sõna „peni“ (koer), mis kahtlemata Soome-Ugri ajast pärit on, võiks vahest koguni Soome-Samojeedi aja sisse ulatada, kuid täitsa kindel ei ole see mitte. — Kudagi ühenduses Soome-Ugri muinasajaga võiksid seista Siberimaa vanadest haudadest väljakaevatavad asjad, kuid nende vanadus, mis muidugi ainult umbkaudu tuttav on, ei näi palju kaugemale tagasi ulatavat, kui 1:se aastatuhande keskele enne Kristust, millal meie esivanemad igatahes Oka ja Volga jõe mail elasivad ja nõnda siis nende asjade valmistamisest osa ei võinud võtta. Neid asju käsitlevad: **Appelgren-Kivalo Hjalmar**, Vogelkopf und hirsch als ornamentalsmotive in der vorzeit Sibiriens (Linnupea ja hirv kui ilustuse motiivid Siberi muinasajal 290—296) ja **J. R. Aspelin**. Die Steppengräber im Kreise Minussinsk am Jenissei (Stepihauad Minussinski kreisis Jenissei jõe ääres (1—18). — Võimalikul kombel meie esivanemate tarvitada olivad pronkskirved, mis mitmel pool Volga ja Urali vahel maa seest leitud, iseäranis rohkel arvul Ananinos Vjätka kubermangus. Nende kirveste vanaduse arvab **A. M. Tallgren** umbes 500 aastat enne Kr.: Die bronzecelte vom sog. Ananino-Typus. Berührungen zwischen den bronzekulturen Skandinaviens und des Wolga-Kamalandes (Nõnda nimetatud Ananino pronkskirved. Kokkupuutumised Skandinavia ja Volga-Kama maa pronksi aja hariduse ajal 76—85). Tallgreni arvates

on nende kirveste eeskujud Skandinaaviast pärit, ja pidi siis juba sellel ajal Soome-Ugri ja Skandinaavia rahvaste vahel elav läbikäimine valitsema. —

Soome-Ugri aegu käsitleb: **Paasonen** Zur geschichte des finn.-ugr. \check{s} -lautes (Soome-Ugri \check{s} hääliku ajaloo kohta). Sgr. \check{s} ajalugu on õige noor. Budenz pidas teda hilisemal ajal tekkinud häälikuks. Sedasama arvab veel 1897 Genetz, ehk küll Setälä juba paar aastat varemine „Soome-Ugri Seltsi ajakirjas XIV 3: 16, 17 sgr. \check{s} olemasolevaks oli tunnistanud ja seal-samas XVI 2: 7 lühidalt põhjendanud. Praegu valitsev arvamine on, et „sgr. \check{s} kõigis keeltes kui \check{s} püsinud on, ainult Läänemere Soome sugu keeltes on ta h:ks muutunud, peale selle Vogulis ka s:ks, Mordvas ka c:ks“ (vrd. Szinnyei, Finn.-Ugr. Sprachwissensch. 1910 lk. 26.) — Paasonen püüab nüüd tõendada, et sgr. \check{s} igatahes küll sgr. keeltes olemas oli niihästi sõna algusel, kui ka sõna keskel, aga Ugri keeltes, (see on Voguli, Ostjaki ja Ungari keeles) olevat see \check{s} s:ks muutunud juba Ühisugri ajal, enne kui Alugri rahvas kolmeks rahvaks jagunes, ja nõnda siis neis keeltes mitte endine \check{s} püsinud ei ole, vaid Ostjakis ja Vogulis igas kohas sõnas, Ungaris vähemalt sõna algusel \check{s} asemel s:i esitaja on. Tõenduseks toodavate Soome-Ugri aegsete sõnade hulgas leiame järgmised Eestiski leiduvad sõnad: h a p u (tänapäev peeti sgr. algkonsonandiks siin \check{s} , Paasoneni tõenduse järgi pidi see \check{c} (-ts) olema), h u b a, mürbe, locker, spröde (Soome h u p a, flüchtig, schlecht), i h u, k u u s k, j a h t u m a, m a k s (leber), m e h i l ä n e (d, mesilane), a h e r, h i i r. — **Wichmann, J.** Etymologisches aus den permischen sprachen (Etimoloogilist Permi keeltest 128—138) toob järgmised Soome-Permi aegsed sõnad: k ö r i, j a k s a m a, t ü m m g r o s s e m ü c k e; t o o m, t o o m i n g a s (ka Ostjaki keeles), t ü m a p e c h, t o g i m a p r ü g e l n, h a u e n, h a c k e n, p õ õ n, -a, l e i s t e, s p u n d l e i s t e (zur verbinding von brettern), p i n d o b e r f l ä c h e, p e a, p e s a, v ö i, v a i m (Soome-Mordva ajast.) —

Kõige vanemate muinasaegade sisse kuulub ka küsimus Soome-Ugri ja Indo-Europa algrahvaste vahekorra kohta. Uuemal ajal on mõtet avaldatud, Soome-Samojeediühine algrahvas võiks Indo-Germania algrahvaga mingil kombel suguluses seista (Vrd. Szinnyei, Finn.-Ugr. Sprachwiss. 1910). See aeg peaks siis midugi omalt poolt palju vanem olema, kui Soome-Samojeedi aeg. Ei või ütelda, et teadus seda sugulust kudagi kindlaks tõeasjaks peaks. Aga suguluse poolehoidjate arv kasvab teadusemeeste keskel alatasa ja nüüd on ka nii ettevaatlik, ainult kindlate tõeasjadega rehkendaja teadusemees kui Dr. **E. N. Setälä** enam ehk vähem kaheldes selle suguluse võimalikkuse tunnistanud. Ta kirjutab uurimisetöös „Aus dem Gebiet der Lehnbeziehungen“ (Laenukõsimumuste vallast lk. 161—289): „On juhtumisi — ma mõtlen nimelt niisugusid kui sgr. v e t — v e t e — (vesi), n i m —, n i m e (nimi) ja teised, mille üle Wilh. Thomsen juba omas uut ajajärku loovas esimeses töös kõneles (Einfl. d. german. Spr.

auf die finn.-lapp.) — kus Soome-Ugri sõnakuju (Indogermania keeltega) „ühise“ tüvi iseseisva edenemisejärgu esitaja on; need on juhtumised, mis meid selle punktini juhatavad, kus vahesein selle vahel, mis „laen“ ja mis „algsugulus“, ära kaob“. Selle piir^h pealt pärit on meie „kahaksa“, „üheksa“, öiete nende sõnade lõpu osa „ksa“, mis esialgsest — *d e k s a m“ tekkinud on. See *d e k s a m on *d e k̄ m — kuju esitusel nüüd kõigis Indo-Germania keeltes sõna k ü m m e tähenduses olemas (Vene десять, Saksa zehn, Ladina decem, Kreeka δέκα, Vana-India daça). Meie *d e k s a m on iseseisev, üheõigusline kuju Vene, Saksa, Ladina, Kreeka jne. sõnakujude kõrval, ega ei või ühestki neist keeltest laenatud olla ja ometi on ta üks ja seesama sõna. (Meie k a h e k s a, ü h e k s a tähendus on seda mööda: „kaheta kümme“, „üheta kümme“). Sellest samast ajast pärit on meie ajama (Indo-Euroopa tüvi *a ĝ — vana India ajati, av. azaiti, Kreeka ἄγω, Ladina ago, vana Islandi aka), meie viima (Indo-Eur. tüvi *u e ĝ h, (Vana-India vahati, av. vazaiti, Ladina veho jne.) „See näitus on aga juba nende hulgast, kus „algsugulusest“ võimalik on kõnelema hakata“, nõnda lõpetab Setälä selle osa oma uurimisi (162—166).

Suurem osa Setälä ülemal nimetatud tööst on mütoloogiliste nimede seletamine, iseäranis nende, mis Kalevalas ette tulevad. Need on läbis-tikku Eestis täitsa tundmata ja on Soomesse Edda mütologiast laenatud, nagu Setälä seda tõeks teeb. — Osa mütoloogilisi nimesid on aga Soome-Ugri vana pärandus ja leiduvad ka Eestis. Need on: 1) Koll, tuleb kõigis Soome-Ugri keeltes ette. Meil on siin Soome-Ugri jumala nimega tegemist, see jumal elas maa all (või järvedes), saatis haigusid ja tema auustamine seisis nähtavaste surnute auustamisega ühenduses. Soome-Ugri usu ajaloos on sellel sõnal suur tähendus“. — Sõna ise võiks mingisuguse Indo-Euroopa sõnaga ühenduses seista, vrd. got. halja põrgu, Vana liri cuile kelder, ilma et ta nendest keeltest võiks laenatud olla (lk. 170—183). — 2) Kõu. See sõna leidub ainult Eesti ja Soome keeles; tema algkuju pidi olema: nim. *k o u γ o i, o m. k o u k o i e n. Sarnadust sellega pakub Leedu kaũkas. Võiks arvata, et Eesti sõna Leedu keelest laenatud on. „Aga, lisab Setälä juure, on niisama võimalik, et meie sõna mitte Leedu keelest laenatud ei ole, vaid Indo-Euroopa oletatava sõnaga *k o u k o - ühenduses on. Aga mis tähendab kõu? Sõna praegused tähendused on: Eestis: 1. esiisa; tont, kodukäija (gespenst), 2. müristamine, müristamise jumal, 3. ? karu (väga kahtlane). Soomes: kujul k o u k o, k o u k i: 1. surm, 2. tont, kodukäija (gespenst); 3. hiigla loom; 4. kiskja loom, iseäranis karu. Leedu kaũkas tähendab: maaalune mehikene (alraun), ristimata surnud laps, päkapiku suurune vaim, majavaim (kobold), vampir, — ülepea majavaim, enamiste hea. Soomes ja Eestis on sõna tähenduses selgeste vanemaid jooni näha, kui Leedus. Tähenduse „surnud inimese hing“ leiame kõige

selgemine Eesti sõnas: kodukäija (gespenst), esiisa, vanamees, Soome „surm, surma vaim“. Et kõu vähemalt Soomes ka karu tähendab, on selle laialdaselt tuttava usuga ühenduses, et inimese hing võib kehast lahkuda ja looma kujul, iseäranis karu ja hundi kujul, ilmuda. Väga huvitav on, et Eestis kõu müristamiseks ja müristamise jumalaks on muutunud. Siit näeb, kudas hingede usk looduse usuks võib muutuda ja kudas samm ühe juurest teise juure sugugi nii väga suur ei ole“. Ühenduses sõna kõu harutamiselega seletab Setälä veel järgmised Eesti sõnad: 1. vikerkaar enne *pikerkaar, kus piker seesama mis pitk, pikk, millest *pitkäre müristamine, niisama on sünnitatud, nagu sõnast ilm öhk — Ilmari õhujumal; 2. hiis hain, gebüsch, Soome hiisi, algtähenduses: mäeseljandik, salu, ohverdamise koht (berghöhe, hain, offerstätte), paha vaim; 3. laas laane, paks lehtpuu mets niiske maa peal, Soome lansirannet madal maa, votjaki lud, põld, püha ohvrisalu, paha vaim, kes selles salus elab (lk. 183—194). — Rannj, keda Kreutzwald Uku naiseks nimetab (vrld. Inland II nr. 27 ja Löwe-Reiman Kalevipoeg 277) on trükiviga. Kreutzwald on nime Hiärni Liivimaa ajalooost võtnud, kus Raunj seisab. Hiärn omalt poolt on nime Agricolalt Siegfried Aroni kaudu saanud. Nii ei ole sellel nimel Eesti vana usuga midagi tegemist, vaid ta on raamatute kaudu Soomest Eestisse rännanud, kuna ta Soomesse muinas-Skandinaavia keelest laenatud on, kus ta *rauni-kujul pidi olemas olema ja pihlakat tähendas, mida pühaks peeti. Pihlakat auustati iga tahes ka eestlaste juures (vrld. lk. 206). —

(järgneb).

Bibliografia.

Raamatud.

Toimetusele saadetud:

A. Tammsaare. Saksa võrukael Amerikas. Erwin Roseni mälestused ja muljendid. J. Ploompuu kirjastus Tallinnas. 184 lk. 8. H. 1 r.

Mary Roberts Rinehart. Magamisevaguni plats nr. 10. Amerika roman. (Välisel kaane lehel) J. Ploompuu kirjastus, Tallinnas. (Sisemisel kaanelehel). Tallinnas, 1912. E. K. - O. „Ühiselu“ kirjastus. 235 lk. 8. H. 85 kop.

Maurus Jokai. Ofeni viimane pascha. Ajalooline roman. Ploompuu kirjastus. Tallinnas. 64 lk. H. 35 kop.

Rahva laulukoorid. Segakoor. Teine vihik. Koorilaulu sõprade toimetatud. Tallinnas, 1913. J. Ploompuu raamatukaupluse kirjastus. M. Schifferi tr. lk 33—64. H. 35 kop.

Ilulugemised II. Lugenud: Maria Rimm-Peterson, Otto Peterson Tallinnas, 1912. J. Ploompuu kirjastus. 155. lk.

A. Kitzberg, Pila-Peetri testament. Nali kahes vaatuses. Kirjastaja H. Leoke, Viljandis. Rahva Näitemängud nr. 212. Teine parandatud trükk. A. Tõllaseppa tr. Viljandis, 1913. 35 lk. H. 35 kop.

Marie Heiberg. Luule. „Postimehe“ tr. Tartus, 1913. 86 lk. H. 1 rbl.

Dr. L. Graetz, Elekter ja elektri tarvitamine. Autori lubal Eesti keelde toimetanud elektri-insener Willem Waher. „Mõtte kirjastus Tallinnas. Tulus kirjavara nr. 5. H. 170 k. J. Topmanni (end. M. Antje) trükk. Tallinnas, 1912. 287 lk.

Mere kalender 1913. Almanak ja Käsiraamat V aasta. Kokku seadnud H. Piip. 88+95 lk. H. 50 kop. Kuresaare Mereasjanduse Seltsi toimetused. nr. 5. G. Pihlaka kirjastus, Tallinnas, 1913.

Eduard Wilde. Kirjatööde kogu. Tallinna saladused. G. Pihlaka kirjastus. J. A. Paalmani trükk. 203 lk. 8.

Gustav Suits. Tuulemaa. Luuletused 1905—1912. „Noor-Eesti“ väljaanne, 1913. 100 lk.

Heino Anto. Merepojad. Neljajärguline näidend viies pildis. J. Ploompuu kirjastus. Tallinnas, 1913. M. Tamverki tr. Haapsalus. 148 lk. Hind 1 rbl.

Kusta Toom. Otsijad. Tallinnas, 1913. Ploompuu kirjastus. M. Schifferi tr. 245 lk.

Franz Grillparzer. Unenägu-Elu. Dramatiline muinasjutt neljas vaatuses. Anna Haava tõlge. Julie Embliku ja Auguste Kaarna kirjastus. „Postimehe“ tr. 1913. (Eesti Kirj. Seltsi koolikirjanduse toimekond. Nooresoo kirjavara nr. 34).

Arvustused nende raamatute üle ilmuvad edespidi „Eesti Kirjanduses“.

Peale selle on ilmunud, ilma et toimetusel tänini korda oleks läinud neid näha saada, osalt igatahes mitmesugused lehekused, aruanded, põhjuskirjad, osalt aga raamatud, kellest mitmel arvatavaste kirjandusline väärtus puudub, vahest mõni koguni valgust kardabki.

C. Kometz. Suusa sport. S. Peterburgis 1913. E. F. Meks'i tr. 8° (14×21). 48 lk. H. 40 kop. R. 6 l. 1000 eks.

Talupoja Joonas Hookanapoja nägemine. Rootsi keelest A. Kasvandik. Narvas, 1913. H. Pihlakase tr. 8° (14×20). 32 lk. R. 3 l. 2000 eks.

Joh. Aavik. Mõned keele reeglid. Nõuded ja soovid. Tartus, 1913. G. Grenzsteini tr. 16° (13×19) 23 lk. R. 3 l. 1500 eks. (Mis põhjusel seda raamatut ei ole tarviliseks leitud „Eesti Kirjandusele“ saata, on toimetusel teadmata).

Th. Stern. Uus Balalaika kool. S. Peterburgis. 1913. J. H. Zimmermanni kirjastus. Schmidt tr. 8° (27×17) 47 lk. H. 85 kop. R. 12 l. 500 eks.

Eesti Karskuseseltside ja Karskuseseltside kesktoimekonna aruanded 1911 a. Tartus, 1913. „Postimehe“ tr. 16° (13×19) 19 lk. R 2 l.

Eesti Kirjastuse-Ühiseuse „Postimehe“ Aruanne 20 novembrist 1911 kuni 31 juulini 1912. Tartus, 1913. „Postimehe“ tr. ja kirjastus. 8° (19×25) 19 lk. R. 4 l. 150 eks.

Eesti Rahva Museumi põhjuskiri. Tartus, 1913. K. Sööti tr. 16° (11×18). 10 lk. R. 1. 2000 eks.

Tapa Piimatalituse Ühisuse põhjuskiri. Tartus, 1913. K. Sööti tr. 16° (11×18). 14 lk. R. 1 l. 150 eks.

Uue-Vändra valla tulekahju kordadel vastastikku abiandmise Selts. Juhatuskiri kodukorra kohta ja seadlused tulega ettevaatliku ümberkäimise üle. Vändras, 1913. T. Kalbuse tr. 16° (12×18). 6+2 lk. R. 1 l. 500 eks.

Tänuavaldus.

Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisus tänab sellega kõiki meie rahaasutusi, kes möödäläinud aasta puhtakasu jaotamisel Eesti Kirjanduse Seltsi ülesannete peale lahkeste on mõtelnud. Senini on järgmiste asutuste poolt alamal ülestähendatud summad Seltsi kassasse tulnud:

Tartu Vastastikune Kredit-Ühisus	100 rbl.
Peeterburi Vastastikune Kredit-Ühisus	25 „
Põltsamaa Vastast. Kredit-Ühisus	20 „
Viljandi Vastast. Kredit-Ühisus	50 „
Tartu Majanduse-Ühisus	50 „
Tartu Laenu- ja Hoiu-Ühisus	150 „
Räpina Laenu- ja Hoiu-Ühisus	10 „
Simuna Laenu- ja Hoiu-Ühisus	20 „
Aidu Laenu- ja Hoiu-Ühisus	5 „
Türi Laenu- ja Hoiu-Ühisus	25 „
Võru Laenu- ja Hoiu-Ühisus	40 „
Pärnu Laenu- ja Hoiu-Ühisus	25 „
Puhja Laenu- ja Hoiu-Ühisus	10 „
Mõisaküla Laenu- ja Hoiu-Ühisuse ametnikud	10 „

Lahked andjad ei ole mitte üksi Seltsi kassat oma annetega suurendanud, vaid ka Seltsi tegelasi selles teadmises toetanud, et Seltsi püüdmised meie rahva seas ikka laialisemat vastukõla leiavad.

Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisus.

Teatus.

Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisus annab sellega teada, et kirjanik Eduard Wilde temale E. K. S. poolt määratud 150 rbl. sellepärast on tagasi lükanud, et see summa temale „toetuserahaks“ on määratud „kirjaniku viimasel ajal silmanähtava edenemise eest, mis ennast iseäranis kompositsiooni ja stilistilise külje hoolsamas väljatöötamises ning keele rikkamas arenemises avaldab,“ ja mitte „auhinnaks avalikult nimetatud teose või teoste eest“.

Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisus.

Fr. R. Kruusvoldi nim.
224 Eesti Nõu-
Riiklik Arhiiv
Raamatukogu

Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanded.

I.

Kuukiri „Eesti Kirjandus“.

- Kolmas aastakäik. 1908. 472 lhk.
Neljas aastakäik. 1909. 496 lhk.
Viies aastakäik. 1910. 512 lhk.
Kuues aastakäik. 1911. 488 lhk.
Seitsmes aastakäik. 1912. 518 lhk.

II.

Eesti Kirjanduse Seltsi Toimetused.

1. W. Reiman, Kivid ja killud. I. 1907. VIII+172 lhk.
2. M. Kampmann, Eesti vanem ilukirjandus. 1908. VIII+150 lhk.
3. M. Lipp, Masingite suguvõsa. 1908. XVI+216 lhk.
4. J. Jung. Muinasteadus eestlaste maalt. III. 1910. XXI+230 lhk.
5. Kreutzwaldi ja Koidula Kirjavahetus. I. ja II. 1910/1911. XV+826.
6. Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat. I. 1909. IV+200 lhk.
7. Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat II. 1910. IV+194 lhk.
8. Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat III. 1911. IV+206 lhk.
9. J. Kurrik, Kiirkirja õpetus. 1910. 92 lhk.
10. M. Kampmann, Eesti kirjanduse loo peajooned. Esimene jagu 1912. VIII+320 lhk.

III.

Eesti Kirjanduse Seltsi keele-toimekonna väljaanded.

1. Matematika sõnastik. 1909. 31 lhk.
2. Maadeteaduse sõnastik. 1910. 22 lhk.

IV

Eesti Kirjanduse Seltsi rahvakirjanduse-toimekonna väljaanded.

1. A. Kuusk Keemia algõpetus 1908. XII+92 lhk.
2. Äschylos, Kinnineeditud Prometheus. Kreeka keelest ümberpannud J. Jõgewer. 1908. 52 lhk.
3. M. J. Eisen, Eestlaste sugu. I. ja II. 1909—1911. 235 lhk.
6. Th. Pantenius, Üksi ja vaba. I. ja II. Ümber pannud K. A. Hindrey. 1910—1911. 660 lhk.
7. K. E. Sööt ja Gustav Suits, Eesti Luule. 1910. VIII+350 lhk.
8. J. Ostrov, Kalakasvatus väikestes tiikides. 1910. 98 lhk.
9. P. Hellat, Tervise õpetus. Teine trükk. Ilmunud 12 annet. 384 lhk.

V.

Eesti Kirjanduse Seltsi kooli-kirjanduse-toimekonna väljaanded.

Koolikirjandus.

- 1 a, b, c. A. Bilov, Aritmetika ülesannete kogu keskkoolidele. I.—III. jagu. 1908, 1909, 1910. 112, 124, 128 lhk.
- 3-a. J. Sarv, Füsika õpetus. I. 1910. 128 lhk.
4. J. Kalkun, Mineralogia käsiraamat. 1911. 152 lhk.

Eesti Kirjanduse Seltsi kuukiri

„EESTI KIRJANDUS“

ilmub ka 1913. korralikult üks kord kuus 2—3 poogna suuruses heal paberil. Vastutawa ja tegeliku toimetaja kohused on J. Jögewer oma peale võtnud. Teda toetab väljaandmisel laiendatud kuukirja-toimekond järgmiste liikmetega: J. Aavik, M. J. Eisen, V. Grünthal, A. Jürgenstein, M. Kampmann, A. Kitzberg, J. Luiga, W. Reiman, J. Tõnisson.

Kuukiri toob 1913. nagu siamaani pikemaid töösid Eesti keele-, kirjanduse-, kunsti- ja ajaloo-põllult, lühemaid teateid kirjanduseliste uudiste üle, põhjalikka arvustusi, vanemate kirjameeste kirjavahetusi ja kõikide ilmuvate Eesti keeli raamatute nimekirja.

Et laialist tööpõldu hästi üle vaadata ja korralikult harida, on hulk keelemehi, kirjanikka, kunstnikka ja arvustajaid kuukirjale lahket kaastööd lubanud. Aasta jooksul avaldavad temas peale toimekonna liikmete pikemaid ehk lühemaid töösid ja teateid: F. Akel, F. Ederberg, H. Einer, E. Enno, A. Gailit, K. A. Hindrey, Aino Kallas, O. Kallas, N. Kann, F. Karlson, K. Konnik, H. Koppel, F. Kuhlbars, J. Köpp, H. Lampson, K. Leetberg, B. Linde, M. Lipp, J. Lõo, A. Lüüs, M. Okas, P. Olak, E. Peterson, H. Põld, H. Prants, H. Raudsepp, M. Reichenbach, Kr. Raud, D. Rootsmann, K. Saral, J. Sarv, J. Semper, E. Schönberg, G. Suits, J. Tammemägi, A. Thomson, M. Treumann, F. Tuglas, H. Walk, J. W. Weski, G. Wilberg.

Kuukirja võib E. K. S. usaldusmeeste, raamatukaupluste ja postitalituste kaudu tellida. Kuukirja kassale aga oleks otsekohene tellimine posti-transferdiga kõige soovitam: Tartu, hra A. Kitzberg. Tellimisehind on aastas postiga 3 rubla, postita 2 rubla 50 kop.

Endistest aastakäikudest on veel saadaval:

II.	aastakäik.	1907.	120 lhk.	30 kop.
III.	"	1908.	472 "	2 rubla 50 kop.
IV.	"	1909.	496 "	2 " 50 "
V.	"	1910.	512 "	2 " 50 "
VI.	"	1911.	488 "	2 " 50 "
VII.	"	1912.	488 "	2 " 50 "

Kuukirja-toimekond.

Vastutav toimetaja ja väljaandja J. Jögewer.

